

A cegei Wass család a középkorban*

A családi levéltár

A cegei Wass család Erdély egyik legrégebbi családja, leszármazásának pontos rendje a 14. század elejétől máig folyamatosan megállapítható. Levéltárunk, amely nagyjából 800 éven át gyarapodott, az erdélyi forrásviszonyok között nagyszámú, mintegy 660 középkori (1542 előtti) oklevélszöveget tartalmaz. A család kezeléséből valamikor 1909 után, de még az impériumváltás előtt került gr. Wass Béla (1853–1936) jóvoltából letétként az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltári gyűjteményébe, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárába.¹ A család adoptált ágának, pontosabban Wass-Tarjányi Ákosnak (1900–1983) kezelésében maradt egy töredék, amelyet 1942-ben még átvizsgálhatott a Cegere ellátogató Entz Géza művészettörténész (1913–1993), ennek azonban további sorsáról nem tudunk semmit.²

Az EME 1943-ban sürgősen elvégzendő feladatai közé sorolta az erdélyi középkori oklevélkorpusz összeállítását, és az Erdélyi Tudományos Intézetrel karöltve közös vállalkozásban látott a terv – amelynek kidolgozója és irányítója Jakó Zsigmond volt – megvalósításához.³ Az akkori tervnek megfelelően a családi és közületi levéltárakból – a rendezési munkálatok részeként – kiemelték a középkori okleveleket, majd önálló sorozatként kezelve időrendbe helyezték és darabonként jelzetelték.⁴ Az ilyen irányú anyaggyűjtéssel és rendszerezéssel párhuzamosan megindult a feldolgozó munka és a közlés is. Mivel a munka akkori fázisában a teljes erdélyi oklevéltanyag előzetes összegyűjtésére és a teljes anyag ismeretében végzett edíciós munkára nem volt lehetőség, kézenfekvőnek látszott a középkori oklevelek közlését (családi) levéltárunként elkezdeni. Ennek megfelelően tervbe vették a véglegesen rendezett levéltárak anyagának ismertetését és azok közzétételét.

* A tanulmány függelékeként közölt családfán szereplő dátumok, ha forrásjelzetek nem követik, a Wass család levéltárából való oklevelekre utalnak (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára [a továbbiakban: ENMLT], Wass család levéltára [a továbbiakban: Wass cs lt]). Az idézett oklevelek eligazítanak a leszármazás rendjét és a rokon viszonyokat illetően a 16. század közepéig, illetve tájékoztatnak az egyes családtagok említésének időhatáraitól.

¹ „Czegei gróf Wass Béla a gróf Wass családnak nálunk elhelyezendő czegei levéltárához előjáróban s a maga nevében egyletőre 4 darab középkori (1330–1399 közti) oklevelet helyezett el nálunk.” Erdélyi Pál: *A gyűjtemények állapota és gyarapodása 1908-ban.* = *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1909. évre.* Szerk. Schilling Lajos. Kvár 1910. 24. – A letétbe helyezés pontos időpontja jelenleg nem állapítható meg, mert az EME saját irattárához, amelyet a Kolozsvári Állami Levéltárban őriznek, nem férhet hozzá a történeti kutatás. A letétbe helyező Wass Béla a kolozsvári református kollégiumban, majd Svájcban, Németországban és Franciaországban tanult, 1892–1896 között országgyűlési képviselő, az első világháború előtt néhány évig Szolnok-Doboka vármegye főispánja, 1925-től pedig az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke volt (Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái.* I–XIV. Bp. 1891–1914. XIV. 1438).

² Erről egy másfél oldalas ismertetés meg is jelent: Entz Géza: *Wass-Tarjányi Ákos családi levéltára Cegén.* Erdélyi Múzeum (a továbbiakban: EM). XLVIII(1943). 109–110 (ugyanazt Jakó Zsigmond *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának 1942. évi működéséről* c. munkája függelékeként is közzéték, Kvár 1943. 23–24). Lásd még: Entz Géza: *A cegei Wass-kastély.* Ellenzék (Kvár) LXIII(1942). 270. sz. (1942. XI. 28.). 9. (a továbbiakban: Entz: *Wass*). – A töredék tervezett Kolozsvárra szállítása és biztonságba helyezése valószínűleg a háborús események miatt sajnálatos módon elmaradt. „Wass-Tarjányi Ákos földbirtokos úr (Cege) szintén felajánlotta letétként az Erdélyi Múzeum 1943: 109–110. l-jén ismertetett becses családi levéltárát. Beküldése még nem történt meg, de bizonyára hamarosan őrizetünkben láthatjuk a Wass grófok archivumához értékes kiegészítéseket nyújtó levéltárát.” Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának 1943. évi működéséről.* Kvár 1944. 20–21.

³ Jakó Zsigmond: *A középkori okleveles források kutatása Erdélyben.* = *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia. Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez.* I. (1023–1300). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Jakó Zsigmond. Bp. 1997. – II. (1301–1339). Jegyzetekkel regesztákban közlésezi Jakó Zsigmond. Bp. 2004. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 26, 40. – A továbbiakban: CDTrans) I. 28–29.

⁴ „Időrendben elhelyezett levéltárainkat most nem számítva, eddig a br. Jósika család hitbizományi, a Bánffyák nemzetségi, a gr. Teleki család kendilónai, a gr. Wass, Macskási és Toroczka levéltárak középkori anyagát emeltük ki.” Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának 1942. évi működéséről.* Kvár 1943. 10.

Ezek nemcsak a levéltári anyagon alapuló tudományos igényű kutatásokat segítették volna, hanem a tudomány elismerését is ki kívánták fejezni az irataikat letétbe helyező családok iránt. Az ismertetések tartalmazták volna az illető levéltár történetén kívül – az anyagban való tájékozódás megkönnyítése végett – a tulajdonos család ízenkénti leszármazását, rokoni összeköttetéseinek és birtoklástörténetének vázlatát, a teljes anyag csomónkénti (fasciculusonkénti) tájékoztató jegyzékét, a levelezés (missilisek) felsorolását és – ami ebben a vonatkozásban a legfontosabb – minden egyes középkori oklevél magyar nyelvű regesztáját (kivonatát). Az egyes levéltárakat külön füzetekben, de azonos elvek szerint ismertették volna. A sorozat azonban a második világháborút követő változások miatt sajnos mindjárt az első füzet után elakadt. Az egyetlen megjelent ismertető a torokószentgyörgyi Thorotzkay család levéltárának bemutatását tartalmazta,⁵ a sorozat tervbe vett második kötete, a Wass-levéltár ismertetése már csak az 1542 előtti anyagot illetően készült el, és természetesen nem jelenhetett meg nyomtatásban. A Wass-levéltár középkori darabjait a klasszika-filológus Valentiny Antal (1883–1954) egyetemi könyvtárigazgató regesztázta nyugdíjazását követően, az 1940-es években,⁶ a maitól némileg eltérő gyakorlatnak megfelelően, munkája azonban a mai napig kéziratban maradt.⁷ Noha az Egyesület levéltárát 1949-ben államosították,⁸ és az a Román Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtárába (annak levéltári részlegébe),⁹ majd pedig 1974-ben – az akkor megjelent új levéltári törvény alapján – a kolozsvári Állami Levéltárba került át, az 1990-ben újjászerveződött Múzeum-Egyesület tervbe vette a levéltári ismertető befejezését és közzétételét. A feldolgozó munka során természetesen leginkább a birtokos Wass család történetéhez gyűltek adatok; ezek felhasználásával most középkori történetüket foglalom össze, annál is inkább, mivel az erdélyi megyei nemesszaládok közül kevésnek maradt meg ekkora terjedelmű összefüggő levéltára.

Az erdélyi középkori társadalomtörténet gerince a családtörténet kellene hogy legyen,¹⁰ mindazonáltal a téma kevésbé kutatott. Az ilyen jellegű kutatások elhanyagoltságát jól mutatja, hogy Kiss Bálintnak (sz. 1848) az erdélyi középnemes családokról a Turul hasábjain közel száz évvel ezelőtt közölt tanulmányai óta nagyon kevés *feldolgozás* látott napvilágot, és szinte egyáltalán nem jelentek meg előképilek szolgáló modern munkák.¹¹ Leszármazási táblák dolgában, ideértve

⁵ *A torokószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára*. Ismerteti Jakó Zsigmond és Valentiny Antal. Kvár 1944 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 1. sz. – a továbbiakban: ThorotzkayLt).

⁶ „[...] E munkákkal párhuzamosan folyik 1541 előtti okleveleink regesztázása. Dr. Valentiny Antal ny. egyetemi könyvtárigazgató úr odaadó lelkesedéssel végzi ezt a fáradságos és diplomatikai gyakorlatot igénylő feladatot. Alapos regesztái éppúgy nélkülözhetetlen segédeszközei lesznek levéltárunk kutatóinak, mint amilyenek ma is törzsgyűjteményeinkre első levéltárosunk, Szabó Károly kivonatai. Eddig a Jósika hitbizományi és a Thorotzkay-levéltár középkori darabjairól, a gr. Wass-levéltár hatalmas anyagának majdnem feléről készültek el a regeszták.” Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1943. évi működéséről*. Kvár 1944. 13–14. – „Dr. Valentiny Antal a gr. Wass-levéltár középkori darabjainak korábban elkezdett regesztázásával eljutott az 1425. évig.” Jakó Zsigmond: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának 1944. évi működéséről*. EM LVI(1994). 94.

⁷ A kézirat nem tartalmazza azoknak az okleveleknek a regesztáit, amelyeknek elvesztek ugyan az eredetije, de hosszabb-rövidebb kivonatai fennmaradtak a levéltár Huszti András által készített 1754-es elenchesében (e depertiták összegyűjtését és feldolgozását a jelek szerint Valentiny nem is tűzte ki maga elé célul), és hasonlóképpen hiányzik belőle néhány eredeti és a csak késői másolat formájában fennmaradt olyan oklevél regesztája is, amely nem került elő az akkori rendezés alkalmával.

⁸ *Jegyzőkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület önkényes megszüntetéséről* (1950). EM LIII(1991). 183.

⁹ Ursuțiu, Maria: *Din istoria Bibliotecii Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române. Arhiva istorică*. Biblioteca și cercetarea XXII(2000). 22–32. – A Wass-levéltárról rövid, román nyelvű, sokszorosított ismertető jelent meg, de az nem tartalmazza a középkori okleveleket. Lásd: Ursuțiu, Liviu–Ursuțiu, Maria: *Repertorii*. Arhive familiale 3–7. Cluj-Napoca 1974. 127–158.

¹⁰ A modern családtörténet feladatairól lásd Kubinyi András: *A magyar genealógiai kutatás*. Levéltári Közlemények. XLI(1970). 213–221; Szentpétery Imre: *Történelmi segéd tudományok*. = *A magyar történetírás új útjai*. Szerk. Hóman Bálint. Bp. 1932. 348, 351.

¹¹ Kivételnek számít: Jakó Zsigmond: *A farnasi Veres család*. = *Emlékönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kvár 1999. 211–231. – Magyarország viszonylatában a téma klasszikusa Fügedi Erik: *Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. Bp. 1999² (a továbbiakban: Fügedi: *Az Elefánthyak*); emellett módszeres elemzésével tűnik ki Petrik Iván kitűnő esettanulmánya, amelyben

az erdélyieket is, Engel Pál (1938–2001) hatalmas adattárának megjelenése óta (2001)¹² sokkal jobban áll a kutatás, de ő elsősorban a fontosabb politikai szerepet betöltő családokról gyűjtött adatokat, és emiatt a Wass család leszármazását is nagyjából csak a 14. század végéig követte nyomon, mivel ők azután visszaszorultak a szerényebb megyei keretek közé.

Megjegyzendő, hogy a Wass-levéltár középkori okleveleinek egy részét már korán, a kéziratos gyűjtés korában használta a tudományos kutatás, noha a birtokjogok védelme általában megkívánta ezek elzárását a nyilvánosságtól.¹³ A levéltár 18. századi rendezője, a jogtudós Huszti András (1700?–1755) 1743-ban *Genealogia heroica* címmel elkészítette a család történetét, és munkájába 27 középkori oklevél és 18 újkori irat teljes szövegét is bemásolta.¹⁴ A kéziratról további másolatok készültek, és így az oklevélszövegeket mások is ismerhették és használhatták, de bizonyára közvetlenül a családi levéltárból is hozzáférhetővé váltak szövegek. Bár a másolatok filiációja ilyen irányú rendszeres kutatás nélkül nem állapítható meg, megemlíthető néhány olyan gyűjtemény, amely a Wass-levéltárból származó középkori szöveget tartalmaz: például Kaprinay István (1714–1785) jezsuita történetíró kéziratos másolatgyűjteménye, akihez ezek Dobai Székely Sámuel (1704–1779) közvetítésével kerültek,¹⁵ és Fejérvári Károly¹⁶ (1743–1794) vagy Gheorghe Şincai¹⁷ (1754–1816) másolatgyűjteménye. Utóbbi hasznosította is másolatait a románok történetét elsőként összefoglaló munka, a *Hronica românilor* című könyvében (ide 24 középkori oklevél szövegét vette be, egyeseket csak kivonat formájában).¹⁸ Ugyanígy Kemény József (1795–1855) monumentális *Diplomatarium Transsylvanicum* és kiegészítői (*Appendix* és *Supplementum*)¹⁹ is tartalmaznak szövegeket a Wass-levéltárból.

Ugyan megjelentek már nyomtatásban szórványközlések Pray György, Katona István gondozásában, Fejér György *Codex diplomaticus*ában vagy Wenzel Gusztáv *Árpádkori új okmánytár*ában,²⁰ de a levéltár ezen legrégebbi anyagát javarészt a jogász és történész Deák Farkas (1832–1888) közléséből ismerhette meg a szakkutatás. Ő ugyanis Wass Ádám gróf (1822–1893) úrbéri kárpótlási pereinek pesti intézőjeként²¹ és egyben barátjaként is hozzáférhetett az

egy középbirtokos megyei nemesszalád sorsát mutatta be: *A Pelejteiek. Egy középkori Zemplén megyei köznemesi család vizsgálata*. Fons VII(2002). 199–247.

¹² Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. MTA Történettudományi Intézete [Bp.] 2001 (CD-ROM, a továbbiakban: Engel: *Genealógia*).

¹³ Erdélyben a helyzetet csak a 19. század második felében véghezvitt úrbéri kárpótlás változtatott, akkortól ugyanis a birtokjogok védelmét biztosító iratoknak már csak történeti értéke volt. 1817-ben azonban Wass Dániel (†Kvár 1844) még ezt írta testvéreinek: „Vigyázní kell reájok [ti. a Dersöfi családra, akik Wass Dezső maradékai lennének], hogy a familia archivumbába be ne üssék az orrokat, mert idővel familiánknak káros lehetne” (Wass cs lt, 8460. sz.).

¹⁴ Huszti levéltárrendezésére lásd W. Kovács András: *A levéltárrendező és családátörténész Huszti András. = Emlekkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Pál-Antal Sándor, Sipos Gábor, W. Kovács András, Wolf Rudolf. Kvár 2004. 261–274.

¹⁵ Budapesti Egyetemi Könyvtár, *Collectio Kaprinayana, tomi in quarto*. Tomus XVIII. 32–35, 37–39.

¹⁶ *Analecta monumentorum omnium aevi Hungarica*. Opera et studio Caroli Fejérvári de Keresztes colecta. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 2211/I–III. Az első kötetben pl. nr. CCCLIX–CCCLXV.

¹⁷ A 18–19. század fordulóján Wass Dániel gróf (†1811) jószágigazgatóként és fiai házitanítójaként alkalmazta őt.

¹⁸ Şincai, Gheorghe: *Hronica românilor*. Tom. I–III. Ediție îngrijită și studiu asupra limbii de Florea Fugaru. Prefață și note de Manole Neagoie. Buc. 1967–1969 (Opere I–III), passim.

¹⁹ Mindhárom sorozat az ENMLt-ban volt, ma ezeket a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban őrzik. A *Diplomatarium Transsylvanicum*ban (II. 398) pl. megtalálható egy 1411. IV. 25-i (sab. p. Georgii mart.) szöveg, amelynek eredetije állítólag a Wass család levéltárában lett volna, de Huszti *Registrum* nem tartalmazza, és emiatt egyelőre gyanúval kezelendő. Az oklevélre Aurel Răduțiu hívta fel a figyelmemet, szívességét ezúton köszönöm.

²⁰ Az idézett munkák: Pray, Georgius: *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis congesti*. I–V. Vindobonae 1764–1770; *Historia critica regum Hungariae*. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano Katona. I–XLII. Pestini–Budae–Posonii et Cassoviae–Colotzae 1779–1817; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii Fejér. Tom. I–XI. Budae 1829–1844 (a továbbiakban: CD); *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár*. Kiad. Wenzel Gusztáv. I–XII. Bp. 1860–1874.

²¹ Levelezésük java része erről szól, lásd Wass cs lt, 7257–7284. sz.

akkor még a család kezelésében levő levéltár középkori okleveleihez, melyekből több részletben ki is kölcsönzött darabokat. Épp emiatt némelyik el is vészett,²² de a *Hazai okmánytár*²³ szerkesztői számára Deák közvetítette az Árpád-kori okleveleket, és közel hatvan szöveget tett közzé a *Hazai oklevéltárban*.²⁴ Ugyancsak tőle származik a levéltár első tudományos ismertetése,²⁵ és mint egyik levelében leírja, szándékában állt egy Wass-oklevéltár összeállítása is.²⁶ A *Hazai oklevéltár* utáni országos vagy tartományi korpuszok pedig, amelyek némelyike ma is folytatódik, már nagyobb számban tartalmaznak szövegeket a Wass-levéltárból.

A kezdetek

A családi levéltár legrégebbi szövege III. Béla (1172–1176) említésből ismert privilégiuma, mely szerint a király – Bizáncban („Görögországban”) véghezvitt vitézi tetteik jutalmául – Lobnak és testvéreinek, Tamásnak adományozott kilenc Doboka vármegyei birtokot (1. és 2. kép). A két testvér ahhoz a kisszámú előkelő réteghez tartozhatott, amelyik a király környezetében élt, nyugati mintára páncélt, lovagi fegyverzetet viselt, és élesen elkülönülve a hadakozó nemesség nagyobb részétől, amely még csak könnyű fegyvereket (nyíl, kard) használt, páncélt nem öltött magára.²⁷ Az adományozott birtokok egy része Kolozsvártól ÉK-re, Szék közelében van: Vászol (későbbi nevén Szentgyed), a vele szomszédos Omboztelke, Füzeselke, Paptelke, Kondormárk (utóbbi három még a középkorban elnéptelenedett), Mohaly, Alsó- és Felsődevecser (ma Kis- és Nagydevecser). A legutolsó, Igalja (a későbbi Szentandrás) valamivel távolabb, Beszterce közelében található.²⁸ Az oklevél nem mentes az interpoláció gyanújától, ugyanis a két Devecser szerepeltetése (Alsó- és Felső-), illetve a *telek* végződésű helynévadás (Omboztelke, Füzeselke, Paptelke)

²² Wass cs lt, 1877: 8319–8320. sz. – Deák Farkas váratlan halála után öccse, Deák Lajos visszajuttatta a családnak azokat az okleveleket, amelyeket az elhunyt hagyatékában talált (Wass cs lt, 1888: 7286. sz.). – Valószínűleg ugyancsak a kölcsönzések számlájára írható, hogy elveszett a levéltár 1412. I. 20-i oklevele, amelyet Franz Zimmermann 1902-ben a családi levéltárból közölt. Ő egyébként 1890–1891 között több levelet is írt Wass Ádámmal a szász vonatkozású középkori oklevelek közlésének ügyében (Wass cs lt, 8436–8440. sz.). A hivatkozott oklevél kiadása: Zimmermann, Franz–Werner, Carl–Gündisch, Gustav: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VII. Hermannstadt – Bukarest 1892–1991 (a továbbiakban: Ub). III. 517.

²³ *Codex diplomaticus patrius [Hungaricus]. Hazai okmánytár*. Kiad. Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Stummer Arnold–Ipolyi Arnold–Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Bp. 1876–1891 (a továbbiakban: HOkm).

²⁴ *Hazai oklevéltár 1234–1536*. Szerk. Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula. Bp. 1879 (a továbbiakban: HOkI).

²⁵ Deák Farkas: *A gróf Wass-család czegei levéltáráról és a gyekői Wesselényi-síremlékről*. Századok (a továbbiakban: Sz) VIII(1874). 301–311.

²⁶ Deák Farkas levelei Wass Ádámmal: „a levelek vissza nem küldésének oka ifjú könnyelműség, mindig nagy terveim voltak, hogy egy kötet Wass Codexet fogok szerkeszteni; majd haza viszem magam” (Wass cs lt, 1888: 7284. sz.). – „A három Árpád-kori okmányt is lemásoltuk és már meg is jelentek a Codex Patrius VI. kötetében.” „Az ide visszazárt 3 darab Árpád-korit pedig őrizze meg nagyságod, mert ezek a levéltár legdrágább kincsei” (Wass cs lt, 1877: 7275. sz.). – „Az okiratok igen szépek s a társulat [= Magyar Történelmi Társulat] éljenzéssel fogadta, midőn náluk szóbeli jelentést tettem a múlt csütörtök este [a Wass lt okleveleiről]. Már munkában vannak egy pár nagyon ép pecsét lemetzés – és az okiratok lemásolás végett” (Wass cs lt, 1877: 7276. sz.). – L. még Wass cs lt, 1874: 7257. sz.

²⁷ Az erdélyi nemesség kialakulására lásd Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban*. Bp. 1988 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 2. sz. – a továbbiakban: Mályusz: *Az erdélyi társadalom*). 18 skk.

²⁸ Az idézett helységekre a legfontosabb irodalom: Szentgyed: Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Bp. 1987–1998 (a továbbiakban: Györffy). II. 88–89; Kádár József–Tagányi Károly–Réthy László–Pokoly József: *Szolnok–Doboka vármegye monographiája*. I–VII. Deés 1900–1905 (a továbbiakban: Kádár–Tagányi). VI. 326–342. – *Omboz*: Györffy II. 83; *Füzeselke*: Györffy II. 69; Kádár–Tagányi III. 499. Szentgyed tartozékaként 1354-ben már csak *locusnak* mondják: *in loco Fizeez*, lásd *Documenta Romaniae Historica*. C. Transilvania. Vol. X–XIV. Intocmit de Belu, Sabin–Dani, Ioan–Răduțiu, Aurel–Pervain, Viorica–Gündisch, Konrad G.–Rusu, Adrian–Andea, Susana–Gross, Lidia. X–XIV. Buc.–Cluj 1977–2002 (a továbbiakban: DocRomHist C). X. 269–270, 1354. V. 31. – *Paptelke*: Györffy II. 84; Kádár–Tagányi V. 404–405. – *Kondormárk*: Györffy II. 76; Kádár–Tagányi IV. 287–288 (Kendermart). – *Mohaly*: Györffy II. 81; Kádár–Tagányi V. 183. – *Devecser*: Györffy II. 66; Kádár–Tagányi III. 290, 299. – *Igalja* (Szentandrás): Györffy II. 31; Kádár–Tagányi VI. 31.

1. kép. A Wass család adománylevele (Wass cs lt [1176–1196], 1349. XII. 15-i átiratban. MOL DF 252690)

későbbi korra jellemzőek.²⁹ Az adománylevél nem maradt fenn eredetiben, és csak Béla királyfi (a későbbi IV. Béla király) 1230-as megerősítő oklevele említi.³⁰ Utóbbi is azonban csak egy kései, 1349-es átiratban hagyományozódott ránk, amikor is az erdélyi káptalan az akkor Kolozs vármegyei ispán, Wass Miklós³¹ kérésére átirta az 1230-as megerősítő oklevelet.³² Az 1230-as megerősítés szerint az eredeti adománylevél valamikor korábban elveszett, de Lob fia, bizonyos *Chama* (= Csoma) kérésére megújítja az abban foglalt adományt. Ha azonban az 1230-ban említett Csoma valójában azonos azzal a *Chomával*, akit 1315-ben a családhoz tartozó Jakab apjaként említ egy minden kétséget kizáróan hiteles oklevél,³³ akkor az 1230-as oklevél valójában későbbi személynevet tartalmaz, és ez csak erősíti a családtörténet legkorábbi forrásának áthagyományozása körüli kérdőjeleket. Ennek ellenére biztosra vehető az, hogy a 13. században már a család kezén volt az adománylevélben említett birtokoknak legalábbis egy része.

A Wassok ezt a területet valószínűleg betelepítéssel tették értékesebbé. Több faluról feltételezhető, hogy ők telepítették, mert hiteles oklevelekben a 14. század elején jelennek meg először, és az adománylevélben leírt területen fekszenek. Ilyen telepítés lehet Szentgothárd (1320),³⁴

²⁹ Jakó Zsigmond magyarázata. Lásd CDTrans I. 12. sz. [1176–1196]. Mivel az idézett oklevelek sokszor különböző kiadásokban is hozzáférhetők, könnyebb azonosításuk érdekében a forráshely után zárójelben megadom az oklevél keltét is.

³⁰ CDTrans I. 157. sz. (1230)

³¹ HOKI 256. (1349. XI. 4. e.)

³² *Documente privind istoria României*. C. Transilvania. Veacul XIV. vol. I–IV. București 1953–1955 (a továbbiakban: DIR C. veacul XIV). vol. IV. 696. (1349. XII. 15.)

³³ CDTrans II. 256. sz. (1315. XI. 13.)

³⁴ Első említése: CDTrans II. 353. sz. (1320. III. 3.) – Kétes hitelű vagy hamis oklevelekben Szentgothárd korában is megjelenik: CDTrans I. 2. sz. (1060–1063) 200. sz. (1245)

2. kép. Lob és Tamás, a Wass család ősei.

Képzelti arcképek a 18. századból. (Husztli András: *Genealogia heroica*. 9°)

Szentiván (1315),³⁵ ahol hospesek létezéséről van tudomásunk,³⁶ Szászszilvás (1321),³⁷ amelynek előtagja valószínűleg betelepített szász lakókra utal. Az adománylevelben nem szereplő Cegéről – amely kétes hitelű oklevélben már 1291-ben megjelenik,³⁸ hiteles oklevélben pedig legkorábban 1315-ben³⁹ – pusztá személynévből képzett elnevezése alapján feltételezhető, hogy a 13. század közepe előtt keletkezhetett.⁴⁰ Korai birtoklás lehetett a Bonchidától Ny-ra, a dobokai vár közelében fekvő Csomafája is, amelyik nevét vélhetőleg a Wassok ősétől, *Chomától* kapta, és bizonyosan a 14. század előtt keletkezett,⁴¹ noha oklevélben csak 1307-ben jelenik meg először.⁴² Ebben,⁴³ illetve tartozékában, Biszótelkében⁴⁴ a Wassoknak örökjogú része volt a 14. század elején.

Néhány, a III. Béla adománylevelében szereplő birtok már a 14. század elején nem volt a Wassok kezében. Kondormárkot és Ombozt Károly király (1310–1342) 1317-ben, illetve 1320-ban hűtlenség miatt elkobozta tőlük.⁴⁵ Szentandrás (Kajlát) a Wass-levéltárban fennmaradt

³⁵ A helységnév legkorábbi, kétségkívül hiteles előfordulása: CDTrans II. 257. sz. (1315. XI. 13.) – Kétes hitelű vagy hamis oklevelekben: CDTrans I. 2. sz. (1060–1063), 200. sz. (1245)

³⁶ DocRomHist C. XIV. 140–141. (1372. IV. 6.)

³⁷ *Zaaszyluas*: CDTrans II. 409. sz. (1321. XI. 1.) – *Zaszsiluas*: CDTrans II. 413. sz. (1321. XI. 28.) Vö. Györffy II. 54. – Kétes hitelű vagy hamis oklevelekben Szilvás korábban is megjelenik: CDTrans I. 2. sz. (1060–1063), 200. sz. (1245) A középkori Szászszilváson a mai Vízszilvás értendő, Cege közelében.

³⁸ CDTrans I. 498. sz. (1291)

³⁹ CDTrans II. 257. sz. (1315. XI. 13.)

⁴⁰ Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. I–II. Bp. 1988⁴ (a továbbiakban: FNESz). I. 280–281. (Cege, Cegőtélke); Kniezsa István: *Kelet-Magyarország helynevei*. Kiss Lajos bevezető tanulmányával. Bp. 2001² (reprint). 20, 156.

⁴¹ Kniezsa: *i. m.* 15.

⁴² CDTrans II. 68. sz. (1307. X. 7.)

⁴³ CDTrans II. 984. sz. (1338. II. 11.)

⁴⁴ 1304-ben (CDTrans II. 43. sz., 1304. IX. 28.), 1321-ben (CDTrans II. 409. sz., 1321. XI. 1.) és 1335-ben is ifj. Wass Miklós átírta a Biszó visszaadásáról szóló 1304-es oklevelet, CDTrans II. 858. sz. (1335. IX. 16.). Valószínűleg elnéptelenedett, mert későbbi sorsa nem ismeretes (Kádár–Tagányi II. 199).

⁴⁵ Kondormárkot Omori Gál királyi jegyző és családja kapta meg 1317-ben (CDTrans II. 268. sz.), Ombozt a Zsukiak kapták meg 1320-ban (CDTrans II. 348, 353, 360, 658. sz.).

1288-as *hiteles* oklevél szerint *Wyzo/Wzlo* (= Viszló) fiának, Lőrincnek a fia, bizonyos Péter adta el *Vilkynus comesnek*,⁴⁶ a Kajlaiak ősnének, a Wassok pedig csak házasság (leányági öröklés) útján szereztek benne részt a 14. század vége felé.⁴⁷ Megjegyzendő, hogy az ekkor birtokot elidegenítő, tehát már felnőtt Péter nagyapjáról, Viszlóról nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a 12. század vége felé élt, és III. Béla korában valójában ő volt Kajla birtokosa, nem az említett Lob, illetve Tamás. Ő a Wassok rokona lehetett, mert a Cege melletti, tehát kétségkívül az ősi adománybirtokon fekvő Viszlótelek⁴⁸ talán az ő nevét viseli. Az elidegenítéséről szóló oklevél (1390. évi tartalmi említés formájában) egyik példánya a Wass-levéltárban maradt fenn a *Vilkynus comes* örökösivel folytatott per anyagában.⁴⁹ A Wass-rokonság Kajla feletti Árpád-kori birtoklása tehát úgyszólván kétségen felüli, és a 14. század első felében erre még többen is emlékeztek. Talán így történhetett meg az, hogy a III. Béla-kori vagy az 1230-as oklevélbe minden bizonnyal az 1349-es átíráskor a befolyásos Wass Miklós kolozsi ispán különösebb nehézség nélkül be tudta vétetni az erdélyi káptalannal Kajla nevét. (Az elnéptelenedett Viszlótelek, Cege tartozékaiként egyébként a középkorban végig a Wass család birtokában maradt.⁵⁰) Devescer szerepeltetése az adománylevélben sem mentes minden problémától. A település az Árpád-korban ugyan két másik, egy kétes hitelű, illetve egy hamis oklevélben is szerepel,⁵¹ hiteles oklevélben pedig 1334-ben jelenik meg először,⁵² de ekkor bizonyosan nincs a Wass család kezén. 1347-ben a Wassok még tiltakoztak a birtok eladományozása ellen,⁵³ de valószínűleg sikertelenül, mert a továbbiakban végig mások birtokolták azt.⁵⁴ 1444-es adat szerint a családtag Lökös Tamás Kisdevescseren teleltette juhait,⁵⁵ de a birtokot nem mondják az övének, mint ahogy 1460-ban sem, amikor is Wass László az ellen tiltakozott, hogy a nagydevescseri népek az ő mohalyi birtokának erdeit és szántóföldjeit használják.⁵⁶ Az adománylevélben felsorolt többi birtok, legalábbis részben, a középkor folyamán végig a család kezén maradt.

A Wass család erdélyi birtokai a Mezőség néven ismert tájegységen feküdtek, ez természeti adottságait tekintve – sztyeppi jellegű, kiterjedt, legeltetésre, földművelésre alkalmas terület – a középkorban mezőgazdaságilag különösen hasznosítható volt, és ezért sűrű településhálózat jellemez-

⁴⁶ CDTrans I. 441. sz. (1288)

⁴⁷ Wass cs lt, 1399. I. 23. = Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 252898.

⁴⁸ Györffy II. 93–94; Tagányi–Kádár VII. 61–62.

⁴⁹ A második példány az egyik peres fél, a somkerekai Erdélyiek levéltárában maradt fenn, amelyet a széki Telekiek örökölték. Lásd *Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. Szerk. Barabás Samu. I–II. Bp. 1895 (a továbbiakban: Teleki). I. 245. = Ub III. 100. (1390. III. 7.)

⁵⁰ DIR C. veacul XIV. vol. IV. 641–643 (1345. X. 10.); MOL, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 27521 (1473. V. 8., Rác György regesztája), az adat forrása: *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL–DF 4. 2). Database Of Archival Documents Of Medieval Hungary*. Szerk. Rác György. Bp. 2003 (a továbbiakban: DL–DF CD-ROM); *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. Bp. 1990 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 17. sz. – a továbbiakban: KmJkv) II. 3398. sz. = Wass cs lt, 1507. III. 10. (DF 252998).

⁵¹ CDTrans I. 2. és 200. sz.

⁵² CDTrans II. 800. sz. (1334. III. 18.)

⁵³ DIR C. veacul XIV. vol. IV. 661–662. (1347. V. 21.)

⁵⁴ Kádár–Tagányi III. 290. kk.; HOKl 323–324. (1394. X. 30.) Devescer birtokosai Makkai László vélekedésével ellentétben talán mégsem kapcsolhatók a Wass családhoz. Makkai László: *Belső-Szolnok és Doboka megye a középkorban*. = *Szolnok-Doboka magyarsága*. Szerk. Szabó T. Attila. Dész–Kvár 1944 (a továbbiakban: Makkai: *Belső-Szolnok és Doboka*). 56.

⁵⁵ Wass cs lt, 1444. XII. 15. (DF 252955).

⁵⁶ Wass cs lt, 1460. IX. 30. (DF 252969).

te. A 18. századig túlnyomórészt magyarok lakták,⁵⁷ de román jobbágyok jelenlétéről a Wassok birtokán már a 14. századból van tudomásunk.⁵⁸ A tájat bérceknek nevezett dombok tagolták, azokat kisebb erdők borították, amelyeket erdőnek, harasztnak, ligetnek vagy bereknek neveztek, és olykor a bennük honos, jellegzetes fánem alapján különböztették meg.⁵⁹ Ilyen volt például Szentgothárd és Gyeke között a Kőrisedő és a Gyepeserdő,⁶⁰ a Hássas⁶¹ Szentiván mellett, a Tarliget, a Tyukszóberke és a Muharerdő Szentivánon,⁶² a Vágottcserje és Bonciberek Pulyonban,⁶³ a Láposerdő (vagy Láposcserje) Szentgothárd és Gyeke⁶⁴ között, a Kisvincoló Cegén.⁶⁵ Erdőt említenek még Szilváson,⁶⁶ a Szentgothárdal szomszédos Légen közelében⁶⁷ és Mohalyon. Ez utóbbit szántói Lack György mikolai, marói és szombattelki román jobbágyai – Doboka megye hatóságának 1448-as vizsgálata szerint – részegen felgyújtották és teljesen elhamvasztották.⁶⁸

A területet számos patak szabdalta, mint az Omboz-patak, Bogács-patak⁶⁹ vagy a Sugópatak.⁷⁰ Ezek mellett Vizszilváson keresztülfolyt a Kis-Szamos (régi nevén Vízszamos), itt malom működött (amely az újkorban is létezett),⁷¹ de malom volt még Szentivánon,⁷² Boncnyíresen,⁷³ Cegén (a Szarvastó-patakon)⁷⁴ és a mellette fekvő Göcön is.⁷⁵ A táj jellegzetességét a ma is meglévő halastavak adták, amelyek közül a legfontosabb a Szarvastó volt (ez a cegei Hódostó régebbi neve).⁷⁶ Eredetileg három tóágból állott (Szarvastó, Búdostó, Tiszatató),⁷⁷ a Szentgothárd felé nyúló egyik ágát pedig 16. század eleji adat szerint Molnostónak nevezték.⁷⁸ A terület művelési ágairól szórványos adataink vannak: az általánosságban említett

⁵⁷ Tonk Sándor: *Táj és ember az erdélyi Mezőségen a középkorban*. Korunk. Harmadik folyam. V(1994). 9. sz. 24.

⁵⁸ Itteni első előfordulásuk: DocRomHist C. X. 269–270. (1354. V. 31.) – A mezőségi románság középkori viszonyaira lásd Makkai László: *Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben*. EM XLVIII(1943). 37–39.

⁵⁹ Tonk: *i. m.* 26; Györfly II. 44.

⁶⁰ Kőrisedő és Gyepeserdő legkorábbi előfordulása: CDTrans II. 556. sz. (1326. IV. 25.)

⁶¹ *Hássas*: Wass cs lt, 1448. VIII. 13. (DF 252957).

⁶² CDTrans II. 556. sz. (1326. IV. 25.)

⁶³ *Wagothchere* és *Bonczyberek*: Wass cs lt, 1511. XI. 29. (DF 255371).

⁶⁴ A *Laposyerdew* valószínűleg Szentgothárd közelében fekkent, mert használatától a Wassokat a település déli szomszédai, az ősi Jankafiak, Pete, Légen és Palatka birtokosai tiltották el (Wass cs lt, 1430. V. 4., DF 253077), később pedig a *Laapws chereye* erdőért a Gyekén birtokos szentkirályi Gesztrágyi László perelte Wass Balázst (Wass cs lt, 1516. I. 15., DF 255359; 1516. X. 11., DF 255387), 1513-ban pedig Szentgothárdon említenek *Laposyerdewfew* nevű szántóföldet (Wass cs lt, 1513. VII. 29., DF 253033).

⁶⁵ *Kyswynczolo*: KmJkv II. 3398. sz. = Wass cs lt, 1507. III. 10. (DF 255391).

⁶⁶ Wass cs lt, 1449. XII. 2. (DF 252966); Wass cs lt, 1509. X. 16. (DF 255345).

⁶⁷ Wass cs lt, 1427. XII. 30. (DF 252934).

⁶⁸ A jobbágyok állítólag *repleti vino et crapulati, ex preconcepta rancoris malitia* cselekedtek (Wass cs lt, 1448. IV. 30., DF 252959).

⁶⁹ CDTrans II. 890. sz. (1336. IV. 7.); Györfly II. 44.

⁷⁰ *Swgopathak*: Wass cs lt, 1504. VI. 26. (DF 253021).

⁷¹ KmJkv I. 340. sz. (1441. VII. 20.); KmJkv I. 1367. sz. (1459. VII. 11.); Wass cs lt, 1494. X. 14. (DF 255337); Wass cs lt, 1497. III. 30. (DF 255389); KmJkv II. 3068. sz. (1498. IX. 16.); Wass cs lt, 1509. X. 16. (DF 255345). – A vízszilvási malomra az újkorban lásd Wass cs lt, Fasc. LXXXII. (2529–2646. sz.) adatait.

⁷² KmJkv I. 1367. sz. (1459. VII. 11.)

⁷³ DIR C. veacul XIV. vol. III. 574–575 (1334. I. 17.)

⁷⁴ Wass cs lt, 1495. XI. 17. (DF 252983); Wass cs lt, 1497. III. 30. (DF 255389); Wass cs lt, 1525. (DF 255351).

⁷⁵ Wass cs lt, 1530. IV. 26.

⁷⁶ *Szarvastó* neve Cege és Szentiván (CDTrans II. 556. sz., 1326. IV. 25.), Gyeke (CDTrans II. 644. sz. 1329. IV. 10.) és Szentgothárd határjárásában (CDTrans II. 889. sz., 1336. IV. 5. u.) is szerepel; 1390-ben Cegéhez tartozott, és a Wassok birtokolták (Wass cs lt, Fasc. XX/3, 1390. XI. 8., DF 252806). Halastavat említenek még Szentiván Szék felőli határában (KmJkv II. 2968. sz., 1495. VII. 11.), illetve Cege és a szomszédos Göc között, amelyben akkoriban kisebb halakat lehetett fogni (Wass cs lt, 1392. XII. 14., DF 252721). Ez utóbbi tó halászhely volt később is (Wass cs lt, 1504. VI. 26., DF 253021).

⁷⁷ Györfly II. 44. 7. jegyzet.

⁷⁸ *Molnostho*: Wass cs lt, 1528. III. 16.

szántóföld és kaszálók mellett tudunk gabona,⁷⁹ gyümölcs és szőlő⁸⁰ termesztéséről. A terület különösen alkalmas volt állattartásra, ménesről, ökror, sertés és juh tartásáról a középkorból végig vannak adataink.⁸¹

A Wass család eredetét illetően nincsenek okleveles forrásaink. Tagányi Károly (1858–1924) dunántúli eredetet sejtett,⁸² Kelemen Lajos (1877–1963) pedig elképzelhetőnek tartotta, hogy a Buzát-Hahót nemzetséghez tartoznának,⁸³ de ez utóbbi vélekedést semmiben sem igazolta az általunk átvizsgált okleveles anyag.⁸⁴ Az ősi birtokon levő két falu, Szentegyed és Szentgothárd neve alapján Entz Géza Vas vármegyei eredetet valószínűsített.⁸⁵ A két Doboka vármegyei település is az ott felépült templom védőszentjéről kapta a nevét, de a Szentegyed elnevezés másodlagos keletkezésű, és a korábbi Vászol(telke) helynevet szorította ki a használatból. Szentegyed egyedül áll az erdélyi patrocíniumok névanyagában,⁸⁶ Szent Gotthárd tiszteletére épült templomot említenek viszont a Kolozs megyei Bácsban, de jóval később, a 15. század közepén.⁸⁷ Mindkét templomcím már a 14. század elejéről valóban adatolható Vas vármegyében,⁸⁸ de sok más helyen is szerepelt az országban.⁸⁹ Dunántúli eredetre utalhat viszont az, hogy a Győr és Veszprém vármegyék határán levő Kált helységet (Pannonhalma közelében) már 1339-ben a család tulajdonában találjuk,⁹⁰ a rokonság későbbi birtokszerzésének színhelye pedig Győr, Veszprém és Vas vármegye volt. Az a törekvés, hogy itteni birtokaik számát növeljék, valamiféle korábbi kötődéssel magyarázható. A Wass család levéltárában fennmaradt, a Veszprém vármegyei Káltházával szomszédos Tótrédére vonatkozó 1263-as oklevél⁹¹ ugyancsak egy korai, dunántúli birtoklást és eredetet sejtet. Emellett szólhat az is, hogy a 14. század végén atyafiságban állottak a Pok nemzetség tagjaival,⁹² de lehet, hogy ez csak házasság útján keletkezett, és emiatt nem meghatározó az eredet szempontjából. A 15. századra a dunántúli birtokok kikerültek a család kezéből, amely életét ezután Erdélyben élte le. Minthogy a család korai történetére vonatkozóan már nem remélhető újabb okleveles anyag előkerülése, a kutatás

⁷⁹ Wass cs lt, 1429. XII. 13. (DF 252938); Wass cs lt, 1444. VIII. 4. (DF 252956); Wass cs lt, 1451. X. 5. (DF 252960).

⁸⁰ Wass cs lt, 1505. (DF 255349); Wass cs lt, 1509. XI. 16. (DF 255347).

⁸¹ DIR C. veacul XIV. vol. II. 398. (1329. I. 17); DocRomHist C. X. 269–270. (1354. V. 31.); DocRomHist C. XII. 145–146. (1363. IV. 9.); DocRomHist C. XIII. 204–205. (1366. VII. 11.); DocRomHist C. XIV. 550–551. (1375. V. 8.); Wass cs lt, 1379. IX. 27. (DF 252840), az oklevél közölve Pop, Ioan Aurel: *Realități feudale în Transilvania în veacul XIV*. Acta Musei Napocensis XVII(1981). 160–161.; Wass cs lt, 1398. XII. 18. (DF 252820), 1429. III. 17. (DF 252935), 1429. XI. 15. (DF 252936), 1444. XII. 15. (DF 252955), 1506. VI. 4. (DF 255350), 1510. VIII. 11. (DF 253094), 1510. körül (DF 255397); 1535. VI. 1.

⁸² Kádár–Tagányi I. 246.

⁸³ Véleményét Entz Géza idézi (Entz: *Wass*. 9).

⁸⁴ Karácsonyi János sem említette a Wassok és a Hahót nemzetség közötti rokonságot. Lásd: Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bp. 1995² (a továbbiakban: Karácsonyi: *Nemzetségek*). 566–588.

⁸⁵ Entz a Wassok és a Káltiak között fennálló kapcsolatokra is utalt, de a két család csak házasság útján keletkezett atyafiságban állott egymással (Entz: *Wass*. 9).

⁸⁶ Mező András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Bp. 2003 (METEM könyvek 40. sz.). 90–91.

⁸⁷ Mező A.: *i. m.* 70; KmJkv I. 522. sz. (1444. VIII. 20.)

⁸⁸ Szentegyed tiszteletére épült templomot említenek a Vát és Bögöt közötti Kápolna faluban (Mező A.: *i. m.* 70); Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. (Hunyadiak kora Magyarországon. Gr. Teleki József művének folytatása gyanánt. VI–VIII, IXc.) Bp. 1890–1913. Bp. 1985² (a továbbiakban: Csánki). II. 761 (Kápolna); HOKm IV. 130. – Ez a Szt. Egyed-templom a szomszédos Porpác határjárásában is feltűnik (Mező A.: *i. m.* 71; Csánki II. 787).

⁸⁹ Szt. Egyed-patrocíniumok: Mező A.: *i. m.* 69–71; Szentgothárd: uo. 90–91.

⁹⁰ HOKl 225–226. (1339. XII. 21.) – Csánki III. 236.

⁹¹ HOKm VI. 113–114. (1263). Átírta a székesfehérvári káptalan 1348. III. 6-i oklevelében, Wass cs lt (DF 252691). – Tótréde, más néven Kisréde (Veszprém vm.) elnéptelenedett település Nagyréde határában, Bankháza közelében (Csánki III. 248–249).

⁹² HOKl 320–321. (1388. XI. 19.)

ma is csak Makkai László (1914–1989) korábbi feltételezését erősítheti meg, mely szerint kívülről, valahonnan Magyarországról kerültek Erdélybe.⁹³ Ugyanakkor elvethető Makkainak az a vélekedése, hogy az adományszerző ősök egyben bizonyos *Aczél* és *Veres* familiák felmenői is lennének,⁹⁴ mert ezek a megnevezések ugyan *ragadványnévként* használatosak voltak (a Veres név egy esetben öröklődött is), de viselőik nem alapítottak ilyen néven új családokat. A rokonság nem köthető a 11–14. században szereplő egyetlen úri nemzetséghez (*genushoz*) sem;⁹⁵ a családra vonatkozó, eddig ismert középkori okleveles anyagban egyetlenegyszer, 1390-ben alkalmazták Wass Istvánra a „*de genere Voos*” kifejezést,⁹⁶ de ezzel csak azt jelölték, hogy ehhez a rokonsághoz, az osztályos atyafiaknak ehhez a csoportjához tartozott.⁹⁷

A 14. század

A család története korai oklevelek híján (ha leszámítjuk az egyaránt kétes hitelű adománylevelet és megerősítését) pontosabban a 14. század elejétől követhető nyomon. A Wassok ekkorra már legalább három ágra bomlottak, amihez több nemzedékre volt szükségük, ha feltételezzük, hogy a közös ősök, Lob és Tamás valóban a 12. század végén éltek. A 14. század elején élő ágakat már csak a közös birtoklás kötötte össze és a rokoni kapcsolatok meglétének biztos tudata. Ebből a korszakból néhány családtag nevét ismerjük. Az egyik Lob állítólagos fia, Csoma (*Chama*), 1230-ban jelenik meg kétes hitelű oklevélben, de létező személy volt, mert emlékét megőrizte a rokonság egyik ősi birtokának, Csomafájának a neve. A másik *Emech*, aki a 13. század utolsó harmadában élt, mert fia, Wass Miklós (3. kép) oklevelekben 1304-ben jelenik meg először a lázadó Kán nembéli László erdélyi vajda (1297–1315) várnagyaként a Belső-Szolnok vármegyei Csicsó vár élén.⁹⁸ Utóbbi kétségtelül a család „erős embere”, a 14. század eleji anarchia pedig épp az ilyeneknek kedvezett. Ura, László vajda, az ország egyik tartományura volt, aki megszerezte a Szent Koronát, ezzel akadályozva Károly megkoronázását, rátette a kezét a király itteni jövedelmeire, elfoglalta az erdélyi várakat, és élükre saját embereit nevezte ki. Wass Miklós ezen várnagyok egyike volt, aki tisztségét jóval a vajda 1315-re tehető halála⁹⁹ után is megtartotta, és csatlakozott László vajda hasonló nevű fiainak lázadásához.¹⁰⁰ Ezek familiárisaként és talán az ő segítségükkel tarthatta a várat, és birtokait vagy azok egy részét Károly király valószínűleg elkobozta.¹⁰¹ Csicsót csak 1321. november 1-jén vagy nem sokkal előbb adta át az akkor nemrég kinevezett Szécsényi Tamás vajdának (1321–1342). A behódolás szabályos alkudozások után mehetett végbe, az egyezséget pedig a vajda 1321. november

⁹³ Makkai: *Belső-Szolnok és Doboka*. 56.

⁹⁴ Uo.; Makkai László: *Erdély a középkori magyar királyságban. = Erdély története három kötetben*. Főszerk. Köpeczi Béla. I. kötet. *A kezdetektől 1606-ig*. Szerk. Makkai László és Mócsy András. Bp. 1986. 288.

⁹⁵ Karácsonyi: *Nemzetségek*. passim.

⁹⁶ Wass cs lt, 1390. V. 30. (DF 252793).

⁹⁷ A nemzetségek kérdésére lásd legújabban Kubinyi András: *Gondolatok „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig” új kiadása alkalmából*. = Karácsonyi: *Nemzetségek*. 1405–1420.

⁹⁸ CDTrans II. 43. sz. (1304. IX. 28.) Csicsó vár romjai Csicsóújfalu területén, Déstől ÉK-re található. Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp. 1996 (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5. sz., a továbbiakban: Engel: *Archontológia*) I. 294.

⁹⁹ Kristó Gyula: *Erdély 1315-ben. = Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kvár 1997. 338. – Wass Miklós csicsói várnagy 1318-ban is. (CDTrans II. 294. sz., 1318. V. 21.)

¹⁰⁰ CDTrans II. 409. sz. (1321. XI. 1.)

¹⁰¹ Lásd a 45. jegyzetet.

3. kép. Id. Wass Miklós (1304–1347) csicsói várnagy. 18. századi ábrázolás.
(Huszti András: Genealogia heroica 17)

1-jei, Csicsó vára alatt kibocsátott oklevele rögzítette.¹⁰² Ebben a vajda a király nevében ígéretet tett arra, hogy Szentgothárd, Cege és Szilvás birtokokat visszaadja Wass Miklósnak, vagy ha a király nem hagyná jóvá intézkedését, saját birtokaiból kárpótolja. Ígéretet tett még Szentegyed idegen kézen levő részének visszaszerzésére és más örökjogú (Szentiván, Biszó, Kondormárk) és vásárolt birtokának (Boncnyíres) visszaadására is, továbbá Bonchida falunak egy évre történő átengedésére. Jobbágynai felett bíraskodási kiváltságot ígért és azt, hogy felette csak a király vagy a vajda bíraskodhat. Miklós emellett – és ez a legfontosabb – ígéretet kapott, hogy tetteiért sem őt, sem utódait nem vonják felelősségre. Még ugyanebben a hónapban Károly király jóváhagyta az intézkedést, megbocsátva erőszakos cselekedeteit, és rögzítette Szentgothárd, Cege, Szilvás és más – tételesen fel nem sorolt – örökjogú vagy szerzett birtokainak visszaadását is. Az oklevél ekkor már egykori csicsói várnagynak nevezi, és ez nyilván a tényleges helyzetet tükrözte.¹⁰³ Birtokai visszaadásáról, tettei megbocsátásáról és a neki adományozott bírói kiváltságról Károly király később is intézkedett. 1338-ban újból több kiváltságban részesítette: még egyszer megbocsátotta büntetteit, amelyeket csicsói várnagyként követett el, és utasította az erdélyi vajdát és a megyéket, hogy ne ítélkezzenek felette,¹⁰⁴ emellett pedig a vajda bíraskodása alá is helyezte úgy, hogy az – különösen birtokügyben – személyesen ítélkezzen felette.¹⁰⁵ 1340-ben Szentgothárd, Cege, Szilvás és Szentiván birtokokat a testvérek és rokonok kizárásával id. Wass Miklósnak adományozta, és az ország bíráinak megparancsolta, hogy ne kényszerítsék őt birtokosztályra.¹⁰⁶ Emiatt Szécsényi Tamás és alvajdája, Derencsényi Pető

¹⁰² CDTrans II. 409. sz. (1321. XI. 1.)

¹⁰³ CDTrans II. 413. sz. (1321. XI. 28.) A számára igen fontos oklevelet Wass Miklós később kétszer is (1322. I. 1-jén és 1324. III. 31-én) átíratta (CDTrans II. 417. és 481. sz.).

¹⁰⁴ CDTrans II. 972. sz. (1338. I. 5.)

¹⁰⁵ CDTrans II. 983. sz. (1338. II. 10.)

¹⁰⁶ HOKl 221–222. (1340. I. 9.)

(1337–1342) nem is ejtette meg ezekben a rokonok által kívánt birtokosztályt.¹⁰⁷ Nem sokkal később id. Wass Miklós mégis megosztozott rokonaival Szentegyed, Pulyon és Nyíres birtokokban,¹⁰⁸ valószínűleg azért, mert ezek nem szerepeltek az 1340-es adománylevélben. Károly intézkedését fia, Lajos király (1342–1382) is megismételte, és 1342. november 12-i parancsában utasította a pár héttel korábban kinevezett vajdáját, Sirokai Miklóst (1342–1344), hogy mindaddig ne ítélkezzen id. Wass Miklós birtokügyeiben, amíg ő maga Erdélybe nem jön.¹⁰⁹ 1343 áprilisában Wass Miklós már vállalta, hogy szerzett birtokaiban is megosztozik rokonai-val,¹¹⁰ és erre – utóbbiak vádja szerint – úgy készült fel, hogy saját jobbágyságait áttelepítette Szentgothárd, Cege, Szentiván és Szilvás birtokokról.¹¹¹ Amíg lehetett, birtokaira is gondosan ügyelt: Szentgothárdot, Cegét, Szentivánt, Szilvást 1326-ban körüljáratta,¹¹² és a régieket újabakkal is gyarapította. Boncnyíresen 1318-ban részt vásárolt,¹¹³ 1322-ben pedig rokonával, a már említett Csoma fiával, Jakabbal együtt megvásárolta a Szentegyeddal határos Pulyont és Ivánkatelkét (más néven Jankatelkét).¹¹⁴ Sikertelenül próbálta megszerezni a Csomafájával szomszédos Kidét¹¹⁵ és a néhány évvel korábban a Zsukiaknak adományozott Pálostelkét,¹¹⁶ de örökbirtoka körüli szerzeményei világosan utalnak arra, hogy egybefüggő birtoktestet próbált kialakítani. Presztízsét jól példázza, hogy 1324-ben ródi Cseh Györggyel együtt az erdélyi nemesség képviselőjeként jár el, és a kettejük által előterjesztett kérésre a király ekkor foglalta oklevélbe az erdélyi nemesség jogait.¹¹⁷ Idős kort ért meg, az 1340-es évek végén még említik az oklevelek,¹¹⁸ Miklós nevű unokaöccsétől való megkülönböztetés végett pedig idősebb vagy Nagy¹¹⁹ Miklósnak nevezték.¹²⁰ Ha hinni lehet egy 1338-as, csak 18. századi kivonat formájában fennmaradt gyanús hitelű oklevélnek, levágta (vagy levágatta) egy bizonyos *Wda* fia Lőrinc kezét, de bírói mentességének köszönhetően az ország rendei (?) nem mertek ítélkezni felette.¹²¹ Ezt a megkülönböztetett bánásmódot és a sokféle kiváltságot figyelembe véve biztosra vehető, hogy igen befolyásos kapcsolatai lehettek a királyi udvarban, Károly király közvetlen környezetében, talán egy rokon, de ennek kilétét egyelőre csak gyaníthatjuk. Jelenlegi ismereteink szerint ugyanis csak feltételesen kapcsolható a Wass családhoz az a Tamás (*Chama* fia), aki *Károly király tanácsosa volt*, és emellett az óbudai, váradi, pécsi, győri, esztergomi és veszprémi egyházakban kanonoki tisztséget viselt, 1321-ben pedig erdélyi kanonok lett.¹²² Ha

¹⁰⁷ HOKl 223. (1340. I. 11.); HOKl 223–225. (1340. V. 1.)

¹⁰⁸ DIR C. veacul XIV. vol. III. 606–608. (1340. VII. 20.)

¹⁰⁹ HOKl 240. (1342. XI. 12.)

¹¹⁰ HOKl 241. (1343. IV. 24.)

¹¹¹ HOKl 241–242. (1343. IV. 24.) – Szentiván, Szentgothárd, Cege és Szilvás birtokokból az 1343-as felosztáskor Csoma fia: Jakab fiai nem kaptak részt és emiatt pert indítottak (HOKl 247. = Ub II. 38–39, 1343. [V. 19. u.]), később viszont a nekik járó részt eladták az alpereseknek (HOKl 254, 1349. I. 13.).

¹¹² CDTrans II. 556. sz. (1326. IV. 25.), az oklevelet később átírta (CDTrans II. 702. sz., 1331. V. 3. k.).

¹¹³ CDTrans II. 294. sz. (1318. V. 21.) – 1465-ben erre hivatkozva Wass Domokos tíz aranyforintért visszabocsátotta a boncnyíresi birtokrészt az eladók leszármazottjának, Nyíresi Mihálynak (Wass cs lt, 1465. VI. 26., DF 252970).

¹¹⁴ CDTrans II. 435. sz. (1322. VI. 4.) Ivánkatelke elnéptelenedett település Szentegyed határában (Györffy II. 73; Kádár–Tagányi IV. 139–140), amely később is a Wassok birtokában van (1410. VII. 8., DF 252723).

¹¹⁵ CDTrans II. 743. sz. (1332. III. 31.)

¹¹⁶ CDTrans II. 479. sz. (1324. III. 19.) Pálostelke elnéptelenedett település Omboz határában (Györffy II. 83–84).

¹¹⁷ CDTrans II. 510. sz. (1324. XII. 21.)

¹¹⁸ DIR C. veacul XIV. vol. IV. 656–658. (1347. III. 24.)

¹¹⁹ HOKl 244 (1344. III. 8.): „*dictus Og*”, nyilvánvaló elírás *Nog* (= nagy) helyett.

¹²⁰ Életútjának tárgyalásakor nem vettük figyelembe Károly király egy 1321-es oklevelét (melyben utasítja vajdáját, Debreceni Dózsát, hogy a hűtlen csicsói várnagytól, Wass Miklóstól kobozza el Szentgothárdot, Cegét és Szilvást), mert az Kemény József gróf (1795–1855) hamisítványa. Lásd CDTrans II. 408. sz. (1321. XI. 1. e.) és Tagányi Károly: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I. (könyvismertetés). Sz XXVII(1893). 53–54.

¹²¹ CDTrans II. 1016. sz. (1338).

¹²² CDTrans II. 414. sz. (1321. XII. 8.); CDTrans II. 487. sz. (1324. VII. 7.)

4. kép. Ajtószárny a lebontott szentegyed-i templomból (14. sz. második negyede).
Entz Géza felvétele 1942-ből

ez a rokon kapcsolat valóban létezett, magyarázhatók lennének a Károly király által Wass Miklósnak adományozott kiváltságok. Miklós várnagynak két fia született (János és László), akikről azonban semmi érdemlegeset nem lehet tudni.¹²³ Szentegyeden kúriája volt,¹²⁴ és valószínűleg ő építette a 19. század végén lebontott szentegyed-i templomot, amelynek vasveretes ajtaja szerencsésen fennmaradt, és a legrégebbi ilyen jellegű emlék Erdélyben (4. kép).¹²⁵ A falut 1318-ban már az akkora itt felépült templom védőszentje után nevezik meg,¹²⁶ a templom tehát ekkor már megvolt, ám oklevél csak 1331-ben említi.¹²⁷ Szentegyeden tehát biztos tudomásunk van templom létéről, de a család más birtokain is léteztek, és ezek kegyura – az alapítás jogán – a birtokos Wass család volt.¹²⁸ Szentandrás III. Béla oklevele említi templomot, de a pápai tizedjegyzék adatai szerint templom állott még Szentgothárdon és Cegén,¹²⁹ utóbbi védőszentje 16. század eleji adat szerint Szent Mihály arkangyal volt,¹³⁰ Szentivánon, mert a település neve a faluban állt templom védőszentjére, Keresztelő Szent Jánosra utal¹³¹ (a 16. század elején pedig itt plébániaházat említenek).¹³²

Id. Wass Miklós testvéréről, az ugyancsak a 14. század elején feltűnő Jánosról jóval kevesebb oklevél szól, és semmilyen tisztségviselése nem ismeretes.¹³³ Későbbi oklevelek néhány ízben dunántúli birtoka alapján Kálti Jánosnak nevezik, tehát ő már birtokosa volt ennek. Nyolc fia született – ifj. Wass Miklós, László, Acél János, Lőrinc, Veres Péter, Veres Tamás, Dezső és Mihály, akiket 1335-ben említi először oklevél.¹³⁴ Ezek a 14. század folyamán a Lackfiak familiárisaiként fontos tisztségeket töltöttek be: társadalmi érvényesülésüket és vagyoni gyarapodásukat – akárcsak közvetlen utódaik – igen sikeresen intézték, és kétségkívül a legtevékenyebbeknek minősülnek a 16. század közepe előtti generációk közül.

¹²³ CDTrans II. 869. sz. (1335. XII. 28.), 890. sz. (1336. IV. 7.)

¹²⁴ DIR C. veacul XIV. vol. III. 606–608. (1340. VII. 20.)

¹²⁵ Entz Géza: *Három régi ajtószárny az Erdélyi Nemzeti Múzeum Történeti Tárában*. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Történeti, Művészeti és Néprajzi Tárából. Kvár 1944. 111–119. – A jelen tanulmányunkban újraközölt kép forrása: Entz Géza: *Szolnok-Doboka vármegye műemlékei. = Szolnok-Doboka magyarsága*. Szerk. Szabó T. Attila. Dész-Kvár 1944. XIII. tábla. 42. kép.

¹²⁶ CDTrans II. 294. sz. (1318. V. 21.); korábbi neve Vászoltele volt.

¹²⁷ *in villa seu possessione Wazunteluk nominata, in qua ecclesia ad honorem beati Egidii est fundata in comitatu de Doboka*: HOkI 202 = CDTrans II. 704. sz. (1331. V. 17.)

¹²⁸ DocRomHist C. XII. 102–103. (1362. IX. 22.)

¹²⁹ CDTrans II. 1066–1068. sz. (1332–1334. évi adatok)

¹³⁰ KmJkv II. 3286. sz. (1503. VI. 9.)

¹³¹ FNESz II. 740.

¹³² Wass cs lt, 1502. I. 5. (DF 253087).

¹³³ Első említése: CDTrans II. 43. sz. (1304. IX. 28.)

¹³⁴ CDTrans II. 869. sz. (1335. XII. 28.)

A rokonság a 14. században jól elkülöníthető ága a csomafáji ág, amelynek első ismert képviselői, László és János (*Tormach*, vagyis Tormás fiai) 1307-ben jelennek meg az okleveleiben.¹³⁵ Legfontosabb birtokuk, amely után nevezték is magukat, a Doboka vármegyei Csomafája volt.¹³⁶ A Wassok biszótelki¹³⁷ és csomafáji,¹³⁸ illetve a Csomafájiak szentegyedi birtoklása¹³⁹ arra utal, hogy a két család egy közös birtokszerző ősötől származik, akitől fiágon mindkét ág örökölt.¹⁴⁰ Ugyancsak ehhez az ághoz tartozhatott a Szentegyed 1315-ös osztálya kapcsán említett *Lood* és két fia, András és Péter, akikről többször nem hallunk már, és a családfán sem tudjuk őket elhelyezni.¹⁴¹ 1331-ben Tormás unokái, Csomafáji László egyetlen fia (János)¹⁴² és id. János négy fia (László, *Bench*, János és Pál)¹⁴³ Szentegyeden bírt részüket eladták a Wass nevet használó rokonaiknak (Wass Miklós egykori csicsói várnagy közelebbi rokonainak), akik nem sokkal később csomafáji részükről mondtak le.¹⁴⁴ Ezzel a birtokközösség megszűnt, és sorsuk végérvényesen elvált egymástól. Utolsó közös szereplésük 1366-ból való, amikor is Wass Dezső nagy késéssel keresetet próbált indítani Csomafáji János (Pál fia, Tormás unokája) ellen, azzal a kicsinyes indokkal, hogy 22 évvel azelőtt, a zárai hadjárat idején az alperes egy lovat lopott volna el a felperes testvérétől, Acél Jánostól.¹⁴⁵

Egy másik jól elkülönülő ág a Jakabé (Csoma fiáé), aki 1315-ben osztály során tűnik fel Szentegyed egyik birtokosaként,¹⁴⁶ de neki Csomafájában is része volt.¹⁴⁷ 1318-ban a csicsói várnagy Wass Miklós képviselője,¹⁴⁸ 1322-ben vele közösen vásárolja meg a Szentegyeddől szomszédos Pulyont és Ivánkatelkét a Toldalagiaktól,¹⁴⁹ 1331-ben pedig a rokonság többi tagjával együtt a Csomafájiak szentegyedi részét.¹⁵⁰ Jakab a későbbiekben is együtt szerepelt a rokonság többi tagjával,¹⁵¹ és 1340-ben még részt kapott Szentegyed, Pulyon és Nyíres birtokokból,¹⁵² amelyeket valószínűleg a későbbiekben is megőrzött.¹⁵³ 1349-ben azonban Jakab fiai – Mihály, Miklós, Tamás és Jakab – Szentgothárd, Cege, Szentiván és Szilvás birtokokban levő

¹³⁵ CDTrans II. 68. sz. (1307. X. 6.) – Engel Pál középkori *Genealógiájában* a Wass család leszármazási tábláján Tormás fiai között ezeken kívül szerepel még egy József és egy Pál is. A József esetében hivatkozott oklevél legújabb kiadásából azonban (CDTrans II. 68. sz., 1307. X. 6.) világosan kiderül, hogy az tulajdonképpen Macskási István fia. Pál egyedül Károly királynak 1314. évi keltezésű, de a 14. század második felében készült *hamisított* oklevelében szerepel. Vö. CDTrans II. 219. sz., 1314. IV. 24. és Jakó Zsigmond: *A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei*. Levéltári Közlemények LV(1984). 130–131.

¹³⁶ E nevet vélhetőleg a Wassok 1230-ban szereplő egyik ősétől, Lob fiától, Csomától kapta (Györffy II. 65).

¹³⁷ Biszó vagy Biszótelke Csomafája tartozéka (Györffy II. 60–61) és Wass Miklós csicsói várnagy öröklött birtoka 1304-ben (CDTrans II. 43. sz., 1304. IX. 28.) és 1321-ben (CDTrans II. 409. sz., 1321. XI. 1.). Lásd még CDTrans II. 858. sz. (1335. IX. 16.)

¹³⁸ CDTrans II. 984. sz. (1338. II. 11.)

¹³⁹ CDTrans II. 256. sz. (1315. XI. 13.); CDTrans II. 704. sz. (1331. V. 17.)

¹⁴⁰ A rokoni kapcsolatot említi Péter alvajda 1338. II. 11-i oklevele is (CDTrans II. 984. sz.).

¹⁴¹ CDTrans II. 257. sz. (1315. XI. 13.)

¹⁴² CDTrans II. 719. sz. (1331. IX. 10.)

¹⁴³ CDTrans II. 704. sz. (1331. V. 17.)

¹⁴⁴ CDTrans II. 984. sz. (1338. II. 11.)

¹⁴⁵ DocRomHist C. XIII. 228–230. (1366. VIII. 8.)

¹⁴⁶ CDTrans II. 256. sz. (1315. XI. 13.)

¹⁴⁷ CDTrans II. 719. sz. (1331. IX. 10.), 984. sz. (1338. II. 11.)

¹⁴⁸ CDTrans II. 294. sz. (1318. V. 21.)

¹⁴⁹ CDTrans II. 435. sz. (1322. VI. 4.) Lásd még Györffy II. 73, 85.

¹⁵⁰ CDTrans II. 704. sz. (1331. V. 17.); CDTrans II. 719. sz. (1331. IX. 10.)

¹⁵¹ CDTrans II. 743. sz. (1332. III. 31.); CDTrans II. 869. sz. (1335. XII. 28.) – Jakab vajdai ember: CDTrans II. 753. sz. (1332. VII. 8.), 904. sz. (1336. IX. 1.), 908/1. sz. (1336. IX. 28.), 966. sz. (1337. XII. 10.), 984. sz. (1338. II. 11.), 1051. sz. (1339. IX. 23.)

¹⁵² DIR C. veacul XIV. vol. III. 606–608. (1340. VII. 20.)

¹⁵³ 1372-ben ugyanis Keszűi János leszármazottai e birtokok harmadrészét oszthatták fel maguk között, bizonyára azért, mert rajtuk kívül Csoma fia Jakab fiai és id. Wass Miklós csicsói várnagy fiai is részesültek azokból. (DocRomHist C. XIV. 213–215, 1372. V. 24.)

részüket eladják Wass János még életben levő hét fiának.¹⁵⁴ Szentegyed, Nyíres és Pulyon birtokokban levő részeik a kezükben maradhattak, de további sorsukról nem tájékoztatnak a családi levéltár oklevelei, mert a közös birtoklás ezzel az adásvétellel jórészt megszűnt. A négy testvér egyike, Mihály talán azonos azzal a szentegyedi Jakab fiával, Mihállyal, akit 1367–1372 között Doboka vármegye szolgabírájának mondanak.¹⁵⁵

Míg id. Wass Miklós lázadóként csicsói várnagy volt, testvérének, Jánosnak legidősebb fia, ifj. Wass Miklós és testvére, László – felmérve a lehetőségeket – másfelé tájékoztak. Ők a rövid ideig vajdai tisztséget betöltő Debreceni Dózsa (1318–1321) famulusai lettek, tehát a király hűségén állottak. Ennek emléke csak egy 1329-es oklevélben maradt fenn,¹⁵⁶ de évekkel korábbi állapotot tükröz, mert Dózsa erdélyi szerepléséről az utolsó adat 1321. július 5-éről való.¹⁵⁷ Az 1329-es oklevél szerint Elefánti Dezső, aki 1319–1330 között a Kolozs vármegyei Sebesvár várnagya volt,¹⁵⁸ elpusztította a Wassok Szentegyed nevű falvát. A kárvallottak az 1329 januárjában Tordán tartott vajdai közgyűlésen keresetet indítottak Dezső ellen, aki panaszuk szerint földig lerombolta a 3000 márkát érő Szentegyed falujukat, 40 csikózó kancából és fiatal lovakból álló ménesüket elhajtatta, e fosztogatás során öt *famulusukat* (szolgájukat) meggyilkoltatta. Bár e vádak az erdélyi káptalan és az ország nemesei egyaránt tanúsították, az elpusztított falu értékét illetően bizonyára túloztak, mert pár hónappal később a kárt már csak 1000 márkára becsülték,¹⁵⁹ 1337-ben meg már csak 300 márkára (!).¹⁶⁰ A zavaros viszonyok között az efféle hatalmaskodások gyakoriak lehettek, de az ebből keletkezett per még 1358-ban is folytatódott. Ekkor a felperes Wass Miklós a már elhunyt Elefánti Dezső helyett ennek fiát, Mihályt perelte.¹⁶¹ Miklóst 1331-ben még otthon találjuk, mert megyebeli társa, Bongárdi István megölése kapcsán említik,¹⁶² de ezután szűkebb pátriájától távolabb figyelemre méltó „karriert” járt be. Hosszabb ideig – 1335 és 1344 között – a Brassóhoz közeli Hóltövény várában szolgált,¹⁶³ talán várnagyként, és mivel a vár a 14. század elejétől a székely ispán honorbirtoka volt, tudható róla, hogy az utóbbi méltóságot akkor betöltő Hermán nembeli Lacknak (más néven Lászlónak, 1328–1343), a Lackfiak ősenek és fiának, Lackfi Andrásnak (1343–1350) volt a familiárisa. 1336-ban a Rába és Rábca között időző királyi hadban találjuk,

¹⁵⁴ HOkI 254. (1349. I. 13.)

¹⁵⁵ DocRomHist C. XIII. 401–402. (1367. VI. 29.); DocRomHist C. XIV. 140–141. (1372. IV. 6.); Wertner Mór: *Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához*. Történelmi Tár (a továbbiakban: TTár) VIII(1907). 4. – Talán ennek a Szentegyedi Mihálynak a fia az az András, aki 1398-ban és 1419-ben Doboka vármegye szolgabírája, és akit Engel a Wass családhoz kapcsol (Engel: *Genealógia*, Vas család). Lásd: Wass cs It, 1398. X. 22., DF 252815; *Zsigmondkori Oklevéltár*. Összeállította Mályusz Elemér. I–II/1–2. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok I. 3–4) Bp. 1951–1958. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. III–VII. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 22, 25, 27, 32, 37. sz.) Bp. 1993–2001 (a továbbiakban: ZsOkI). VII. 12, 743, 1855. sz. A Wassok és ez az ág (minden jel szerint Tormás fia Jakab utódai) valószínűleg egy töről fakadnak, de utóbbiakat helyesebb Szentegyediként megnevezni, egyrészt mert az oklevelekben ekként szerepelnek, másrészt 1349 után már külön családnak tekinthetők. Talán ehhez a Szentegyedi-rokonsághoz kapcsolható az 1420-ban megjelenő Szentegyedi Péter fia Gergely is (ZsOkI VII. 1975. sz., 1420. VII. 16.), akit Engel tévesen sorol a cegei Wassokhoz.

¹⁵⁶ CDTrans II. 633. sz. (1329. I. 17.), 661. sz. (1329. VIII. 27.) Az 1329-es oklevél nem említi, hogy melyik Miklós a kárvallott, de a későbbi peranyagból kiderül, hogy az ifjabb, illetve ennek László nevű testvére (DocRomHist C. XI. 239–241, 1358. II. 26.), id. Wass Miklós pedig még a lázadó Kán nembeli László vajda fia hűségén volt.

¹⁵⁷ CDTrans II. 402. sz. (1321. VII. 5.)

¹⁵⁸ Engel: *Archontológia* I. 408.

¹⁵⁹ CDTrans II. 661. sz. (1329. VIII. 27.)

¹⁶⁰ CDTrans II. 929. sz. (1337. V. 1.)

¹⁶¹ DocRomHist C. XI. 239–241. (1358. II. 26.)

¹⁶² CDTrans II. 707. sz. (1331. VI. 15. körül)

¹⁶³ HOkI 207–208. (1335. XII. 28.); HOkI 244. (1344. III. 8.) – Hóltövény ma várrom Krizba területén (Engel: *Archontológia* I. 329; Györfly I. 830).

amelyet az említett László székely ispán (1328–1343) vezetett.¹⁶⁴ 1340-ben ifj. Wass Miklós és László többi testvérüket a nyitrai káptalan ügyvédvalló levelével képviselték id. Miklós elleni perükben.¹⁶⁵ Mivel semmi nyoma nincs annak, hogy a Wassok az ország északi részében birtokoltak volna, feltételeznünk kell, hogy a két testvér Lackfi István nyitrai ispán (1336–1340)¹⁶⁶ familiárisaként tartózkodott valahol ebben a megyében, és emiatt az ügyvédvalló levelet a legközelebb eső hiteleshellyel, a nyitrai káptalannal állíttatták ki. Ifj. Wass Miklós 1349-ben Lackfi István erdélyi vajda (1344–1350) Kolozs vármegyei ispánja lett,¹⁶⁷ majd Lackfi András (1356–1359) vajda familiárisaként 1357–1358 között a szászöldi Köhalom várnagya.¹⁶⁸ Befolyásos ember lehetett, 1355-ben az erdélyi nemések képviselőjében közbenjáró Lajos királynál a vajdai közgyűlések ügyében.¹⁶⁹ 1361-ben, Lackfi Dénes vajdasága alatt (1359–1367) dobokai ispán volt.¹⁷⁰ Valószínűleg testvérei közül ő volt a legidősebb, és pereik során többször ő járt el öccsei nevében is. Felesége Aba nembeli Csente (*Cente*) János nővére volt.¹⁷¹ Kettejük fiai (Wass László, István, Pál és János) 1356-ban ettől a Csente Jánostól kapták ajándékba a belső-szolnoki Borzova hegyet (melyen későbbi hasonló nevű település jött létre) és Hosszúmezőt,¹⁷² de utóbb ezeket nem találjuk a család kezén.

A többi testvér tisztségviselési ugyancsak jól ismertek. A már említett Wass László 1329-ben Szécsényi Tamás erdélyi vajda serviense,¹⁷³ 1344-ben pedig Höltövény várában szolgál¹⁷⁴ Lackfi András székely ispán familiárisaként. Wass Dezső részt vett Lajos 1344-ben elkezdett zárai hadjáratában,¹⁷⁵ majd hazatérte után Szécsényi Kónya familiárisaként 1346–1348 között szepesi alispán és alvárnagy volt.¹⁷⁶ Kettejük kapcsolata talán még abból az időből való, amikor Kónya apja, Szécsényi Tamás erdélyi vajdaként működött.¹⁷⁷ Elképzelhető tehát, hogy Szécsényi Kónya „örökölte” apja erdélyi familiárisainak egy részét. Wass László később már minden bizonnyal a Lackfiak familiárisa, és részt vett a király több hadi vállalkozásában: 1363-ban a Bosznia elleni háborúban (ekkor *milesnek*, tehát a királyi udvar lovagjának mondják),¹⁷⁸

¹⁶⁴ CDTrans II. 902. sz. (1336. VII. 22.) Valószínűbbnek látszik, hogy az ifjabb Miklósról van szó, bár az oklevél ezt nem árulja el.

¹⁶⁵ HOKl 223–225. (1340. V. 1.)

¹⁶⁶ Engel: *Archontológia* I. 159.

¹⁶⁷ HOKl 256. (1349. XI. 4. e.)

¹⁶⁸ DocRomHist C. XI. 119–120. (1357. V. 4.) – Alvárnagy: DocRomHist C. XI. 239–241. (1358. II. 26.); DocRomHist C. XI. 247–248. (1358. III. 6.); DocRomHist C. XI. 307–308. (1358. VIII. 3.) – Lásd még Engel: *Archontológia* I. 348.

¹⁶⁹ DocRomHist C. X. 380–382. (1355. XI. 30.)

¹⁷⁰ DL 73688. (1361. XII. 14.) Az adat ismeretét Jakó Zsigmondnak köszönöm.

¹⁷¹ HOKl 261–262. = DocRomHist C. XI. 40–41. (1356. XI. 4.)

¹⁷² HOKl 261–262. (1356. XI. 4.) Borzova későbbi település (Doboka vm., ma Szilágy megye).

¹⁷³ CDTrans II. 658. sz. (1329. VIII. 1.) A vajda által korábbi alvajdájára, Zsuki Mihály ellen indított bosszúhadjáratban részt vevő serviensek között említik.

¹⁷⁴ HOKl 244. (1344. III. 8.)

¹⁷⁵ Az 1366-os oklevél szerint a hadjáratra mintegy 22 évvel korábban került sor, és abban Dezső rokona, János (Pál fia) csomafáji nemes is részt vett. DocRomHist C. XIII. 228–230. (1366. VIII. 8.) A zárai hadjárat valóban 1344-ben kezdődött el, de a katonai események még 1346 végéig folytatódtak. Lásd Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Bp. 1988 (a továbbiakban: Kristó: *Hadjáratok*) 98–109. – Talán ezzel függ össze az, hogy 1346. III. 29-én Váradjai Péter alvajda pert halaszt el a király hadjárata miatt (egykor a Wass család levéltárában, ma Nagy Jenő csíkszentmártoni gyűjteményében a Nemzeti Levéltár Kovászna megyei fiókjának őrizetében Sepsiszentgyörgyön, DF 278737).

¹⁷⁶ 1346. XII. 18.–1348. III. 17. között (Engel: *Archontológia* I. 196, 429); Wass cs lt, 1347. IV. 13. és 1347. V. 11. (DF 252756). Engel nem kapcsolta a családhoz (Engel: *Archontológia* II. 61), de ezt a leszármazási adatokon kívül elárulja az is, hogy a Dezső működésére vonatkozó oklevelek egy része éppen a Wass család levéltárában maradt fenn (Wass cs lt, 1347. V. 11., DF 252756).

¹⁷⁷ A Szécsényiekre lásd: Engel: *Genealógia* – Kacsics nem 4. tábla, Szécsényi cs.

¹⁷⁸ DocRomHist C. XII. 158–159. (1363. VII. 8.) Vö. Engel: *Archontológia* I. 483.

Bulgária 1365-ös hódoltatásában vagy az azt követő harcokban¹⁷⁹ és a Havaselve elleni hadjáratban. Utóbbiban halt meg 1368-ban.¹⁸⁰ Veresnek¹⁸¹ nevezett Wass Tamás Lackfi András ugcocsi ispán (1346–1353) familiárisaként ebben a megyében alispán 1349–1351 között,¹⁸² majd a Szerém vármegyei Cserög várnagya 1354-ben¹⁸³ (ugyancsak Lackfi András familiárisaként, aki ekkor már macsói bán, és minden bizonnyal Cserög vár honorbirtokosa is),¹⁸⁴ 1357-ben pedig csicsói várnagy, most is Lackfi András vajda familiárisaként.¹⁸⁵ „Veres” Péter¹⁸⁶ (5. kép) 1344–1348 között Lackfi Dénes allovászmestere,¹⁸⁷ 1359-ben Kolozs vármegye ispánja.¹⁸⁸ 1363-ban harcolt Boszniában (testvérehez hasonlóan ő is *miles*, tehát a királyi udvar lovagja),¹⁸⁹ 1368-ban ifj. Lackfi Miklós erdélyi vajda (1367–1368) familiárisaként küküllővári várnagy. Részt vett a Havaselve elleni hadjáratban, ahol elesett.¹⁹⁰ Acélnak mondott János¹⁹¹ Lajos zárai hadjáratában vett részt,¹⁹² majd négy évig az itáliai hadszíntéren tartózkodott. Hazatérte után, 1353-ban jutalomként megkapta a Szentiván melletti, ma már eltűnt Keresztes falut,¹⁹³ amelynek felét Miklós nevű testvérevel már 1351-ben zálogba vette.¹⁹⁴ A testvérek közül csak Lőrinc és a fiatalon meghalt Mihály¹⁹⁵ nem viselt tisztséget.

¹⁷⁹ DocRomHist C. XIII. 477–478. (1368. IV. 27.) A bulgáriai hadjáratra lásd Kristó: *Hadjáratok* 152–154.

¹⁸⁰ [...] *Nicolaus wayuoda [...] victoriam obtinuit [...] sed postmodum [...] per multitudinem Olachorum de silvis et de montibus invasus ibidem cum strenuo viro Petro suo viceyayuda necnon Deseu dicto Was et Petro Ruffo castellano de Kykyllewar, [...] Petro et Ladislao siculis viris bellicosus et aliis militibus qumpluribus et nobilibus potioribus extitit interfectus* (Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt Elisabeth Galántai et Julius Kristó. Bp. 1985. 181). A havaselvei hadjárat 1368-as keltezésére: Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. II. Commentarii. 2. Ab anno 1301 usque ad annum 1487. Composuit Elemér Mályusz. Aduvante Julio Kristó. Bp. 1988. 171.

¹⁸¹ *Ruphus*: DocRomHist C. XI. 145. (1357. VI. 2.)

¹⁸² Engel: *Archontológia* I. 217.

¹⁸³ DocRomHist C. X. 272–273 (1354. VIII. 10.) – Cserög: Beočin (Szerbia) mellett NY-ra a Duna mellett, Čerević területén állt (Engel: *Archontológia* I. 294; Csánki II. 232).

¹⁸⁴ Engel: *Archontológia* I. 28. – Lackfi András 1353–1354 között volt macsói bán. Az adat egyben bizonyíték arra a feltételezésre is, hogy Cserög ekkoriban a macsói bánok honorbirtoka volt (néhai Engel Pál szíves szóbeli közlése).

¹⁸⁵ DocRomHist C. XI. 145. (1357. VI. 2.)

¹⁸⁶ *Petrus dictus Verres*: HOKl 259–260. (1354. I. 25.); *Petrus dictus Weres*: DocRomHist C. XI. 399–400. (1359. VII. 4.)

¹⁸⁷ HOKl 244. (1344. III. 8.); DIR C. veacul XIV. vol. IV. 679. (1348. III. 6.)

¹⁸⁸ HOKl 262–263 = DocRomHist C. XI. 431–432. (1359. [XII. 8.]) Veres Péter Kolozs megyei *ispánt* az oklevél alispánnak (*vicecomes*) nevezi, és a tisztségviselők címét illetően a források szóhasználata máskor is ingadozó. Így például Wass Miklós kőhalmi várnagyot olykor alvárnagnak nevezik. A vajda megbízatása Erdély egész kormányzatára szült, amibe beletartozik a megyéispánok és várnagyok kinevezésének joga is, de a kortársak ezek szerint a jogi helyzetet olykor úgy is értelmezheték, hogy ezek a tisztségviselők – a vajda familiárisai – csak amolyan helyetteseik uruknak. Ez a 15. századra is érvényes volt: „A nyomok szerint egyébiránt rendszeren az erdélyi vajdák – helyesebben alvajdák – vehetők az erdélyi megyék főispánjainak” (Csánki V. 637). Hasonló terminológiai váltakozás Erdélyen kívül is előfordult: Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről*. Sz CXVI(1982). 906–907.

¹⁸⁹ DocRomHist C. XII. 158–159. (1363. VII. 8.) Vö. Engel: *Archontológia* I. 483. Lajos oklevelének keletelye: *in Plyná, in obsiditione castris Zakol, terre Boznyensis*.

¹⁹⁰ Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt Elisabeth Galántai et Julius Kristó. Bp. 1985. 181.

¹⁹¹ *Iohannes dictus Acyl*: HOKl 259–260. (1354. I. 25.); *Iohannes dictus Ochel*: *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjou-kori okmánytár*. Szerk. Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. Okmánytárak. Bp. 1878–1920 (a továbbiakban: AOKm) V. 137. (1347. VIII. 5.)

¹⁹² DocRomHist C. XIII. 228–230. (1366. VIII. 8.)

¹⁹³ DocRomHist C. X. 201–203. (1353. IV. 3.); I. Lajos király két hadjáratot vezetett a szicíliai (nápolyi) királyság megszerzéséért. Az elsőre 1347–1348 között, a másodikra 1350-ben került sor (Kristó: *Hadjáratok* 103–125).

¹⁹⁴ DocRomHist C. X. 60–62. (1351. IX. 29.) Keresztes elnéptelenedett település Iklódszentivány mellett, Vasaszentiván közelében, Doboka vm/Kolozs megye (KmJkv I. 948).

¹⁹⁵ Mihály 1340. V. 1-jén már néhai (HOKl 223–225).

5. kép. Wass (Veres) Péter (1335–1368) allovázmester. (Husztai András: *Genealogia heroica* 29^v)

A felsorolt adatok tanúsága szerint tehát a testvérek kihasználták a familiaritásban rejlő lehetőségeket. Elsősorban a 14. század leghatalmasabb családja, a több fontos kormányzati tisztséget betöltő Lackfiak révén jutottak tisztségekhez szerte az országban, Ugocsától le Szerémségig, mert az úr érdekeinek szolgálata – akárcsak más esetekben – nem kívánt különösebb helyismeretet.¹⁹⁶ Ezek árnyékában kedvező feltételeket teremtettek felemelkedésükhöz. Állásuk révén készpénzjövedelemmel rendelkezettek, de konkrét adataink e tekintetben nincsenek. Udvari lovagként (*milesként*) – legalábbis néhányan – I. Lajos udvarához tartoztak, és minden bizonnyal alkalmi feladatokkal bízták meg őket. A vajdaságot viselő Lackfiak honorja alá tartozó nemesként vagy a királyi udvar lovagjaiként¹⁹⁷ több, az országhatáron kívül viselt hadjáratban vettek részt, és az is nyilvánvaló, hogy igen jól értettek a fegyverforgatáshoz. Fontos megjegyezni, hogy a Lackfiak bukása után a Wassok – néhány elszigetelt esetet leszámítva – nem vállaltak familiárisként szolgálatot más nagyúri családoknál. Emiatt a szűkebb megyei keretből a 15. században már nem tudtak kilépni, és nem is kerültek kapcsolatba az ország politikai központjával, a királyi udvarral.

A királyi vagy vajdai szolgálat rendkívül fontos volt, mert jövedelemhez, újabb tisztségekhez, birtok- és kiváltságadományokhoz csak ezek útján lehetett jutni, sőt a perek kedvező elrendezése is sokszor ettől függött. Veres Péter Lackfi Dénes erdélyi vajda familiárisaként 1360-ban kapta

¹⁹⁶ Fügedi: *i. m.* 160.

¹⁹⁷ Engel Pál: *Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről.* = *Analecta Mediaevalia*. I. Tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Neumann Tibor. Bp.–Piliscsaba 2001. 73–82.

meg Lajos királytól – igaz, testvéreivel közösen – a Győr vármegyei Borbatelkét,¹⁹⁸ és minden bizonnyal a vajda volt az, aki a birtokadományt kieszközölte. Nagy Lajos király boszniai hadjárata alatt, 1363. július 8-án, Szokol¹⁹⁹ ostromakor – nyilván a család jelen levő tagjainak kérésére, és minden bizonnyal valamilyen kiemelkedő tettük jutalmaként – pallosjogot adományozott a Wassoknak. Eszerint a Doboka, Kolozs és Torda vármegyei birtokaikon és bűnperekben is ítélkezettek jobbágyaik felett, aminek jelképeként akasztófát állíthattak Cegén.²⁰⁰ (Megjegyzendő, hogy ezt a jogot olyan családok is elnyerték, akik nem számítottak nagybirtokosoknak²⁰¹ – jó példa erre a Wassok esete is.) Ugyanazon a napon és ugyanott kelt másik oklevelével a király Cegén hetivásár tartására adott engedélyt.²⁰² 1366-os erdélyi útja során a Gyulafehérváron tartózkodó király – hadjáratokban való részvétele jutalmául – Wass Dezsőnek adományozta a mohalyi román jobbágyok adóját, a juhötvenedet,²⁰³ amely az egész középkoron át királyi adó volt. 1368-ban az újból Erdélyben levő király Wass Dezsőnek, Péternek és Miklós fiainak új adomány címén adta Mohalyt.²⁰⁴ Nyilván nem véletlen, hogy mindkét adománynál Lackfiak voltak az ügyrelátorai: az elsőnél Miklós székely ispán (1363–1367), a másodiknál pedig Lackfi István, ugyancsak székely ispán (1367–1371).²⁰⁵ Ezek az adományok azonban a Wassok sokféle tisztségviselése mellett eléggé kevésnek tűnnek, de feltételezhető, hogy a szolgálatok jutalmai az alább említendő dunántúli birtokok lehettek – ezek nagy részéről ugyanis nem tudjuk, miképpen szerezték meg. Tisztségeik mellett a 14. században a Wassok, mint megyéjük tekintélyes birtokosai, számtalan esetben királyi vagy vajdai emberekként jártak el Dobokában.²⁰⁶

A felsorolt testvérek fiai, az ágalapítónak tekinthető Kálti János unokái is igyekeztek vajdai szolgálatba jutni. Tudjuk azt, hogy például László (Wass Dezső fia) radnai offiálisa volt Losonci Miklós székely ispánnak (1382–1385).²⁰⁷ Ha szükség volt, részt vettek hadjáratokban: 1366-ban Szokol ostromakor a pallosjogról és a cegei hetivásárról kiadott oklevél őket is részesíti a két fontos kiváltságban (de nem tudni, hogy a felsoroltak közül hányan voltak ott személyesen); János (Veres Tamás fia) 1366-ban az akkor magyar kézen levő bulgáriai Vidinben volt,²⁰⁸ ahova valószínűleg a Lackfiak familiárisaként jutott el,²⁰⁹ Wass László pedig 1372-ben a „tengerparton”

¹⁹⁸ DocRomHist C. XI. 531–532. (1360. VIII. 20.) – A birtokra lásd: Györffy II. 583. – Csánki III. 546.

¹⁹⁹ Ma Sokol, várrom Bosznia-Hercegovinában, Jajce mellett, Sokolac területén (Engel: *Archontológia* I. 412).

²⁰⁰ DocRomHist C. XII. 158–159. (1363. VII. 8.) – Veres Tamásról ismeretes, hogy – valószínűleg zálogként vagy tartozás fejében – birtokolta a Torda vármegyei Mikest (DocRomHist C. XI. 145, 1357. VI. 2.), de elképzelhető, hogy felesége, Indali Ilona után is voltak birtokai ugyanebben a vármegyében. (DocRomHist C. XII. 145–146, 1363. IV. 9.)

²⁰¹ Mályusz Elemér: *A magyar társadalom a Hunyadiak korában.* = *Mátyás király-émlékkönyv.* I. Bp. 1940. 338. – Az erdélyi nemesség bíráskodási jogkörére lásd uő: *Az erdélyi társadalom.* 25–27.

²⁰² DocRomHist C. XII. 157–158. (1363. VII. 8.)

²⁰³ DocRomHist C. XIII. 204–205. (1366. VII. 11.)

²⁰⁴ DocRomHist C. XIII. 477–478. (1368. IV. 27.)

²⁰⁵ Engel: *Archontológia* I. 192.

²⁰⁶ A 14. századból példák: id. Wass Miklós: CDTrans II. 766. sz. (1332. XII. 21.); CDTrans II. 842. sz. (1335. V. 25.) – Szentgyedyi Wass János: DocRomHist C. X. 202. (1353. IV. 3.) – Szentgyedyi Wass László: DocRomHist C. XII. 35. (1361. VII. 8.); DocRomHist C. XIII. 635–636. (1369. IX. 16.); DocRomHist C. XIII. 645–646. (1369. IX. 26.); Teleki I. 163. (1370. V. 55.) – Wass István: Teleki I. 199. (1380. V. 6.) – Wass Miklós: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez.* Szerk. Varjú Elemér–Iványi Béla. I–II. (A Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család története). Bp. 1908–1928. I. 370–371. (1382. IX. 9.); DL 28508 (1388. XI. 2. és 18. között), az utóbbi adat ismeretét Jakó Zsigmondnak köszönöm; CD X/2. 395. (1396. V. 28.); ZsOkl IV. 894. sz. (1413. VII. 21.)

²⁰⁷ Wass cs lt, [1382–1385 között] I. 25. (DF 252854). A csak napi keltezésű mandátumot (*in Conversio Pauli*) korábban, 1377–1391 közöttre keltezték (*Székely oklevéltár.* Szerk. Szabó Károly, Szádeczky Lajos, Barabás Samu. I–VIII. Kvár–Bp. 1872–1934. – a továbbiakban: SzOkl – I. 92–93; ZsOkl I. 367. sz.). A keltezés a két kibocsátó, Losonci László erdélyi vajda (1376–1385) és testvére, Miklós székely ispán (1382–1385) egyidejű hivatalviselése alapján 1382–1385 közöttre szűkíthető (Engel: *Archontológia* I. p. 13, 193., ill. 260. jegyzet).

²⁰⁸ DocRomHist C. XIII. 278–280. (1366. XI. 25.)

²⁰⁹ A Lackfiak közül bolgár bán volt Imre (1365–1366) és Dénes (1365–1366). Lásd Engel: *Archontológia* I. 34.

(tehát Dalmáciában) volt királyi szolgálatban.²¹⁰ A fegyverviselésről később sem mondhattak le: Wass László 1391-ben hajlandó volt bajvívással megvédeni igazát Mihály göci nemessel folytatott perében,²¹¹ 1408-ban pedig László (Lökös fia) birtokot zálogosított el „a királyi hadhoz tartozó” fegyverekért azzal az ígérettel, hogy visszaváltja, ha a hadból sértetlenül visszatér.²¹² Talán Zsigmond király (1387–1437) valamelyik „török”, azaz boszniai hadjáratában vett részt; az uralkodó ugyanis ekkoriban több alkalommal (1408 tavaszán és őszén, 1410-ben négyszer) is vezetett inváziót Hervoja ottani vajda ellen.²¹³ Ezekben nyilván erdélyiek is részt vettek, így például az 1406–1409 között hivatalban levő Dobokai János alvajda.²¹⁴

A dunántúli ág

Erdélyen kívül a Wass családnak az ország másik végében, a Dunántúlon voltak még birtokai. Itteni szereplésükre legkorábbi okleveles adatunk 1339-ből van. Ekkor János nyolc fia már bizonyosan birtokosa a fentebb említett Kált (vagy Kát, más néven Bankföldre, Bankháza, Győr és Veszprém vármegyék határán) településnek,²¹⁵ amely magában foglalta a Bodontelke nevű tartozékot is.²¹⁶ Utóbbiról 1368-ban azt állította Veres Péter, hogy királyi adományból bírta.²¹⁷ Az apát, Jánost is 1360-ban kálti előnévvel nevezik meg, lehet tehát, hogy korán, már 1339 előtt ez a birtok is (vagy részei) a család ezen ágának örökbirtoka volt.²¹⁸ A kálti birtok egyes részeit azonban 1337-ben Erzsébet királyné (†1388) Kálti Márk kői prépostnak (a *Képes Krónika* feltételezett írójának)²¹⁹ és testvérének, Berecknek adományozta,²²⁰ így ebből hosszú per keletkezett. Ez 1357-ben végül egyezséggel zárult, a közvetítők a királyi udvar olyan jeles személyiségei voltak, mint Vásári Miklós esztergomi érsek (1350–1358), Keszei Miklós zágrábi püspök (1350–1356), pomázi Cikó tárnokmester (1353–1359) és Szécsi Miklós szörényi bán (1350–1355). Eszerint a Wass családból való Veres Péter fia, László feleségül kellett hogy vegye Bereck leányát, a vitás birtokot pedig a házasságból születendő gyermekek és Péter azután születendő többi fia és azok fiági örökösei kapták volna. Részletesen szabályozták, hogy mi történjék, ha a szerződő felek valamelyike nem tartaná be az egyezséget, vagy ha a házasulandó gyermekek egyike, netán mind a kettő még a házasságkötés előtt meghalna.²²¹ Nem tudjuk, mi lett a tervezett házasságból, mert Lászlónak sem felesége, sem gyermekei nem szerepelnek később a családi levéltár okleveleiben. Veres Péter és testvérei 1360-ban Lajos királytól megkapták

²¹⁰ DocRomHist C. XIV. 148–150. (1372. IV. 12.) – Ide kívánkozik az az adat is, mely szerint Wass Lökös 1383-ban nem részletezett királyi szolgálatban volt otthonától távol (Wass cs lt, 1383. VI. 23., CD X/1. 129).

²¹¹ László erdélyi alvajda 1391. IV. 2. után kelt oklevele szerint, amely tartalmi említésben maradt fenn Lackfi István nádor 1391. XII. 2-i oklevelében, Wass cs lt (DF 252894).

²¹² *pro quibusdam armis ad regalem exercitum pertinentibus, puta in estimatione condigna XII florenis, per centum denaros nove monete regalis valentibus*: 1408. VII. 27. (DF 252858).

²¹³ Engel Pál: *Az utazó király: Zsigmond itineráriuma. = Művészet Zsigmond király korában (1387–1437)*. I. Tanulmányok. Szerk. Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Bp. 1987. 89.

²¹⁴ ZsOkI II/2. 8059. sz. (1410. XI. 25.)

²¹⁵ HOkI 225–226. (1339. XII. 21.) Az oklevelet később Veres Péter íratta át 1340. VI. 4-én (Wass cs lt, DF 252750) és 1352. VIII. 29-én (Wass cs lt, DF 252891).

²¹⁶ Csánki III. 236–237.

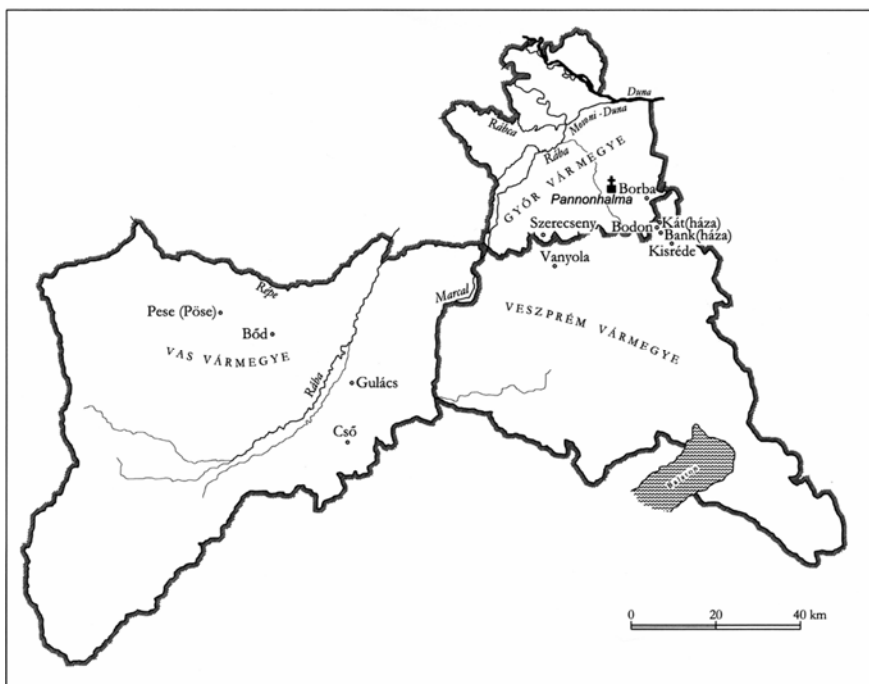
²¹⁷ HOkI 284. (1368. V. 15–17. között.)

²¹⁸ DocRomHist C. XI. 531–532. (1360. VIII. 20.)

²¹⁹ Családjának a Wassok ellen folytatott perére lásd még: Jakubovich Emil: *Adalékok okleveleink és krónikáink íróihoz*. Magyar Nyelv XXI(1925). 34.

²²⁰ Wass cs lt, 1337. év (tartalmi átirat Druget Miklós országbíró 1354. V. 12-i oklevelében, DF 252901).

²²¹ Wass cs lt, 1354. V. 12. (DF 252901).

A Wass család dunántúli birtokai (Vas, Veszprém és Győr vm.). Készítette Karácsony István

a Győr vármegyei Borbátelke nevű királynői birtokot,²²² ami kálti birtokuk szomszédságában feküdt,²²³ és minden bizonnyal ők kérték adományul azért, hogy meglévő birtokukat ekképpen kiegészítsék. Káltháza ugyancsak Veres Péteré volt, aki 1349-ben a székesfehérvári káptalannal átíratta IV. Béla király Tótréde (későbbi nevén Kisréde) birtokra vonatkozó 1263-as oklevelét,²²⁴ tehát ekkor az már biztosan a kezükben volt, de amelyről nem lehet tudni, hogy mikor is szerezték. Ugyancsak Káltháza szomszédságában feküdt,²²⁵ későbbi sorsa nem ismeretes. Kálton Acél Jánosnak is része volt, de 1344-ben a Vas vármegyei Pese, Gulács és Bód birtokokkal együtt eladta testvérének, Veres Péternek,²²⁶ akit az oklevelek – lakóhelye után – káltházinak is neveztek.²²⁷ Testvérei 1354-ben eltiltották káltházi birtokrészük elidegenítésétől,²²⁸ és a feszültség közöttük a későbbiekben is észlelhető. Noha Veres Péter szemmel láthatólag Káltházára támaszkodva, annak tágabb környezetében igyekezett birtokokat gyűjteni,

²²² DocRomHist C. XI. 531–532. (1360. VIII. 20.) Borbátelkére lásd Györffy II. 583. és Csánki III. 546. – Megjegyzendő, hogy az oklevél Kálti (!) János fiaiként említi a megadományozottakat. Elképzelhető tehát, hogy már a megadományozottak apja, János (Miklós csicsói várnagy testvére) birtokolt Káltházán.

²²³ Engel Pál: *Magyarország a középkor végén*. CD-ROM. Bp. é. n. (a továbbiakban: Engel: *Térkép*), Kát, Bánk és Borba települések.

²²⁴ DIR C. veacul XIV. vol. IV. 679. (1348. III. 6.)

²²⁵ Engel: *Térkép* (Kisréde); Csánki III. 248–249.

²²⁶ HOkI 246. (1344. VIII. 13.) Acél János erdélyi birtokokat (Keszü, Szentegyed) kapott Veres Pétertől. – Lásd még Engel: *Térkép* (Pöse, Gulács) és Csánki II. 785, 751–752, 739 (Pese, Gulács, Bód). Acél János és testvére, Veres Péter 1347-ben Gulácsot átadják a Kálciaknak, akik ígéretet tettek arra vonatkozóan, hogy támogatni fogják a Wassokat a Pese nemzetségbeli Jácint (*Achynthus quondam de genere Pese*) birtokainak megszerzésében (AOkm V. 95–97, 1347. VI. 22.).

²²⁷ HOkI 284. (1368. V. 15–17. között.)

²²⁸ HOkI 259–260. = DocRomHist C. X. 251–252. (1354. I. 25.)

tisztségeket csakis Erdélyben vállalt, feltehetően azért, mert urai, a Lackfiak ezt kívánták tőle. Utódai is a Dunántúlon éltek le életüket,²²⁹ fiai közül még egyről, Andrásról tudunk többet neve pusztá említésénél. Ő a társadalmi mobilitás másik útjára, az egyházi pályára lépett, 1383–1388 között a győri Szt. Adalbert-egyház kanonoka lett, 1390–1403 között már ugyanott prépost.²³⁰ Ekkoriban az itteni prépost egyben a győri székeskáptalannak is kanonokja, és ezek rangsorában – a prépost, az olvasó-, éneklő- és örkanonok után – az ötödik helyet foglalta el „kisprépost” néven.²³¹ András és testvérét, Veres²³² Miklóst egy, évi keltezés nélküli, talán 1384-es missilis szerint a királyné – ha a megállapított év helyes, akkor Mária (1382–1395) – pártfogásába vette, és az erdélyi rokonoknak megtiltotta, hogy őket birtokaikban háborgassák.²³³ A családból nem egyedül András választott egyházi pályát: talán unokaöccse az a Wass Miklós, aki 1406-ban ózdi főesperesként íratta át az erdélyi káptalan 1349. január 13-i oklevelét.²³⁴ Ha Miklós valóban András unokaöccse volt, szinte biztosra vehető, hogy nagybátyja segítségével juthatott ehhez az egyházi méltósághoz. Arról azonban már nincsenek adataink, hogy ő maga rokonsága többi tagját előmenetelükben segítette volna.

András győri kanonok és testvére, Miklós 1388-ban zálogba vették a Pok nembéliek három tagjától – akikkel valamiféle atyafiságban állottak – a Veszprém vármegyei Vanyolát,²³⁵ amit majd 1395-ben meg is vásároltak.²³⁶ Veres Péter ága dunántúlinak is mondható, mert ő magát és unokáját is, Veres²³⁷ Pétert (aki Veres Miklós fia) bankháziként emlegette.²³⁸ Ez az ág szerezte meg valamikor a Veszprém vármegyei Csót és Szerecsenyt is, de a birtoklásukról csak későbbben, a 15. század közepén szerzünk tudomást, amikor az Erdélyben maradt atyafiak eladták azokat.²³⁹ A dunántúli ág Veres Péter unokájának, ugyancsak Veres Péternek halálával már 1429 előtt ki-

²²⁹ Ottani szereplésükre: Wass cs lt, 1401. III. 13. (DF 252726), 1423. V. 28. (DF 253049).

²³⁰ Szentadalberti kanonok: Wass cs lt, 1383. XI. 23. (DF 252897); uo., 1388. XI. 19. (DF 252708); ugyanott prépost: Wass cs lt, 1390. VII. 30. (DF 252710); *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. I/3. Bullae Bonifacii IX. P. M. IX. Bonifác pápa bullái. 1389–1396.* Bp. 1888. 107. (1390. XII. 16.); Wass cs lt, 1391. VI. 1. (DF 252710); HOkI 324–325. (1395. VII. 2.); Wass cs lt, 1401. III. 13. (DF 252726); Huszti András: *Genealogia heroica... familiae Wass de Sancto Aegydio... ab anno domini MCXL ad annum usque currentem 1743* (kézirat, 4°, félbőr kötés, 163 lap, Wass cs lt, 41. doboz, fasc. CI., 5313. sz.). 46° (egykor a családi levéltár részét képező 1402. V. 2-i, mára elveszett oklevél kivonata); 1403-ra: Bedy Vince: *A győri székeskáptalan története.* Győr 1938 (Győr egyházmegye múltjából. 3. sz.). 317.

²³¹ Bedy: *i. m.* 3.

²³² *Nicolaus dictus Rufus*: Wass cs lt, 1423. V. 28. (DF 253049).

²³³ Wass cs lt, XXXVIII/62, [1384. III. 29.?] (in Sancto Georgio, f. III. p. dom. Iudici, DF 252837). Az oklevél hátlapján Huszti András kézírásával szerepel az 1384-es évszám, amit megerősíteni látszik az, hogy a kibocsátó, István fia: Miklós vélhetőleg azonos a hasonló nevű dobokai ispánnal, akinek 1384. VIII. 16-i oklevele ismeretes (Wass cs lt, DF 252839).

²³⁴ 1406. VII. 6. (DF 252732). A korban élő gyermektelen Miklós nevű családtagok közül talán leginkább Bankházai Veres Miklós hasonló nevű fiával azonosítható, akit 1401-ben említ oklevél (Wass cs lt, 1401. III. 23., DF 252726). Megjegyzendő, hogy ezt az oklevelet csersavval kezelték, és emiatt összefüggő szövegrészek váltak olvashatatlanná, de a hátapon levő, Huszti András által készített sommás kivonat segítségével a jórészt megsemmisült oklevél használható volt.

²³⁵ HOkI 320–321. (1388. XI. 19.) Bár Vanyola birtok zálogbavetőit (Miklós, Jakab, *Gyuke*) sem Karácsonyi, sem Engel nem szerepelteti a Pok nemzetség tagjai között (Karácsonyi: *Nemzetségek.* 897. kk; Engel: *Genealógia*), mégis valószínű, hogy ide tartoznak. A birtokot a Wassoknak, *nepotibus suis* adják el. – Lásd még: Csánki III. 258–259. és Engel: *Térkép* (Vanyola).

²³⁶ HOkI 324–325. (1395. VIII. 5.)

²³⁷ Wass cs lt, 1427. II. 5. (DF 253048).

²³⁸ Bankháza Káltházával azonos. Id. Veres Péterre: Wass cs lt, 1390. V. 25. (DF 252710); Wass cs lt, 1401. III. 13. (DF 252726), az oklevél megrongálódott, de szövege részben helyreállítható Huszti Andrásnak a hátapon olvasható kivonata segítségével. – Ifj. Veres Péterre: Wass cs lt, 1427. II. 5. (DF 253048).

²³⁹ HOkm IV. 364–365. (1451. II. 5.); Szerecsenyt olykor Győr vármegyéhez számították: Csánki III. 289. (a megye birtokosait tárgyaló részben, Vas cs. alatt), 560. és Győrffy II. 653. – Csó: Csánki III. 225.

halt.²⁴⁰ Ezt támasztja alá az is, hogy az Erdélyben élő Wass Lökös fiai 1429 januárjában eltiltották Zsigmond királyt Borba, Vanyola, Bank, Szerecseny eladományozásától, nyilván azért, mert féltő volt, hogy új birtokosok kezébe kerülésével lehetetlen lesz visszaszerezni.²⁴¹ A birtokjogok védelme egyre sürgetőbbé vált, és szentgyevedi Tamás (aki olykor Lökös Tamás néven fordul elő, és Lökös egyik fiával azonosítható) a győri káptalannal 1429-ben átíratva Lajos király 1360. augusztus 20-i oklevelét Borbateleak adományozásáról.²⁴² A birtokok azonban (Borba, Bankháza [= Káltháza], Vanyola, Szerecseny és Bodontelke) mégis Zsigmond királyra szállottak,²⁴³ és ezeket id. Rozgonyi István temesi (1427–1438) és győri ispán (1422–1439)²⁴⁴ 1430-ban magszakadás címén le is foglalta.²⁴⁵ A rokonság erdélyi tagjai (Lökös fiai) kísérletet tettek visszaszerzésükre, és ezzel nővérük fiát, Györgyfalvi Imrét bízták meg. Neki – siker esetén – 1429-ben leánynegyed kiadását helyezték kilátásba.²⁴⁶ Egy évvel később már a birtokok egyharmadát ígérték Györgyfalvi Imrének, testvérének, Péternek és mindkettőjük utódainak.²⁴⁷ Valamit vissza is szerezhettek birtokaikból, mert 1439-ben Lökös Tamás és ezen Györgyfalvi Péter fia, Miklós a Győr vármegyei Borbatelkét, amelyet távoli fekvése miatt nem tudtak megvédeni, ideiglenesen átengedték Hédervári Lőrinc nádornak (1437–1447).²⁴⁸ 1451-ben azonban Tamás (Lökös fia) átengedte az asszonyfalvi Ispánoknak és a Felpécieknek a meghatározhatatlan időpontban szerzett, már említett Csót és Szerecsenyt²⁴⁹ (Veszprém vm.), illetve a Győr vármegyei Borbát és a Győr s Veszprém vármegyék határán fekvő Bodontelkét.²⁵⁰ Ezzel a Wass család dunántúli kötődései végérvényesen megszűntek. A birtokokkal nemigen tudtak mit kezdeni, és nyilván azért adtak túl rajtuk, mert nem birkózhattak meg a nagy távolságból fakadó nehézségekkel.

A birtokállomány alakulása

A Wassok erdélyi birtokállományának további fejlődéséről jó tájékoztatást nyújtanak a fennmaradt osztálylevelek. 1362-ben Wass János életben levő hét fia (és örökösök) osztozkodtak. Ekkor az összes, tehát még az egyes családtagok szolgálat jutalmául kapott és így elvben csak a megadományozott örökösökkel szemben a birtokokat is felosztották hét részre. Ekkor a következő birtokokat találjuk a család kezén: Szentgyeved, Cege, Szentgothárd, Pulyon, Szentiván, Mohaly, Szilvás, Nyíres, Keresztes (Doboka vármegye) és Keszü (Kolozs vármegye).²⁵¹ Ezek közül csak Keszüről nem tudjuk, hogy mikor szerezték meg, de 1354-ben *Emuchot*, a család egyik őst, aki valószínűleg a 13. században élt, keszüinek mondják.²⁵² Keszüben még a 15. században is része van a családnak.²⁵³ Az 1372-es újabb birtokosztály ugyanezekon kívül a

²⁴⁰ Wass cs lt, 1430. IV. 8. (DF 252976).

²⁴¹ Wass cs lt, 1429. I. 12. (DF 253052).

²⁴² Wass cs lt, 1429. I. 13. (DF 252900).

²⁴³ Wass cs lt, 1429. V. 23. (DF 253053).

²⁴⁴ Engel: *Archontológia* I. 133, 204.

²⁴⁵ Wass cs lt, 1430. IV. 8. (DF 252976). Borba, Bankháza, Vanyola, Szerecseny.

²⁴⁶ Wass cs lt, 1429. V. 23. (DF 253053). Borba, Bankháza, Vanyola, Szerecseny, Bodontelke.

²⁴⁷ Wass cs lt, 1430. VIII. 26. (DF 253083). Borba, Bankháza, Vanyola, Szerecseny, Bodontelke.

²⁴⁸ KmJkv II. 167. sz. (1439. XII. 28.)

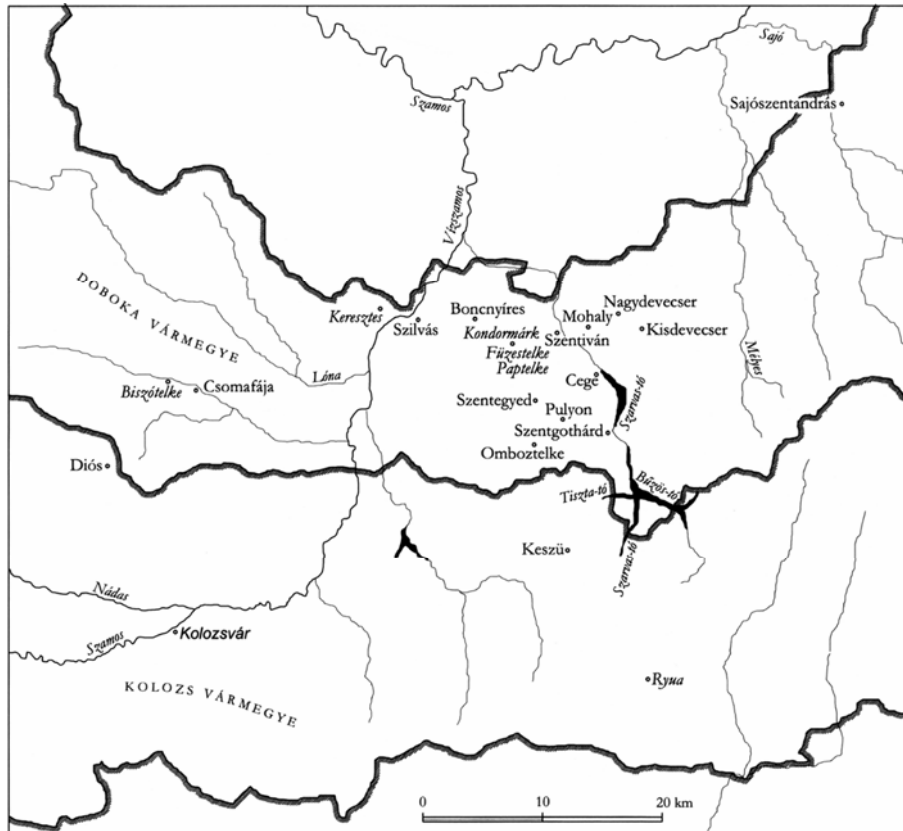
²⁴⁹ HOkm IV. 364–365. (1451. II. 5.)

²⁵⁰ HOkm V. 248–249. (1451. II. 5.)

²⁵¹ DocRomHist C. XII. 10–103. (1362. IX. 22.)

²⁵² DocRomHist C. X. 251–252. = HOkI 259–260. (1354. I. 25.)

²⁵³ 1366-ban János fia Lászlót is keszüinek mondják: DocRomHist C. XIII. 260. (1366. X. 13.), akárcsak fiát, Lököst – ZsOkI IV. 894. sz. (1413. VII. 21.) – és unokáját, Antalt (Wass cs lt, 1426. XII. 29., DF 253010). Keszün része volt még Wass Dezső fiának, Lászlónak is: HOkI 322–323. (1392. X. 22.) és (Wass) Lökös Veronikának, aki ezeket a Györgyfalviaknak adta el (KmJkv I. 2212. sz., 1476. VI. 13.; Csánki V. 591).

A Wass család erdélyi birtokai (Doboka és Kolozs vm.). Készítette Karácsony István

Kolozs megyei Dióst és a mára elnéptelenedett *Ryua* birtokot is felosztotta.²⁵⁴ Dióst – más kisebb birtokokkal együtt – ifj. Wass Miklós vette zálogba a század derekán,²⁵⁵ *Ryu*áról pedig nem tudjuk, mikor került a család kezébe. Megjegyzendő, hogy az 1372-es osztály alkalmával csak Mohály, Keszü és *Ryua/Riua* birtokok voltak egészében János fiainak kezén (Mohály királyi adományból, az utóbbi kettő talán vásárlás útján jutott hozzájuk), Szentgyed, Nyíres, Pulyon birtokokban csak harmadnyi részük volt, mert azokban Jakab fiai és János testvéreinek, id. Wass Miklós csicsói vármagynak a fiai is részesek voltak. Ezenkívül János fiai Cegé, Szentiván, Szilvás és Szentgothárd felét oszthatták fel maguk között, mert ezekben valószínűleg még id. Wass Miklós fiai is részesedtek, de Jakab fiai már nem, mivel utóbbiak a maguk részét még 1349-ben Wass János fiainak adták el.²⁵⁶ Ideiglenesen más birtokok is kerültek egyes családtagok kezébe. Wass Miklós (Csente János nővéreinek a férje) 1357-ben megpróbálta ma-

²⁵⁴ DocRomHist C. XIV. 168–170. (1372. IV. 15.) Az említett helységek közül *Ryua* elnéptelenedett település Berkenyes, Botháza és Magyarfráta között Kolozs megyében. (A lokalizálásra lásd HOKl 314–315. 1386. II. 7.)

²⁵⁵ Paptelke, Csernek (mindkettő Belső-Szolnok vm./Szilágymén, lásd Kádár–Tagányi II. 371. és V. 405), Balog-Jánostelke (elnéptelenedett település Szentmihálytelke, Berend, Diós és Oláhbuda között, Kolozs vm., lásd Csánki V. 331); DocRomHist C. X. 79–80. (1351. XI. 18.) – Diós: DocRomHist C. X. 378–379. (1355. XI. 29.); DocRomHist C. XI. 466–467. (1360. I. 3.) – Diós és Balog-Jánostelke: DocRomHist C. XII. 312–314. (1364. VIII. 1.)

²⁵⁶ HOKl 254. (1349. I. 13.)

gát beiktattatni a Fehér vármegyei Jácintosba,²⁵⁷ amelyet ekkor a Dobokaiak birtokoltak.²⁵⁸ Csente János a Doboka nembéli Erzsébetnek volt a férje,²⁵⁹ és talán ezzel a sógorsággal magyarázható Wass Miklós Jácintos feletti jogigénye, amelyet azonban nem sikerült érvényesítenie. Emellett fennmaradt egy olyan oklevél is, melyben ifj. Wass Miklós 1362-ben azt állította, hogy az ő apja, János megszerezte a belső-szolnoki Oszvajt és Csobánkát.²⁶⁰ E két birtok az Aba nemzetségbéli Csente Jánosé volt, akinek fia ezt valószínűleg Elefánti Dezsőnek adta el.²⁶¹ Utóbbi fia, Elefánti Mihály 1362-ben a Bebekeknek adta tovább. Wass Miklós jogot formált ugyan a két birtokra és tiltakozott az adásvétel ellen,²⁶² de eredmény nélkül, mert nem sikerült megszereznie azokat. Ideiglenesen, valószínűleg zálogjogon birtokolta Veres Péter a Torda vármegyei Mikest 1357-ben,²⁶³ illetve Wass László (Dezső fia) a Kolozs megyei Gyérest 1377-ben,²⁶⁴ illetve Mihály (id. cegei Wass Miklós fia) a belső-szolnoki Giroltot.²⁶⁵ Ugyancsak zálogként szereztek részt a Wassok a Szentiván melletti Császáriban 1413-ban,²⁶⁶ de ezt id. Wass Balázs 1507-ben továbbadta a Kendieknek.²⁶⁷ Új szerzeményekre nem sikerült szert tenniük, és ezt onnan is lehet tudni, hogy a dunántúli rokon, Péter (Veres Miklós fia, Veres Péter unokája) 1423-ban erdélyi rokonait, Lökös négy fiát csak a korábban is a család kezén levő Szentegyház, Cege, Szentgothárd, Pulyon, Szentiván, Mohaly, Szilvás, Nyíres (Doboka vm.), Keszü, Diós és *Ryua* birtokok (Kolozs vm) elidegenítésétől, illetve maguk között történő felosztásától tiltotta.²⁶⁸ Erdélyben tehát ekkoriban ezek voltak a rokonság kezén, de egyesek közülük nem sokkal ezután átvándoroltak más családok birtokába. Ennek lefolyása nem minden esetben ismeretes. Diós például a 15. század közepére már átkerült a Budai, Keresztúri és Gesztrágyi családokhoz,²⁶⁹ és emiatt Wass Domokosnak már csak felesége, Keresztúri Margit révén volt benne részesedése rövid ideig,²⁷⁰ Keszü pedig ekkortájt már a Györgyfalvi, a szentegyházi Székely és más családok kezén volt.²⁷¹ Boncnyíresnek a család által birtokolt részét 1465-ben Wass Domokos adta át Nyíresi Mihálynak, azon Nyíresiek leszármazottjának, akiktől azt a Wassok még 1318-ban vásárolták meg.²⁷² Cegei Lökös Tamás 1449-ben kapta meg 20 évre a Bethlenektől benépesítés végett a Szentgothárdtól nem messze fekvő, de már Kolozs megyei Bozkútot.²⁷³ A középkor vége felé a Wassoknak Szentegyház, Cege, Szentgothárd, Pulyon, Szentiván, Mohaly és Szilvás Doboka vármegyei birtokokban volt változó nagyságú

²⁵⁷ DocRomHist C. XI. 119–120. (1357. V. 4.); DocRomHist C. XI. 132–133. (1357. V. 12.)

²⁵⁸ Iczkovits Emma: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Bp. 1939. (Település- és népiségtörténeti értekezések 2. sz.). 50.

²⁵⁹ Karácsonyi: *Nemzetségek*. 796.

²⁶⁰ DocRomHist C. XII. 63–64. (1362. I. 25.)

²⁶¹ Kádár–Tagányi II. 56, 446. – Oszvaj 1358-ban az Elefántiak birtoka (DocRomHist C. XI. 262–263, 1358. III. 27.).

²⁶² DocRomHist C. XII. 63–64. (1362. I. 25.)

²⁶³ DocRomHist C. XI. 145. (1357. V. 2.) Mikes Torda melletti település (Csánki V. 720–721).

²⁶⁴ DL 26870. (1377. XI. 20.) Az adat ismeretét Jakó Zsigmondnak köszönöm. – Az említett település ma Oláhgyéres, Mócs mellett (Csánki V. 357).

²⁶⁵ ZsOkI I. 2966. sz. (1393. VI. 3.)

²⁶⁶ ZsOkI IV. 806. sz. (1413. VII. 1.)

²⁶⁷ Wass cs lt, 1507. IV. 15. (DF 255339); Wass cs lt, 1508. IX. 18. (DF 253005).

²⁶⁸ Wass cs lt, 1423. V. 28. (DF 253049).

²⁶⁹ Csánki V. 346; KmJkv I. 554. sz. (1446. I. 24.); KmJkv I. 1219. sz. (1455. VIII. 29.); KmJkv I. 1310. sz. (1458. IX. 29. e.); KmJkv II. 2948. sz. (1495. IV. 1.)

²⁷⁰ KmJkv I. 1538. sz. (1461. IV. 13.)

²⁷¹ Csánki V. 367–368; KmJkv I. 2212. sz., 2257. sz.

²⁷² Wass cs lt, 1465. VI. 26. (DF 252970).

²⁷³ Wass cs lt, 1449. III. 9. (DF 253075). – Bozkút elnéptelenedett település Palatka, Légen, Mócs és Keszü között (Csánki V. 338; KmJkv I. 62. sz.).

részük; 1497-ben ezekben a helységekben osztozott meg Wass Domokos nyolc gyermekével.²⁷⁴

A középkori magyar nemes összes fia ugyanakkora mértékben részesedett az apai birtokból (nem létezett tehát a Nyugat-Európában ismeretes primogenitúra), a leányok pedig a birtok negyedrészen osztoztak egymás között (olykor azonban csak elvben, mert pénzben fizették ki őket). Emiatt, ha egy ágban több fiú volt, a birtok többfelé is oszlott, tehát az illető ág elszegényedett. Ha ellenben egy ág fiutódok hiányában kihalt, az ősi birtokot a többi ágon még élő férfiak örökölték. Ha utóbbiak az elhunyt távoli rokonai voltak, a király igyekezett háramlási jogát érvényesíteni. Az ágak kihalása és a folytonos osztozkodás miatt az egyes családtagok anyagi helyzetét az állandó változás jellemezte, de sajnos számításokat sem a birtok nagyságát, sem a jobbágyok létszámát illetően nem tudunk végezni egyik ág esetében sem. A 15. században és a 16. század első felében a legtöbb birtokügylet zálogosítás vagy a családon belüli újraelosztás. A családon belüli sűrű birtokelzálogosítások egyrészt a készpénzhiány és a fokozódó elszegényedés jelei, de jelzik az ősi birtokhoz való ragaszkodást, hiszen idegennek ritkán vetettek zálogba vagy adtak el belőle.²⁷⁵ Ilyen elidegenítés esetén is igyekeztek elővételi jogot biztosítani a családtagoknak, amit néhányszor szabályos szerződésbe is foglaltak.²⁷⁶ Valószínűleg már 1417-ben Szentgothárdból, Pulyonból és Keszüből adtak el részeket a Györgyfalviaknak,²⁷⁷ de az is megeshetett, hogy utóbbiak leánynegyedként kapták azokat.

Kisebb birtokrészeket a Wassok úgy szereztek, hogy a hozzájuk beházasodó leányok is szerény mértékben, de gyarapították a birtokállományt. A már említett Doboka vármegyei Szentandrás faluból, amely az Árpád-korban még a Wass-rokonság kezén lehetett, úgy kaptak részt, hogy Wass Lökös anyja, Wass László felesége *Vilkynus comes* egyik leszármazottja volt.²⁷⁸ Utóbbi örökségének felosztásáért hosszú per indult az 1380-as évek végétől az arra jogosult famíliák, a Kajlaiak, a Wassok, a somkeréki Erdélyiek, a Mihálcfalviak és az esküllői Ördögök között.²⁷⁹ Ennek lefolyása után kapott részt Wass Lökös a Doboka vármegyei Kajlán, Szentandrás és Csigéren,²⁸⁰ a Kolozs vármegyei Ercsén és egy besztercei kúriából.²⁸¹ 1444-ben mindez még az ág kezén lehetett, mert akkor Lökös fia, Lökös Tamás tiltakozott az ellen, hogy a somkeréki Erdélyiek használják a Szentandrás és a mellette fekvő Kaj-

²⁷⁴ Wass cs lt, 1497. III. 30. (DF 255389).

²⁷⁵ Családon belüli birtokmozgásra példák: Wass cs lt, 1405. VI. 8. (DF 252851); 1407. III. 20. (DF 252878); 1410. I. 17. (DF 252857); 1430. VII. 18. (DF 252941); 1434. V. 2. (DF 253014); 1505. V. 14. (DF 253091); 1510. VII. 13. (DF 253025); 1511. XI. 10. (DF 255355); 1512. XI. 21. (DF 253027); 1513. IV. 28. (DF 255381) stb. KmJkv I. 48, 263, 1367, 1666–1668, 1672. sz. II. 3311, 3320, 3323, 3327, 3368–3369, 3398, 3426, 3560, 3651, 3949, 4235–4237. sz. – Birtok átadása idegeneknek: Wass cs lt, 1408. VII. 27. (DF 252858), de ezt később visszaváltják: ZsOkI IV. 724. sz. (1413. VI. 8.); Wass cs lt, 1500. VII. 29. (DF 253020). KmJkv I. 340, 509. sz., II. 3068. sz.

²⁷⁶ KmJkv II. 3323. sz. (1505. I. 1.); KmJkv II. 3327. sz. (1505. I. 24.)

²⁷⁷ Ekkor Lökös fia Antal még csak tiltakozott az elidegenítés ellen (ZsOkI VI. 66. sz., 1417. II. 2.), de valószínűleg erre mégis sor került, mert 1427-ben Györgyfalvi Péter és Imre pulyoni officialisát említik (Wass cs lt, 1427. I. 18., DF 235010), kettőjüknek 1428-ban Szentgothárdon (Wass cs lt, 1428. XI. 6., DF 253054), később mindhárom birtokban részük van (Wass cs lt, 1444. III. 9., DF 252954 és 1447; DL-DF CD-ROM: DL 26886). Ugyancsak ők értendők a pannonhalmi konvent 1437. II. 3-i oklevelében szereplő Györgyfalvi „*Wass dicti*” Péteren és Imrén, akiket anyjuk után illethettek (tévesen) a Wass névvel (DL 88113).

²⁷⁸ Wass cs lt, 1399. I. 23. (DF 252898).

²⁷⁹ Wass cs lt, 1390. III. 7., [1393?]. IX. 15. (DF 252898). = Teleki I. 245; Wass cs lt, 1399. I. 23. (DF 252898).

²⁸⁰ Csigér elnéptelenedett település Sófalva és Besenyő környékén (Györffy II. 65.).

²⁸¹ Teleki I. 242–248 (1394. VII. 12.); Wass cs lt, 1398. X. 22. (DF 252815); Wass cs lt, 1399. I. 23. (DF 252898).

lán levő erdejét.²⁸² Tamás magtalan halála után László király (1452–1457) 1456-ban mindkettőt a Toldalagiaknak adományozta,²⁸³ valószínűleg mert nem számított ősi birtoknak.²⁸⁴

A 15. században a családnak nem sikerült újabb birtokokat szereznie, sőt a meglévőket is szüntelenül apasztotta a leánynegyedek kiadása. Az elvi rendelkezés értelmében a leánynegyedet ugyan pénzben kellett volna kiadni, de gyakorlatban ezt legtöbbször mégis birtokban adták ki²⁸⁵ (nem feltétlenül azért, mert nem rendelkeztek elég készpénzzel), és ezt a házasságból született gyermekek örökölték is. Beházasodás útján tehát mások is szereztek részt a Wass család ősi birtokaiból, ám a folyamat csak ritkán követhető nyomon. A végeredmény azonban mindig a család birtokállományának apadása volt. Például a 15. század vége felé Iklódi Domokos leányai – Márta és Margit – anyjuk, Wass Magdolna²⁸⁶ után szereztek részt Szentegyeden, Pulyonban, Nyíresen és Ivánkatekén.²⁸⁷ Ezt később elcserélték Wass Domokos szilvási birtokrészének felével, amit majd Iklódi Margit derzsi Petki Györgynek idegenített el.²⁸⁸ (Ehhez hasonlóan játszódhatott le más családok birtokszerzése is; Szentegyeden például birtokos még a Valkai,²⁸⁹ a Székely,²⁹⁰ a Botos²⁹¹ és Keresztes család.²⁹²) A birtokra persze mások is szemet vetettek: 1426-ban Zsigmond király az erdélyi káptalanhoz intézett mandátumában megparancsolta, hogy Thorotzkay Lászlót (Miklós fiát), Somkeréki Miklós feleségét, Zsófiát, Gerendi László fiait, Jánost és Pétert vezesse be Cege, Szentegyed, Pulyon, Szentiván, Szentgothárd, Szilvás, Nyíres és Mohaly részirtokokba (!). Sajnos az oklevél nem árulja el, hogy a fenti nemesek milyen jogon tartottak igényt mindezekre a birtokokra, de az iktatásra valószínűleg soha nem került sor, mert nincs adat a felsoroltak későbbi birtoklására, és ennek az ügynek részleteit egyelőre teljes homály fedi.²⁹³ Az sem segíti a tisztább látást, hogy az itt említett Thorotzkay Lászlóról tudjuk, néhány évvel korábban, 1419-ben azt állította, hogy Mohaly birtok a sajátja, ugyanakkor tiltakozott az ellen, hogy szentiváni Wass Mihály magának kérte ezt a királytól.²⁹⁴

²⁸² Wass cs lt, 1444. I. 28. (DF 252952). – Az eltítottak azonosítására lásd Engel: *Archontológia* – Becsegergely nem, Erdélyi (somkeréki) család.

²⁸³ DL 27481. (1456. III. 23.) DL-DF CD-ROM, Rác György regesztája. = Szabó Károly: *Jelentés a nagy-ercsei gróf Toldalagi család radnótfői levéltáráról*. Sz XXI(1887). Pótfüzet 80. – Lökös leányának, Veronikának (szentegyedi Székely Andrásnénak) még 1485-ben is lehetett Szentandrason része, mert akkor adta el azt Valkai Jánosnak és Székely Lőrincnek (Kádár–Tagányi VI. 32).

²⁸⁴ Lökös Tamás örökjogú, tehát apai birtokai viszont öröklődtek a Wass családon belül, így pl. a szilvási rész (DL 27691, 1465. I. 31., a kolozsmonostori konvent 1464. X. 15-i oklevelének hátlapjára írt rájegyzés. Rác György regesztája).

²⁸⁵ Banyó Péter: *Birtoköröklés és leánynegyed. Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezéséhez*. Aetas 2000/3. sz. 76–91; uő: *Válasz Homoki Nagy Mária bírálatára*. Aetas 2001/3–4. sz. 308, 310.

²⁸⁶ KmJkv II. 2876. sz. (1493. VII. 4.)

²⁸⁷ KmJkv I. 1775. sz. (1476. XII. 18.)

²⁸⁸ KmJkv II. 2876. sz. (1493. VI. 4.) Petki György felesége, Erzsébet ugyan birtokolt Pulyonban és Szentegyeden, és lehet, hogy valóban Wass leány volt, miként Backamadarasi Kis Bálint állítja. Annyi bizonyos, hogy anyjától, Kendi Gálnétól örökölte a két birtokrészt. – Lásd Kis Bálint: *A Petki család*. Turul XIII(1895). 99; KmJkv II. 3125, 4257. sz.

²⁸⁹ KmJkv I. 2430. sz. (1438. II. 26.)

²⁹⁰ KmJkv I. 571. sz. (1446. V. 1.)

²⁹¹ Wass cs lt, 1448. VIII. 13. (DF 252957). – KmJkv I. 536. (444. XI. 25. u.)

²⁹² KmJkv I. 707. sz. (1449. VI. 9.)

²⁹³ Erdélyi káptalan magánlevéltára (a Batthyaneum őrizetében Gyulafehérvárt), 1426. XII. 5. (DF 277466); az oklevél csonka regesztája: Beke Antal: *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*. TTár 1890. 137. 258. sz.

²⁹⁴ Wass cs lt, 1419. V. 12. (DF 252916). A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltárában nincs adat a Thorotzkayak mohalyi birtoklására (Thorotzkay Lt, passim), mint ahogy Kádár–Tagányi (V. 183–185) a Mohalyra vonatkozó részben ezzel kapcsolatosan csak az 1426-os oklevelet említi.

A 15–16. század

A Wass család 15. századi élete a megye keretei között zajlott meglehetősen eseménytelenül. Legtöbbjükéről – nevükön kívül – alig tudunk valamit. Egyre apadó birtokaik ellenére még ekkor is a megye és a tartomány tekintélyes családai közé számíthattak, mert Lökös Tamást valamikor 1456 előtt az erdélyi nemesek a királyhoz küldendő követüknek választották. Az ügyről onnan szerzünk tudomást, hogy felszerelésre és lovakra 32 aranyforint *udvarnoki* pénzt adtak Tamásnak, de küldetését váratlan halála miatt nem teljesíthette, és az erdélyi rendek a pénzt feleségétől, Dobokai Ilonától és egyik rokonától, Wass Lászlótól követelték vissza.²⁹⁵ Ezen és persze királyi és vajdai emberi megbízásokon kívül nincs tudomásunk arról, hogy a családtagok fontosabb közéleti szerephez jutottak volna. Apró-cseprő birtokpereiket intézték, és olykor hatalmaskodtak szomszédaik birtokain. A magyarországi okleveles anyag ismert egyoldalúságából adódóan (írásba általában csak a birtokperек ügyeit foglalták, így a családtagok közül többnyire csak a felnőttkort megért és az öröklésben szerepet játszó férfiakat említik) nem meglepő, hogy ma nemigen tudjuk, mivel is töltötték mindennapjaikat, amikor épp nem pereiket intézték. A 15. század első harmadában például az ősi Jankafiakat Légen, Petelaka és Gyeke elpusztítása miatt,²⁹⁶ illetve Szentgothárd és Légen közötti föld használata,²⁹⁷ a Mócsiakat pedig hatalmaskodás és zálogba vett birtokok okán perelték.²⁹⁸ A két perre vonatkozó oklevelek egy része az ősi Jankafiak levéltárának részét képezték, és a Wass-levéltárba minden bizonnyal Wass Balázs második felesége, Hosszúaszófi Katalin (Jankafi Apollónia leánya) útján jutottak valamikor a 16. század elején. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a Jankafiak elleni perre vonatkozó oklevelek nagyobb része ma két példányban van meg a Wass-levéltárban (az alperes és a felperes részére kiállított példányt is örzi).

A források hallgatása miatt feltételezzük, hogy a család birtokain gazdálkodva élte le csendes mindennapjait, amit csak a perek, csetepatéknak minősíthető helyi hatalmaskodások és a megyei sedriákon, illetve a vajdai kongregációkon való részvétel szakíthatott meg. Az általában békés rokoni együttélés nem volt mindig konfliktusoktól mentes, 1482-ben Wass István – valószínűleg familiárisaival együtt – megrohanta unokatestvérének, Domokosnak cegei udvarházát, annak feleségét, Gyerőfi Borbálát megbecstelenítette és kegyetlenül megverte. Az indíték talán az lehetett, hogy Domokos Szentgothárd és Mohaly birtokokban új birtokosztályt kívánt Istvántól és testvéreitől.²⁹⁹ Az esetből természetesen per lett, de végül a sértett fél, Domokos kiegyezett Istvánnal, akitől elégtételképpen egy fél cegei kúriát kapott, aminek fejében ejtette a vádat.³⁰⁰ Tettelegességre persze nemcsak családon belül került sor: 1510-ben vagy azelőtt Wass Mihály (István fia) megölte a szentgothárdi *scolasticust*, egy bizonyos Imre deákat.³⁰¹

Ág kihalására – a családfa tanúsága szerint – a 15. században többször is volt példa. Egyik esetben Wass László (Mihály fia) leánykáját, Erzsébetet Mátyás királlyal fiúsíttatni akarta,³⁰²

²⁹⁵ *pecunias udvarnicales*: Wass cs lt, 1456. VII. 12. (DF 253067).

²⁹⁶ ZsOkI V. 2322. sz. (1416. IX. 24.); uo. VII. 455. sz. (1419. V. 16.); Wass cs lt, 1428. IX. 2. (DF 252974); Wass cs lt, 1428. IX. 4. (DF 252975); Wass cs lt, 1429. XII. 13. (DF 253011); Wass cs lt, 1431. IV. 17. (DF 252977).

²⁹⁷ Wass cs lt, 1430. V. 4. (DF 253077); KmJkv I. 55. sz. (1430. IV. 6.); Wass cs lt, 1430. IV. 28. (DF 253057. és 253058); Wass cs lt, 1430. XI. 13. (DF 253059. és 253060); Wass cs lt, 1430. XI. 23. (DF 253062); Wass cs lt, 1431. IX. 30. (DF 253013. és 253012); Wass cs lt, 1431. X. 21. (DF 253013. és 253012).

²⁹⁸ ZsOkI VI. 2367. sz. (1418. IX. 23.); ZsOkI VII. 269. sz. (1419. IV. 5.); ZsOkI VII. 1017. sz. (1419. X. 13.); Wass cs lt, 1423. I. 23. (DF 253047); Wass cs lt, 1430. V. 9. (DF 253081).

²⁹⁹ Wass cs lt, 1478. V. 21. (DF 253015); Wass cs lt, 1478. VII. 15. (DF 253016).

³⁰⁰ Wass cs lt, 1482. II. 17. (DF 252980).

³⁰¹ KmJkv II. 3560. sz. = Wass cs lt, 1510. VI. 22. (DF 255348); Wass cs lt, 1510. VII. 13. (DF 253025).

³⁰² A leányt (v. a leányokat) a király különös kegyként fiúörökössé nyilváníthatta, és így apja birtokainak teljes jogú örökösévé tehetette. Ez azzal járt, hogy nem az oldalágak férfi tagjai örökölték (Holub József: *A fiúsításról*. = *Emlék-*

ami ellen Wass István és testvérei 1468-ban a váci káptalan³⁰³ és 1469-ben a kolozsmonostori konvent előtt is tiltakoztak.³⁰⁴ Mai ismereteink szerint a Wass család minden dunántúli birtokán túladdott a 15. század közepére, ezért különös, hogy fontosnak tartották a váci káptalan előtti tiltakozásukat. Ez talán azzal magyarázható, hogy Erzsébet férjezett volt, és a feltételezett férj magyarországi nemes lehetett, akinek birtokai a Pest megyei Váchoz közel eshettek. Lehet, egyszerűen csak arról van szó, hogy Wass István 1468-ban Vác közelében tartózkodott, majd Erdélybe hazatérve Kolozsmonostoron is megtette tiltakozását.

A 15. század végén és a 16. század elején a család legtöbbet szereplő tagja a már említett id. Wass Balázs (Domokos fia), aki 1499–1502 között Geréb László erdélyi püspök (1475–1502) tasnádi (Közép-Szolnok vm.) kúriájának ispánja és intézője volt.³⁰⁵ Tisztségviselésének hátterét nem ismerjük, itteni „működéséről” pedig csak annyit tudunk, hogy 1499-ben tizenegy familiárisával megrohanta és kifosztotta Kőrösi Zsigmondnak a nem messze fekvő Kőrösön levő udvarházát,³⁰⁶ 1502-ben pedig Zólyomi György tizedbérlo kárára követelt el visszaéléseket.³⁰⁷ Egy másik hatalmaskodási ügyben Barlabássy Lénárt alvajda (1501–1525) 1503-ban fej- és jószágvesztésre ítélte,³⁰⁸ de az ítélethozatalkor távol levő Szentgyörgyi és Bazini Péter vajda nem sokkal azután – oklevele szerint több erdélyi nemes kérésére – megkegyelmezett neki, lefoglalt birtokait pedig ideiglenesen somkeréki Erdélyi Jánosra bízta.³⁰⁹ Az ügy előzménye az, hogy 1497-ben a marosszéki szentbenedeki Márton Péter és János több részbirtokukat átadták Vingárti Geréb László erdélyi püspöknek, mert familiárisaikkal együtt megölték Lőrinc székelyvásárhelyi plébánost.³¹⁰ A birtokok közül a Torda megyei Uraj, a Kolozs megyei Pete és Méhes Wass Balázs kezére jutott,³¹¹ majd Márton János és testvére, Antal, illetve Wass Balázs között hosszú per kezdődött a birtokokért, amelyet kölcsönös hatalmaskodások és egymásutáni kíméletlen leszámolások kísértek. Ezek során egy alkalommal – amint ez a Szentgyörgyi és Bazini Péter vajda által elrendelt 1503. évi vallatásból kiderül – a perbeli ellenfél emberei Balázst le akarták fejezni, de szerencséjére nem találták cegei kúriáján, és így megmenekült, ingóságait azonban a támadók így is felosztották maguk között.³¹² Balázs perbe szállt a Wass család azon Gyeke birtokrészeiért is, amelyek Wass Vid felesége, gyekei Fejes Márta révén kerültek hozzájuk. Fejes István a saját gyekei részét a Küküllő vármegyei, ádámosi Horvát Gáspárnak adta el, ami ellen Balázs és testvérei 1499-ben tiltakoztak.³¹³ Balázs részt szerzett a Kolozs megyei Oláhpalatkán (zálogként) 1501-ben³¹⁴ és később Göcön is.³¹⁵ Ez utóbbi birtokért itteni szomszédjával, Kendi Gállal (Antal fiával) pereskedett, aminek

könyv Dr. Gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján. Bp. 1925. 305–319.

³⁰³ Wass cs lt, 1468. VIII. 5. (DF 253071).

³⁰⁴ KmJkv I. 1885. sz. (1469. V. 12. u.)

³⁰⁵ *provisor curie Thasnadiensis*: Wass cs lt, 1499. VI. 28. (DF 255342); Wass cs lt, 1499. VIII. 14. (DF 255342); 1502-re: *comes et provisor curie episcopalis Thasnadiensis*: Wass cs lt, 1503. V. 1. (DF 252990).

³⁰⁶ Wass cs lt, 1499. VI. 28. és 1499. VI. 28. (DF 255342). Balázst nem ítélték el, mert a sértett fél nem jelent meg a per tárgyalásán. A perben szereplő Kőrös alatt a mai Érőkörös értendő Tasnád közelében, Közép-Szolnok vármegyében (Csánki I. 549).

³⁰⁷ Wass cs lt, 1503. V. 1. (DF 252990). A per egyezséggel zárult.

³⁰⁸ Wass cs lt, 1503. V. 24. (DF 255393); Wass cs lt, 1503. VI. 3. (DF 252991); KmJkv II. 3288. sz. (1503. VI. 25. u.)

³⁰⁹ Wass cs lt, 1503. VI. 3. (DF 252991).

³¹⁰ Az átadott birtokok: Kisszölös (Küküllő vm.), Uraj, Pete (Torda vm.), Méhes (Kolozs vm.), Szentbenedek, Vaja és Szentmiklós (Marosszék). – Lásd KmJkv II. 3031. sz. (1497. X. 13.)

³¹¹ Wass cs lt, 1501. IV. 5. (DF 252986).

³¹² KmJkv II. 3288. sz. (1503. VI. 25. u.)

³¹³ Wass cs lt, 1499. III. 7. (DF 253086); Wass cs lt, 1499. IV. 1. (DF 253085).

³¹⁴ KmJkv II. 3182. sz. (1501. IV. 15.)

³¹⁵ Wass cs lt, 1504. VI. 26. (DF 253021); Wass cs lt, 1509. III. 15. (DF 255340); Wass cs lt, 1515. I. 30. (DF 253035).

során az ellenfél puskás familiárisai megtámadták cegei kúriáján.³¹⁶ Tekintélyét az is mutatja, hogy 1524-ben részt vett a vármegyei nemesség és a székelyek Marosvásárhelyen tartott kongregációján, ahol közösen léptek fel sérelmeik ügyében.³¹⁷ Balázs életére vonatkozóan talán azért maradt fenn több oklevél, mert az ő utódai (fia, cegei János és unokája, Wass György Kolozs vármegyei ispán [†1594]) vitték tovább a családot.

A megyei nemesség nagy többségéhez képest a Wass család középkori története nagyon jól adatolható. Mindezek ellenére – úgy tűnik – léteznek olyan ágak, amelyekről úgyszólván semmit sem tudunk. Az ismeretlenségből tűnnek elő 1422-ben Mihály és János, szentmártoni (!) Wass Egyed fiai, akik Zsigmond királlyal ekkor íratják át I. Károly király 1324. május 31-i kiváltságlevelét, amely magában foglalta utóbbi 1321. november 28-án kelt privilégiumát is Szentgothárd, Cege és Szilvás visszaadásáról mindkettejük *őse* (*avus*), Miklós comes csicsói várnagy számára. Az említett birtokokat – állításuk szerint – 1422-ben maguk is *háborítatlanul birtokolták*.³¹⁸ A cegei Wass család középkori történetében nincs adat a szentmártoni birtoklásról, és egyetlen más oklevél sem említi szentmártoni Wass Egyedet vagy fiait. Az 1422-es eredeti kiváltságlevelél hitelessége formai szempontból minden gyanú fölött áll, a méltóságsor pedig megfelel a tényleges helyzetnek.³¹⁹ Az oklevél később is a családi levéltár része volt, mert 1569-ben az említett Wass György Kolozs vármegyei ispán erre is hivatkozott a család leányágai ellen folytatott perében, Wass Dániel táblai ülnök (1674–1741) pedig hiteles másolatot készíttetett róla 1729-ben.³²⁰ Megjegyzendő még, hogy a középkorban meglehetősen ritka Gotthárd vagy Egyed név – a fenti esetet kivéve – a családtagok keresztnéveként nem fordul elő, bár a két templom védőszentje alapján számítani lehetne erre. A Wassok egyébként népszerű, nagyon elterjedt keresztnéveket adtak gyermekeiknek, így a család egyazon generáción belül is bővelkedik a Jánosokban, Miklósokban és Lászlókban, amelyek szétválasztása, ha apjukat épp nem említik, csak nagy bizonytalansággal ejthető meg. Az említett 1422-es oklevelet vagy a kancellária megtevesztésével adatták ki (az ügy gyanúsán rejtélyes), vagy csak arról van szó, hogy bizonyos ágak iratanyaga nem maradt fenn. A levéltárban bizonytalan időpontban selejtezést hajtottak végre, valószínűleg a családi levéltáros, Huszti András 1754-es rendezése előtt, mert utóbbi még a teljesen olvashatatlan okleveleket is megőrizte és belefoglalta ekkorra elkészült lajstromába.³²¹ A selejtezés érezhetően leginkább a 15–16. századot érintette, és bár a családot továbbvivő ág leszármazása tisztázható, néhány, a 16. században élt családtagot lehetetlen a családfán elhelyezni. Ilyenek például szentegyedi Wass

³¹⁶ Wass cs lt, 1521. I. 31. (DF 255395).

³¹⁷ SzOkI III. 237–238. (1524. XI. 15.) Az adat forrása Mályusz: *Az erdélyi társadalom*. 51.

³¹⁸ Wass cs lt, 1422. V. 27. (DF 252899).

³¹⁹ Engel: *Archontológia*, passim. Eltérés Engel adataihoz képest csak egyetlen esetben van. A Wass lt itt tárgyalt 1422. V. 27-i oklevele (anno domini 1422, VI. Kal. Iunii, Zsigmond uralkodási évei pedig: regnorum nostrorum anno Hungarie 36, Romanorum 12, Bohemie 2) szerint ugyanis a trauai püspökség betöltetlen volt, Engel szerint azonban 1423. V. 10-én is még Simon töltötte be ezt a tisztséget (CD X/6. 537), az üresedés pedig csak 1423. V. 21-től (DL 43551) adatolható (*Archontológia* I. 86). Ennek legvalószínűbb magyarázata az, hogy a királyi kancellária a Wass lt-ből való oklevélnél elvettette a méltóságsort. Megjegyzendő, hogy Engel nem használta fel a Wass lt 1422. V. 27-i oklevelét (*Archontológia* I. 561).

³²⁰ Említés II. János király 1569. V. 5-i oklevelében (f. V. in. Gothardi ep.), Wass cs lt, 5469. sz. Hitelesített másolat a kolozsmonostori konvent levélkeresőinek 1729. X. 3-i (f. III. p. dom. XVII. Trinit.) oklevelében, amely szerint az eredeti oklevelet cegei Wass Dániel mutatta be (Wass cs lt, 1422. V. 27. DF 255403). – Wass Györgyre és Dánielre lásd W. Kovács András: *A cegei Wass család grófi diplomája 1744-ből*. Református Szemle XCVI(2003). (a továbbiakban: W. Kovács: *A Wass család grófi diplomája*). 802 (92. jegyzet), 793–795.

³²¹ *Registrum litterarum [...] familiae [...] Wass de Czege [...] sub cura ac inspectione Adami comitis Wass per Andream Huszti anno domini millesimo septingentesimo quinquagesimo quarto etc. In possessione Császári* (164 oldal, 4°, bőrbbe kötve, Wass cs lt, jelzet nélkül). 108. (Miscellanea. Num. 111: Instrumentum truncatum et penitus oblitteratum); p. 111 (Miscellanea. Num. 155: Penitus oblitterata).

Zsigmond (1544, 1554),³²² Wass János és anyai testvérei: a hűtlenségbe esett Wass Máté (1533),³²³ Wass Boldizsár és Ferenc (1552),³²⁴ Wass Simon és lánya, Márta (Komjátszegi Mártonné 1555-ben),³²⁵ szentgyeydi Wass Demeter (1578),³²⁶ ennek leánya, Wass Márta,³²⁷ Vas Imre (1598),³²⁸ Wass János özvegye, Zsófia.³²⁹ Bár Belső-Szolnok és Doboka vármegyei birto-
kok kapcsán szerepel, nincs adat arra, hogy az 1502-ben feltűnő Wass Tamás óbudai kanonok³³⁰
azonos lenne Wass János ugyanezt a nevet viselő fiával.³³¹ A családi levéltárat már a középkor-
ban is érthette veszteség, és erre van is egy adatunk. 1474-ben az oklevelek – a kor általános szo-
kásának megfelelően – az akkor legidősebb családtagnál, Wass Lászlónál voltak a többi családtag
pecsétjével is lezárt ládában. László halála után özvegye a család okleveleit őrző ládát a család-
tagok tudta és beleegyezése nélkül Kendi Antal kezére játszotta át, aki a fontosabb okleveleket ki-
válogatta és magánál tartotta, a többit pedig visszaadta a Wassoknak.³³² Persze később az okleve-
lek többi része is visszakerülhetett a családhoz, de az eset jól illusztrálja, hogy ezek mennyire ki-
voltak téve a megsemmisülés veszélyének.

A Wassok az egyház javára csak egyszer tettek kegyes adományt, legalábbis ennyiről mar-
adt adat. 1477-ben a lelki üdvösség elnyerése reményében János (Vid fia) végrendeletében a
szentgothárdi halastóban levő részét a kolozsvári domonkos kolostornak adományozta. Az osz-
tályos testvérek részéről nemhogy nem merült fel tiltakozás, hanem maguk is a saját részüket a

³²² Wass cs lt, 1544: XL/240. – Ez a Wass Zsigmond 1554-ben is élt még (KmJkv II. 5278. sz., 1554. II. 16.), tehát
nem lehet azonos azzal a Vid fiával, Zsigmonddal, akit 1461. VI. 12. (KmJkv I. 1566. sz.) és 1495. I. 9. (KmJkv II.
2937. sz.) között említenek (néhai: Wass cs lt, 1519. IV. 25., DF 255362), és aki 1516-ban Doboka vármegye
alszolgabírája (MOL, Bethlen cs lt. Rokon és idegen családok. Nagy család lt. P 1960. 4. csomó. 66. tétel. 12°). A beth-
leni Bethlen család levéltárának erre a darabjára Wolf Rudolf hívta fel a figyelmemet, és ő bocsátotta rendelkezésemre
az irat fénymásolatát is; szívességét ezúton köszönöm.

³²³ A hűtlen Mátét 1533-ban néhányan mondják (Wass cs lt, 1533. VII. 5.), és nem azonosítható azzal a Mátéval,
aki 1555-ben ugyancsak néhai, de özvegyének ekkor – hihetőleg nemrég meghalt férjétől – még csak három év körüli
gyermek volt (KmJkv II. 5433. sz.). – Nem helyezhető el a családfán az a Lökös Tamás sem, aki a kolozsmonostori
konvent jegyzőkönyvének 1440. VIII. 4-i bejegyzése szerint (KmJkv I. 263. sz.) Mihály fia lenne. Míthogy a bejegy-
zés rendkívül hevenyészett, szűkszavú, nehezen értelmezhető és rosszul olvasható (eredetije: DL 36390. p. 57, nr. 1.),
emellett pedig minden bizonnyal a bevállalással egyidejűleg sebtében készült, valószínűleg tévesen adatozta Lökös Ta-
más származását, aki valójában Lökösnek a fia. A leszármazási adatok mellett ezt igazolja Váraskeszi Lépes Loránd
erdélyi alvajda egy 1434-es mandátuma is, amely Lökös fiát, Tamást, a kolozsmonostori konvent erre adott válasza pe-
dig már Lökös Tamást említi (Wass cs lt, 1434. V 2. és 1434. V. 7., DF 253014). „Lökös/Lökösi” Tamást tehát apja
után nevezték olykor ekképpen, akárcsak testvéreit, és 1404. XI. 19.–1455. X. 15. között folyamatosan említik a csalá-
di levéltár oklevelei. (DF 252852 – DF 252967. Testvérei „Lökös/Lökösi” nevére lásd pl. Wass cs lt, 1430. VIII. 26.,
DF 253083; HOkm V. 248–249, 1451. II. 5.)

³²⁴ KmJkv II. 5152. sz. (1552. VI. 2.)

³²⁵ 1555. VI. 16. (KmJkv II. 5380. sz.). Márta korábban Baranyai Gergely felesége (KmJkv II. 5387. sz., 1555. VI.
25.). Simon esetében nem lehet eldönteni, hogy vajon a cegei Wass családhoz vagy a Kolozs megyei vármegyei Wass
családok egyikéhez (Csánki V. 626–627) tartozott-e.

³²⁶ *Báthori Kristóf királyi könyve 1580–1581.* Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Fejér Tamás,
Rácz Etelka, Szász Anikó. Kvár 2003. (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 2.) 14. sz. (1578. X. 16.); Wass cs lt, 1590:
XVI/19.

³²⁷ Wass cs lt, 1633. 2118. sz. Szentgyeydi Wass Márta nemesasszony, Szabó András (*egregius*) özvegye 1633-ban
tartott tanúvallomás szerint akkor 60 éves, tehát a 16. század utolsó harmadában született. Demeter leánya és Wass
Balázs húga? (Wass cs lt, 1628: XVI/25.)

³²⁸ Wass cs lt, 4869. sz.

³²⁹ Talán Wass György Kolozs megyei ispán anyja. Keltetetlen irat a Wass család középkori oklevelei között
(Husztai *Registrum*-ában a VII/15. sz. irat, 2003-ban a kolozsvári Állami Levéltárban 475-ös számmal jelölve), mely az
1560-as évekre datálható. (Vö. Kádár–Tagányi VII. 280.)

³³⁰ KmJkv II. 3262. sz. (1502. XII. 12.)

³³¹ Wass cs lt, 1522. III. 11. (DF 253041).

³³² DL 27523 (1474. X. 31.) – 1507-ben Wass Balázs levelesládáját említik (Wass cs lt, 1507. III. 17., DF 255343
= KmJkv II. 3400. sz.).

domonkosoknak adományozták.³³³ Mindez megerősíti azt, hogy Vid kilenc gyermekének valóban nem voltak fiai (lásd a családfát), mert egyház részére akkor volt szokás adományozni, ha nem volt utód, aki a lelki üdvösségről gondoskodhatott volna.

Anyagi kultúra

Az anyagi kultúráról – a családdal kapcsolatosan említett tárgyakról, eszközökről – meglehetősen kevés adatunk van. A Wass család középkori udvarházai kivétel nélkül elpusztultak, és persze ezekkel együtt a berendezéseik meg a bennük őrzött értékek is. Az ezekről való korlátozott ismereteink egyetlen forrása az oklevelek elvétele előforduló híradásai.³³⁴ Annyit tudunk, hogy Veres Tamás özvegyének 1363-ban az elhunyt rokonai hitbér és jegyajándék címén néhány kanca és birka mellett még átadtak egy jó posztóval bevont és fém laposkákkkal gazdagon díszített hermelinbundát (*unam mastrucam ermellinam de bono panno contextam et cum multa lamina diligenter ornatam*), egy jó köntöst (*unum bonum pepulum*), egy övet (*unum balteum*),³³⁵ 1405-ben pedig László (Lökös fia) ugyancsak hitbér és jegyajándék címén saját pecsétje alatt egy pénzösszeget, két darab kölni és löveni posztót (*duas particulas pannorum Colonialium et Levinensium*) hagyott Wass Dezső lánya számára az alvajdai embernél és a kolozsmonostori konvent kiküldötténél.³³⁶ Tudjuk még azt is, hogy a családban volt – nem részletezett típusú – fegyver (*arma*) és láda (*ladula*) is az oklevelek őrzésére, emellett meg minden bizonnyal értéktárgyak, elsősorban ékszerek. Konkrét adatunk csak Wass Balázs felesége, Hosszúaszói Katalin esetében van, de tanulságos felsorolni, mert valószínűleg a Wassoknál is hasonlókkal számolhatunk. Katalin 1512-ben bátyjától, Jankafi Mátétól birtokokból, állatállományból, házi eszközökből [?] (*ex bonis hazezkez hoc est clenodiis et de mayorsaagh*) és értéktárgyakból követelt részt. A felsorolt értékeket egy nagy ládában tartották, ebben 1000 Ft-ot érő készpénz, 500 Ft-ot érő ezüstnemű (*argentaria videlicet cifi penaria corbearia necnon argentum fusum*), 300 Ft-nyi arany és drágakő (*magna quantitas auri et gemmarie* [?]) volt.³³⁷ Értékmegőrző funkciójuk miatt ilyenek minden valamirevaló nemesfamíliában lehetnek, de sajnos a Wass-levéltárban egyetlen középkori végrendelet sem maradt ránk, ami a tárgyi emlékekről bővebben tájékoztatna.³³⁸

³³³ KmJkv I. 2232. sz. (1477. VI. 14.) – Az adomány megjelenik a kolozsvári domonkos kolostor javairól készült leltárban is. – Lásd Esterházy János: *A kolozsvári boldog-asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának története és építészeti leírása*. Magyar Sion IV(1866). 577., a leltár 18. századi másolata pedig megtalálható a Wass cs lt-ban is (DF 255404).

³³⁴ Entz Géza: *A hátszegi nemesi udvarházak kincsei*. Magyar Múzeum I(1991). 81.

³³⁵ DocRomHist C. XII. 145–146. (1363. IV. 9.)

³³⁶ Wass cs lt, 1405. VIII. 11. (DF 252727).

³³⁷ Wass cs lt, 1512. V. 9. e. (DF 255384). Keltezetlen fogalmazvány, mely cegei Wass Balázs feleségének, Hosszúaszói Katalinnak előterjesztését tartalmazza ősi Jankafi Máté ellen Túróczi Miklós erdélyi alvajda és székely alispán előtt. A keltezést az indokolja, hogy Túróczi Miklós 1512–1516 között viselte hivatalát, és a Jankafi Katalin és Máté közötti vitát 1512. IV. 25-én fogott bírák próbálták eldönteni, 1512. V. 9-én pedig a per már Szapolyai János erdélyi vajda előtt folyt (Wass cs lt, DF 255372). A peranyag első darabja talán Szapolyai János erdélyi vajda 1511. XII. 20-i oklevele (DL 30993, forrás: DL-DF CD-ROM). Megjegyzendő, hogy Wass Balázs felesége, Katalin Hosszúaszói Bálintnak és ősi Jankafi Apollóniának volt a lánya (DL 30993); ezt a Katalint hol a Jankafiakhoz, hol a Hosszúaszóiakhoz kapcsolja a KmJkv indexe (II. p. 923, 930.).

³³⁸ A bethleni Bethlen család levéltárában fennmaradt ugyan tordai Pogány Tamásné Wass Erzsébet 1542. XII. 12-én (*in profesto Lucie virg.*) kelt végrendelete, de ez sajnos ingóságokról nem tesz említést, csak pénzösszegekről, birtokrészekről és malomról (MOL, Bethlen cs lt. Rokon és idegen családok. Nagy család lt. P 1960. 4. csomó. 66. tétel. 16^f). Az irat másolatát Wolf Rudolf bocsátotta rendelkezésemre, aki a Pogány családról írt tanulmányában idézte a végrendeletet; szívességet ezúttal köszönöm meg (Wolf Rudolf: *Bethlen Miklós tordai ősei. = Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kvár 1999. 605–609).

A családi címer

Szükséges még kitérni a család középkori címerére, amely nyíllal átlőtt bölényfejet ábrázol.³³⁹ Ezt kezdetben valószínűleg ősi jogon, tehát királyi adományozás nélkül vették fel és

6. kép. Wass Miklós dobokai ispán gyűrűspecstéje 1361-ből (MOL DL 73688)

használták, de nem tudjuk, mikortól. Az ökörfejes pecsétgyűrűk igen elterjedtek voltak a középkorban,³⁴⁰ de az újkorban élt az a mondai hagyomány is, mely szerint Wass Miklós csicsói várnagy egy bölényt ölt meg, és így került volna ez a családi címerükbe. Valószínűnek az tűnik, hogy a számos hadjáratban részt vevő Wassok a lovagi öltözék sisakján alkalmazott jelet vették be címerükbe, és azt pecsétjeiken is szerepeltették. Középkori címeres sírkő nem maradt fenn, így használható forrásként csak az a két pecsétlenyomat marad, amelyről eddig tudunk. Az egyik Wass Miklós dobokai ispán gyűrűspecstéjének lenyomata 1361-ből (6. kép) két szolgabírájával közösen kibocsátott oklevelén,³⁴¹ de a pajzson levő ábrázolás – a viasz kopottsága miatt – sajnos nem értelmezhető. A bölényfej azonban világosan felismerhető a szentgyezyi Wass Jánosnak két másik társával együtt kiállított fogott bírói oklevelén levő pecséten (7. kép).³⁴²

A Wassok Erdély társadalmában

A Wassok társadalmi helyzetének elemzéséhez az ún. rangjelző címek használata is szolgált támpontokat. A címhasználatot egyedül Ung megye példáján követte figyelemmel Engel Pál a Zsigmond-kor végéig. Ott a *comes* (= ispán) cím már a 13. században arra szolgált, hogy a vele megjelölt személy előkelő voltát jelezze. A század utolsó harmadában és a 14. század elején már elég széles körben használták, és kisbirtokos családok fejeit is megillette. Nagyjából ekkor jelent meg a *magister* (= mester) cím is, de az előbbihez képest nem jelölt magasabb társadalmi rangot vagy státust, egyeseket következetesen *magisternek*, másokat *comesnek* címeztek.³⁴³ A címhasználat a Wass családon belül Miklós csicsói várnagy óta követhető. Az ő neve mellé néhányszor a *magistert* tették a kortársak³⁴⁴ – legtöbbször azonban a *comest* (1304–1347),³⁴⁵ amit haláláig használtak, és amelyet a

7. kép. Wass János gyűrűspecstéje 1511-ből (Wass cs lt, 1511. XI. 23. MOL DF 255370)

³³⁹ A Wass család címerének fejlődésére bővebben lásd W. Kovács András: *A Wass család grófi diplomája*. 790–806.

³⁴⁰ Hlatky Mária: *A magyar gyűrű*. Bp. 1938. III. tábla. 33–39. sz.

³⁴¹ DL 73688 (1361. XII. 14.). A Wass Miklós gyűrűspecstéjéről készült reprodukció közlésének engedélyezését a MOL főigazgató-helyettesének, Reisz T. Csabának köszönöm.

³⁴² Wass cs lt, 1511. XI. 23. (DF 255370). A közlés engedélyezéséért a kolozsvári állami levéltár igazgatójának, Ioan Drăgannak tartozom köszönettel.

³⁴³ Engel Pál magyarázata szerint „a személyek külső megjelenése lehetett különböző, és *magisternek* az új, lovagi viselet hordozóit – nyilván főleg azt az ifjabb nemzedéket – tekintették a hagyományosan öltözködő »ispánokkal« szemben”. Lásd *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Bp. 1998 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25. – A továbbiakban: Engel: Ung). 96–97.

³⁴⁴ CDTrans II. 417. sz. (1322. I. 1.); CDTrans II. 435. sz. (1322. VI. 4.)

³⁴⁵ Pl.: CDTrans II. 43. sz. (1304. IX. 28.); CDTrans II. 256. sz. (1315. XI. 13.); DIR C. veacul XIV. vol. IV. 649. (1346. I. 13.); HOKI 246–248. = Ub II. 38–39. (1347. III. 25.); DIR C. veacul XIV. vol. IV. 662–663. (1347. VII. 1.)

családból senki másnak nem adtak meg: Miklós életében azért, mert szemmel láthatóan ő volt messze a legtekintélyesebb, később valószínűleg már azért, mert a szó végképp kikopott a használatból. Kálti János fiait a 14. század harmincas éveitől *magister*nek nevezik, talán azért is, mert ekkor már tisztségeket is viseltek,³⁴⁶ néhányukat pedig *miles*nek (lovagnak) mondanak.³⁴⁷ Később Kálti János unokáit is szórványosan *magister*nek nevezik.³⁴⁸ A 15. század elejére már csak egyetlenegy családtagot, Lököst (László fiát) illeték a *magister* címmel,³⁴⁹ igaz, ekkortól használata tágabb környezetükben is erősen visszaszorult, legalábbis a családi levéltár anyaga szerint. Családtag neve mellett rangjelző cím csak a 16. század elején fordul elő újból, ekkor már az *egregius* (= vitézlő), amikor is szentgyeydi Wass Jánost,³⁵⁰ testvérét, id. Wass Balázst,³⁵¹ illetve ez utóbbi fiait tisztelik meg vele³⁵² – akkoriban ez a cím a megye tekintélyesebb nemeseinek járt ki.

Tanulságos számba venni a Wassoknak szolgálatot tevőket is, mert ezek is a család változó lehetőségeit, tekintélyét tükrözik. Az oklevelek a *serviens*, *famulus*, *officialis* és *familiaris* kifejezéseket használják a szolgálati viszony jelölésére, de sajnos nem minden esetben árulják el az illető társadalmi státusát. Az esetek többségében valószínűleg jobbágyokról van szó, de azok, akik nem a Wass-birtokról származtak, valószínűleg nemesek, mert egyébként jobbágyi kötelezettségeik nem tették volna lehetővé a Wassok szolgálatát. Familiárisok a középkoron át végig szerepelnek, elsőként id. Miklós, egykori csicsói várnagy³⁵³ mellett 1328-ban, majd nagyobb számban Kálti János több fiának környezetében. Adataink ifj. Miklós,³⁵⁴ László,³⁵⁵ Wass Dezső³⁵⁶ feltehetően jobbágy származású és Veres Péter allovászmester,³⁵⁷ illetve Veres Tamás bizonyosan nemes származású familiárisairól vannak.³⁵⁸ Utódaik közül egyedül Dezső fiáról, Lászlóról³⁵⁹ tudjuk, hogy familiárisai voltak, a 15. századból pedig csak Wass László³⁶⁰ és Wass Domokos (Pál fia)³⁶¹ két-két familiárisát ismerjük. Utóbbiak feltehetően mind jobbágyok, bár ezt biztosan csak egy esetben árulja el az oklevél. A 15. század végén id. Wass Balázs hosszú idő után az első a családtagok közül, aki az erdélyi püspök tasnádi birtokának inté-

³⁴⁶ Ifj. Wass Miklós *magister* (CDTrans II. 869. sz., 1335. XII. 28.), Wass László *magister* (CDTrans II. 1055. sz., 1339. XI. 8.). Mindnyájan *magisterek*: DIR C. veacul XIV. vol. III. 606–608. (1340. VII. 20.)

³⁴⁷ Veres Péter és Dezső: DocRomHist C. XII. 158–159. (1363. VII. 8.); Wass Dezső: DocRomHist C. XIII. 477–478. (1368. IV. 27.)

³⁴⁸ Pl. DocRomHist C. XII. 157–158. (1363. VII. 8.); DocRomHist C. XIII. 178–179. (1366. VII. 8.); DocRomHist C. XIII. 338. (1367. III. 24.); DocRomHist C. XIII. 401–402. (1367. VI. 29.); DocRomHist C. XIII. 708–709. (1370. III. 22.); HOKl 311. (1378. VI. 29.); Wass cs lt, 1383. XI. 23. (DF 252897); HOKl 320–321. (1388. XI. 19.); Wass cs lt, 1390. V. 30. (DF 252793).

³⁴⁹ HOKl 323–324. (1394. X. 30.); Wass cs lt, 1400. VIII. 26. (DF 252847); Wass cs lt, 5331. sz., fol. 11^v (1402. V. 2.)

³⁵⁰ Wass cs lt, 1507. IV. 15. (DF 2529999).

³⁵¹ Wass cs lt, 1508. X. 1. (DF 253022); Wass cs lt, 1509. X. 16. (DF 255345); Wass cs lt, 1516. X. 11. (DF 255387); Wass cs lt, 1518. XII. 23. (DF 253031).

³⁵² Wass cs lt, 1532. VI. 23.

³⁵³ CDTrans II. 627. (1328. VII. 7.) Scegeu fia: Miklós fia: András *serviens*.

³⁵⁴ CDTrans II. 633. sz. (1329. I. 17.) Név nélkül említett *famulus*ok. – Nagy (Magnus) János *famulus*: DocRomHist C. XI. 172–173. (1357. VIII. 30.); Balázs fia János *famulus*: DocRomHist C. XI. 399–400. (1359. VII. 4.)

³⁵⁵ CDTrans II. 633. sz. (1329. I. 17.) Név nélkül említett *famulus*ok.

³⁵⁶ *famulus*: DocRomHist C. XIII. 90–92. (1366. V. 15.)

³⁵⁷ Debreceni János *magister*, *officialis*: DIR C. veacul XIV. vol. IV. 679. (1348. III. 6.)

³⁵⁸ Egresi Tamás, Tancsházai János és Kis (Parvus) Pál *familiaris*ok (DocRomHist C. XI. 431–432. 1359. XII. 8.).

³⁵⁹ Gergely *famulus* (HOKl 323–324, 1394. X. 30.); Jakab nevű *familiaris* Szentgothárdon (DocRomHist C. XIV. 550–551., 1375. V. 8.).

³⁶⁰ Ombozi Benedek és Kis Imre (KmJkv I. 510. sz., 1444. VII. 20.).

³⁶¹ Szentgyeyden lakó Zekel Jakab jobbágy, *familiaris* (Wass cs lt, 1449. XII. 2., DF 252966); Széki Domokos diák (litteratus), *familiaris* (Wass cs lt, 1468. VIII. 1., DF 255335).

zójeként tisztséget viselt. Meglehetősen hosszú és nehéz perek szereplője volt, familiárisaival együtt sokszor szerepel a forrásokban.³⁶² Ezek közül meglepően sok nevet említenek is az oklevelek. 1499-ben tűnik fel Patacszázi (*de Pothochaz*) Horvát Márk,³⁶³ de róla nevén kívül semmit nem lehet tudni. Ugyanebben az évben az érköri udvarház megrohanása kapcsán Balázs familiárisai között sorolják fel Szunai Jánost és Mihályt, továbbá kilenc más személyt, akiknek lakóhelyét az oklevél nem említi, de valószínűleg ők is Közép-Szolnok vármegyei birtokosok lehettek (*providus* címmel jelennek meg, ami azonban jobb módú jobbágyoknak is ki-járt).³⁶⁴ 1502 körül Balázst Dobokában találjuk, familiárisai ekkor Csügedi (? *de Chwgod*) Mátyás,³⁶⁵ kisdevecseri Devecseri István³⁶⁶ vagy jobbágyok, Cegéről Császári Ambrus,³⁶⁷ Fekete István (*providus*),³⁶⁸ Mihály diák (*litteratus, circumspectus* és „*libertus famulus*”).³⁶⁹ Ugyancsak jobbágy lehetett egy bizonyos Máté diák (*litteratus*),³⁷⁰ de lakóhelyét nem ismerjük. A felsorolt adatokból nyilvánvaló, hogy a Wassok elsősorban a 14. században és később, a 16. század elején tartottak nagyobb számban familiárisokat, valószínűleg azért, mert ekkor viszonylag jó, bár korlátozott anyagi lehetőségeik voltak, a jobbágy familiárisok jelenléte ugyanis ezt bizonyítja.

Házasodási körük a 14. században – akárcsak később – alig nyúlt túl azon megyék határán, ahol maguk is birtokosok voltak, a házastársak pedig kivétel nélkül a viszonylag szerény lehetőségű, de a megyében jobb módúnak számító családok tagjai közül kerültek ki. A feleségek neve általában nem ismeretes, noha a házasság tényét a gyermekek megléte bizonyítja. A 14. századból név szerint ismert Veres Tamás felesége, Ilona (Indali Bogár István, Torda vármegyei kismemes leánya)³⁷¹ és Wass Tamás felesége, *Sebe* (a Doboka vármegyei Bogácsi Péter leánya),³⁷² ifjabb Wass Miklós feleségéről pedig annyit lehet tudni, hogy ő a Belső-Szolnokban birtokos Aba nembeli Csente János nővére volt.³⁷³ Látható ebből, hogy bár familiárisként az ország távoli sarkaiba eljutottak, továbbra is a környék nemeslányai közül választottak maguknak feleséget.

A 15. és 16. századi adatok jóval gazdagabbak. Alábbi felsorolásukban azokat az ágakat szerepeltetjük a 15. századból, amelyekben név szerint ismert házastársakról tudunk; ebből a korszakból ugyanis több adattal rendelkezünk, mint a 16. századból.

Wass Dezső unokájának, az 1405 körül élt Wass Zsófiának férje Járai Imre³⁷⁴ (László fia) volt, aki a Torda vármegyei Járáról származott, de Kolozs megyében is voltak birtokai.³⁷⁵

Az 1363 és 1404 között oklevelekben szereplő Wass Lökösnek hat fiáról tudunk (László, Lökös András, Lökös Antal, Lökös Tamás, Demeter és Lökös Zsigmond), de csak egyiknek,

³⁶² Héderfáji Barlabássy Lénárt erdélyi alvajda és székely alispán Wass Balázs jobbágyainak és familiárisainak összes perét elhalasztja: Wass cs lt, 1518. VIII. 4. (DF 255361).

³⁶³ Wass cs lt, 1499. III. 7. (DF 253086).

³⁶⁴ Wass cs lt, 1499. VI. 28. (DF 255342).

³⁶⁵ Wass cs lt, 1502. I. 5. (DF 253088). Az oklevél szerint *nobilis*.

³⁶⁶ Wass cs lt, 1503. VII. 3. (DF 253089).

³⁶⁷ Wass cs lt, 1510. VII. 13. (DF 253025).

³⁶⁸ Wass cs lt, 1512. VI. 7. (DF 255373); Wass cs lt, 1513. VII. 29. (DF 253033); Wass cs lt, 1516. II. 12. (DF 255385).

³⁶⁹ Wass cs lt, 1517. XII. 6. (DF 253038).

³⁷⁰ Wass cs lt, 1513. VIII. 1. (DF 255378).

³⁷¹ DocRomHist C. XII. 145–146. (1363. IV. 9.) Az Indaliak, miként nevük mutatja, a Torda vármegyei Indal helységben birtokoltak (Csánki V. 781).

³⁷² Wass cs lt, 1376. III. 10. (DF 252828). – Bogács Doboka vármegyei birtok Szék közelében (Györfly II. 61).

³⁷³ DocRomHist C. XI. 40–41. (1356. XI. 4.)

³⁷⁴ Wass cs lt, 1405. VIII. 6. (DF 252727). 1440-es adat szerint fiúgyermek nélkül halt meg (KmJkv I. 219. sz., 1440. III. 26.), Zsófia nevű lányuk maradt utánuk (KmJkv I. 564. sz., 1446. III. 16.).

³⁷⁵ Nem köthetők Váradjai (Járai) Péter alvajda családjához. Lázár Miklós: *Járai Péter alvajda és maradékai*. Turul II(1884). 152–156, ill. Engel: *Genealógia, Váradjai (Járai)*.

Lökös Tamásnak ismert a felesége, Dobokai Ilona (Péter leánya)³⁷⁶ személyében. Közülük még legalább ketten, László és Lökös Zsigmond nősültek meg, mert mindkettejüknek fia született, de itt unokákról nincs tudomásunk, így Vid ága is kihalt. Vidnek ezenkívül még négy leányáról és ezek férjeiről is tudunk. *Junith* először a Belső-Szolnok vármegyei Mikeházán birtokos Székely Jánosnak,³⁷⁷ majd a Kolozs megyei Györgyfalvi Imrének³⁷⁸ volt a felesége. Potenciána a Kolozs vármegyei, gyerőmonostori Kabos Péterhez,³⁷⁹ Veronika szentegyedi Székely Andrásához,³⁸⁰ Júlia pedig szentegyedi Keresztes Jakabhoz (1449)³⁸¹ ment feleségül.

Az 1410 és 1454 között említett Vidnek gyermekei Fejes Márta (István lánya, 1459)³⁸² lett a felesége, aki révén a Wassok részt szereztek a Szentgothárdal szomszédos Gyekében.³⁸³ Leányaik közül Erzsébetnek a Kolozs megyében birtokos Gesztrágyi István (Albert fia)³⁸⁴ lett a férje, Margitnak pedig szentegyedi Székely Lőrinc (1495),³⁸⁵ aki 1479-ben dobokai alispán volt.³⁸⁶ Vidnek hét fiáról tudunk (László, Gergely, István, Pál, János, Tamás és Zsigmond), de csak egyikről, Istvánról állítható, hogy nős volt, mert – ha azonosításunk helyes – két Mihály nevű fia született, akiket a 16. század első negyedében emlegetnek. Utóbbiaknak azonban már nem voltak utódaik, és ezzel Vid ága is kihalt.

Wass Vid testvérének, Dorottyának a Doboka vármegyei Szentiváni Péter,³⁸⁷ majd a Kraszna vármegyei Récsei Gergely (Mátyás fia)³⁸⁸ lett a férje, akit, bár nemes volt, egy ízben *picornak* mondanak.³⁸⁹ Ugyancsak Vid testvére volt az a László, akinek a feleségét 1486-ban már özvegyként említik, de róla csak annyit lehet tudni, hogy Potenciána névre hallgatott. Feltehetően ő is egy környékbeli nemes leánya volt.³⁹⁰ Három gyermekük született (két fiú, egy leány), unokákról azonban itt sincs tudomásunk.

Vid egy másik testvérének, Pálnak Iklódi Anasztázia (Domokos lánya)³⁹¹ lett a felesége, aki 1452-ben Szentegyed és Pulyon falvakban birtokolt.³⁹² Kettejüknek egyetlen fiáról, Domokosról (1446–1496) tudunk, akinek két felesége volt: récekeresztúri Keresztúri Margit (László lánya, 1461),³⁹³ majd a Kolozs vármegyei, szamosfalvi Gyerőfi Borbála (Dávid leánya, 1487).³⁹⁴ Ez a Domokos (Balázs apja) volt az, aki a családot továbbvitte, és a 16. század közepe táján a perben álló örökösök leszármazásukat tőle vezetik le.

³⁷⁶ KmJkv I. 1394. sz. (1459. XI. 7.)

³⁷⁷ Wass cs lt, 1410. I. 17. (DF 252857).

³⁷⁸ Wass cs lt, 1429. V. 23. (DF 253053).

³⁷⁹ KmJkv I. 706. sz. (1449. VI. 9.) – A Kabosokra lásd Csánki V. 512–514.

³⁸⁰ KmJkv I. 706. sz. (1449. VI. 9.)

³⁸¹ KmJkv I. 706. sz. (1449. VI. 9.) Az Iklódszentiványhoz közeli Keresztesen (Doboka vm.) is birtokos (KmJkv I. 374. sz. [1441. XI. 21.]).

³⁸² KmJkv I. 1348. sz. (1459. V. 13.), 1577. sz. (1461. VI. 26.); DL 26427 (1477. XII. 23.). – A gyermekei Fejes családra lásd Csánki V. 474., ugyanitt említve, hogy adámosi Horvát Gáspár megvásárolta Gyekét, de Wass Balázs ellentmondott az iktatásnál 1506-ban (DL 27399).

³⁸³ KmJkv I. 1566. sz. (1461. VI. 12.); II. 3822. sz. (1521. XI. 16.)

³⁸⁴ KmJkv I. 1834. sz. (1468. XII. 15.); KmJkv I. 130. (1439. III. 1.) – A Gesztrágyiakra lásd Csánki V. 479–480.

³⁸⁵ KmJkv II. 2937. sz. (1495. I. 9.)

³⁸⁶ KmJkv I. 2272. sz. (1479. III. 18. u.)

³⁸⁷ Wass cs lt, 1453. I. 24. (DF 252963).

³⁸⁸ Wass cs lt, 1474. I. 27. (DF 252979); KmJkv I. 1836. sz. (1469. I. 15.); KmJkv I. 2036 (1471. IX. 20. u.)

³⁸⁹ KmJkv I. 146. sz. (1439. III. 26.)

³⁹⁰ Wass cs lt, 1486. XI. 19. (DF 253076).

³⁹¹ Wass cs lt, 1452. I. 15. (DF 253092).

³⁹² Wass cs lt, 1452. I. 15. (DF 253092). Első férje halála után Iklódi Anasztázia később dési [Manini] Pape felesége (Wass cs lt, 1448. VIII. 13., DF 252957). – Az Iklódiakra lásd Csánki V. 503. kk.

³⁹³ KmJkv I. 1538. sz. (1461. IV. 13.) Keresztúron a mai Récekeresztúr értendő, Doboka vm. (Csánki V. 522–523).

³⁹⁴ KmJkv II. 2633. sz. (1487. III. 4.) Lásd még Csánki V. 486. kk.

Az eddig felsorolt példák néhány következtetés levonását teszik lehetővé. Legelőször is szembeszökő a 15. századi generációkon belül a gyermekek nagy száma, bár ez leginkább azal magyarázható, hogy a levéltár megtizedelt anyagát jól egészítik ki a kolozsmonostori konvent 15. századi jegyzőkönyvei. A bejegyzések között sok a tiltakozás, zálogosítás és nyugta, amelyet a bevalló nemcsak saját nevében foglaltatott írásba, hanem házastársa és gyermekei nevében is, így több olyan név is fennmaradt, amelynek ez az egyetlen említése. A gyermekek nagy száma mellett is figyelemre méltó, hogy nagyon sok ág mégis kihalt, valószínűleg azért, mert nem született elég unoka, vagy ha igen, azok már gyermekkorukban elhaltak. A házastársak is középbirtokos nemesek közül kerültek ki, olyan családokból, amelyek országos tisztséghez nem jutottak, és szereplésük színtere elsősorban saját megyéjük volt, mivel legfőbb megyésispánok/alispánok vagy szolgabírák lettek,³⁹⁵ szűkebb környezetüknek azonban valószínűleg ők lehettek a hangadói.

A 16. századból kevesebb házastársról tudunk, a levéltárselejtezés miatt a Wassokról sem túl sokat. Utóbbiak is egyre fogytak, olyannyira, hogy a század végét a jelek szerint egyetlen felnőtt férfi, Wass György élte meg. A házastársak ekkoriban is a környék nemesfamíliáiból – cegei Fekecs, galaci Valkai, ónoki Herceg, Tóki, Keresztúri (sajókeresztúri), szilvási Nagy, szentgyeddi Botos, köblösi Teke (Doboka vm.), Hosszúaszói (Küküllő vm.), Szucsáki, Komlódi (Kolozs vm.) – kerültek ki,³⁹⁶ de egy feltörekvő polgárcsalád is képviselve van közöttük tordai Pogány Miklós személyében.³⁹⁷

A felsorolt családok nagyjából homogén társadalmi réteget jelentenek, többnyire ugyanabba a vagyoni kategóriába sorolhatók be. Kiemelkedő vagyon egyikük kezében sem összpontosult, sokkal inkább a Doboka, Belső-Szolnok, Kolozs vármegyékben szétszórt apró részbirtokok a jellemzők.³⁹⁸ Meglehetősen szűk körről van szó, a Hosszúaszóiak, az Iklódiak, a szentgyedyi Székelyek például két ízben szerepelnek a Wass család 15–16. századi családfáján.

A Wass család társadalmi helyzetét tekintve a középbirtokos megyei nemesség körébe sorolható be. Váruk ugyan soha nem volt (ez Magyarországon a 13. század végétől a politikai hatalom egyik fontos fokmérője), de Erdélyben – legalábbis Északnyugat-Magyarországhoz képest – nem is volt túlságosan sok vár, és a meglévők java része is a vajda, illetve a székely ispán honorjához tartozott. A Wassok udvari tisztséget ugyan soha nem nyertek el, de közülük többen a Lackfiak familiárisaiként a 14. században várnagyok és megyésispánok lettek, ezek mellett még ketten egyházi karriert futottak be. Az Anjou-korban – amikor a vagyoni különbségek még nem voltak olyan óriásiak, mint a későbbiekben, és a főnemesség sem állt messze a középnemesség jobb módú rétegeitől³⁹⁹ – az ország vezető garnitúrájának második vonalába tartoztak. Ekkor sikerült a megye keretei közül kiemelkedniük, és kétségen felüli, hogy karrierjeik, társadalmi viselkedésformáik alapján a 14. századi erdélyi nemességen belül a legelőkelőbbek közé számíthatók. A 14. század vége előtt azonban szerencsecsillaguk leáldozott. Pontos okát nem tudhatjuk, csak regisztráljuk a tényt, hogy a Lackfiak bukása után nem találták meg a módját, hogy országos méltóságok familiárisaiként próbáljanak érvényesülni. Úgy tűnik, I. Lajos uralma után már nem szereztek újabb birtokokat, a 15. század közepe táján a dunántúli

³⁹⁵ Lásd Kádár–Tagányi, Csánki, KmJkv, Engel: *Archontológia* adatait.

³⁹⁶ Lásd a tanulmány függelékeként közölt családfát.

³⁹⁷ A tordai Pogányokra lásd Wolf Rudolf: *i. m.* 605–609; Csánki V. 688; Csánki Dezső: *Pogány Miklós címerlevele 1447. évből*. Turul VII(1889). 78. sk.

³⁹⁸ Birtokviszonyaik felől a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei tájékoztatnak (KmJkv II. *passim*), és e megyék birtokosainak bemutatásakor Csánki is elsősorban ezekre támaszkodott.

³⁹⁹ Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83). 33.

birtokok is végérvényesen elvesztek számukra. Néhány Doboka vármegyei falujukat a leánynegyedek kiadása folyamatosan apasztotta, így – beházasodás útján – más családok is birtokosokká váltak ott. Maradt tehát az, hogy birtokaikat házassági politikájuk alakításával próbálják meg gyarapítani. Közszerelést a 14. század végétől nem vállaltak, és – id. Wass Balázst kivéve – ebben nem következett be változás a 16. század második feléig. Dobokában a „régii nemességű és jó származású nemesek” közé számíthattak, mert 1507-ben megyebeli fogott bírák úgy ítélték, hogy Wass Balázs perbeli ellenfele, Kendi Gál ilyen társakkal kellett hogy esküt tegyen,⁴⁰⁰ nyilván azért, mert Balázs is ilyen társadalmi státusú volt. Tisztséget ugyan a 15. században nem viseltek, de sokszor vették igénybe vagy jelölték őket királyi emberként iktatásoknál, peres eljárásoknál. Kolozs és Doboka megyében vajdai, országbírói vagy királyi emberek, fogott bírák⁴⁰¹ olykor jelentősebb ügyekben is.⁴⁰² Antonio Burgio pápai követnek a magyar nemességről írt 1525. évi jellemzése szerint – melyet a szakirodalom régóta használ, és sokat is idézi⁴⁰³ – létezett egy olyan réteg, amely falusi birtokain élt, városba soha nem járt, a politikai élettől távol tartotta magát, és csak gazdálkodott – a Wassok leginkább ezek közé sorolhatók. Az, hogy a kialakuló erdélyi fejedelemség politikai életétől távol tartották magukat, azzal is járt, hogy a 16. század végéig a trónviszályok, pártharcok és lázadások során szokásossá vált leszámolások – olykor tömeges vérfürdők – nem érintették a Wassokat.⁴⁰⁴ Politikai szerepet legelőször cegei Wass János fia, Wass György vállalt. 1573-ban Kolozs megyei ispán, 1590-től Szamosújvár kapitánya, majd 1593-tól fejedelmi tanácsos lett, de mivel csatlakozott Kendi Sándor törökbarát szervezkedéséhez, Báthori Zsigmond fejedelem elfogatta és a kivégzést csak úgy tudta elkerülni, hogy a fogságban 1594. augusztus 28-án Kolozsvárott öngyilkosságot követett el. Bár halálakor ő volt családja egyetlen felnőtt férfi tagja, már éltek feleségétől, somkeréki Erdélyi Katalintól való fiai, Wass Ferenc (†1608 körül) és János (1591?–1635).⁴⁰⁵

Névhasználat

Végezetül pedig szükséges a név kialakulásáról, használatáról is szólni. Miklós csicsói várnagy az első a családban, aki a Wass megkülönböztető nevet viseli a személynév mellett (1315).⁴⁰⁶ Noha nem ő a legkorábbi, név szerint is ismert tagja a családnak, de a megkülönböz-

⁴⁰⁰ *qui ab antiquo digna nobilitate fungerentur et de bona prosapia atque progenie forent*: KmJkv II. 3400. sz. = Wass cs lt, 1507. III. 17. (DF 255343).

⁴⁰¹ A DL-ből származó adataim a DL-DF CD-ROM-ról valók (forrás: Rácz György, Szilágyi-hagyaték regesztái). Felsorolásomban nem törekedtem teljességre. *Balázs* (1510. DL 30262), fogott bíró a Barlabácssyak osztályánál (1526: Teleki II. 399). – *Domokos* 1469: Teleki II. 105; 1472: DL 27516; 1473: DL 27346; 1479: DL 27365; 1483: Teleki II. 159; 1483: KmJkv I. 2430. sz. – *István* 1472: DL 27516; 1473: DL 27518; 1475: DL 27356; 1479: DL 27536; 1479: DL 27365; 1480: DL 27540; 1482: Teleki II. 152. – *János* 1467: DL 27045; 1472: DL 27516; 1473: DL 27050; 1504: DL 27397; 1505: Teleki II. 427; 1509: DL 27403; 1520: DL 27263. – *László* 1461: DL 27036; 1509: DL 27403. – *Lökös Tamás* 1441: DL 27473; 1444: KmJkv I. 536. sz. – *Mihály* 1520: DL 27263. – *Pál* 1444: KmJkv I. 536. sz.; 1466: DL 27326; 1469: Teleki II. 105; 1472: DL 27516; 1473: DL 27518; 1479: DL 27538; DL 27365. – *Péter* 1467: DL 27045. – *Vid* 1441: DL 27473; 1444: DL 27504; 1447: DL 26886; 1452: DL 27480. – *Zsigmond* 1479: DL 27365; 1496: Teleki II. 424. stb.

⁴⁰² Mint például 1458-ban, amikor Wass László és Domokos azon kijelölt királyi emberek között vannak, akik Vingárti Geréb Lászlót kellett Bálványos várába beiktassák (KmJkv I. 1301. sz., 1458. VI. 25.).

⁴⁰³ Fügedi: *i. m.* 192.

⁴⁰⁴ Jakó Zsigmond: *Belső-Szolnok és Doboka megyék magyarsága az újkorban*. = *Szolnok-Doboka magyarsága*. Szerk. Szabó T. Attila. Dész-Kvár 1944. 76.

⁴⁰⁵ W. Kovács András: *A Wass család grófi diplomája*. 803 (93. és 94. jegyzet).

⁴⁰⁶ *Nicolaus dictus Was*: AOkm I. 387. = CDTrans II. 256. sz., 1315. XI. 13. – A későbbiekben a Wass név lényegtelen eltérésekkel (*Vos*, *Woos*, *Was* stb.) fordul elő az oklevelekben, egyetlen alkalommal, 1353-ban jelenik meg egy némileg eltérő alak ifj. Miklós neve mellett (*Nicolaus dictus Firwoos*: DocRomHist C. X. 216–217. 1353. V. 30.).

tető nevek Magyarországon csak a 14. század elejétől fordulnak elő gyakrabban, és a családnevek kialakulásának folyamatában ezek játszották a legnagyobb szerepet (úgy, hogy esetenként öröklődővé is váltak). Ez a folyamat nem mindig ment végbe. Mint ismeretes, a megkülönböztető nevek a magyarországi okleveles gyakorlatban előbb a „*dictus*” kapcsolat formájában tűnnek fel, ám ez akár el is maradhatott. A magyar nemest ugyanis apja és birtoka nevével volt szokás megnevezni, az *Ars notarialis* szerint a tanúvallomásra szóló oklevél e két adat hiánya esetében érvénytelennek számított.⁴⁰⁷ A személynévhez tehát sok esetben nem a „családnév” kapcsolódik, hanem „*de*” prepozícióval a birtoknév. Ez a birtoknév a nemes lakhelyére (házára) utal, amelyből több is lehetett, és így megkülönböztető funkciója csak alkalmi és viszonylagos volt. A Wassoknak több birtokuk és több lakóhelyük volt: tudunk kúriáról Szilváson (1441),⁴⁰⁸ Szentgothárdon (1451, 1507, 1513),⁴⁰⁹ Cegén (adatok 1394 és 1521 közöttől),⁴¹⁰ Szentegyedden (1340, 1496, 1505),⁴¹¹ Göcön (1508),⁴¹² emiatt pedig gyakran előfordul, hogy ugyanazon személy neve mellett is más és más birtoknév szerepel. Hogy a későbbi kutató számára még zavarosabb legyen minden, sokszor előfordul az is, hogy ugyanabban a faluban több család is birtokot, és akkor egymással semmiféle rokoni kapcsolatban nem álló családok ugyanazt a birtoknevet illesztik személynévük mellé.⁴¹³ Természetesen, szerencsés esetben az is előfordulhat, hogy a személynév mellett mind a „családnév”, mind a birtoknév megtalálható (pl. *Nicolaus dictus Wos de Sancto Egidio*). A későbbi előnév – az ún. predikátum (*cegei* Wass) ebből a birtoknévből fejlődik ki, amely ekkor még a személy és nem a család lakhelyére utal. A Wass családnév előtagként már a középkorban előfordul Vasasszentiván és Vasasszilvás⁴¹⁴ falvak nevében, egyrészt a tartós, több évszázadra kiterjedő birtoklás miatt, másrészt mert a kortársak is meg kellett hogy különböztessék a többi erdélyi Szentiván és Szilvás falvaktól.⁴¹⁵ A családtagok még a középkori okleveles anyagból is viszonylag könnyen kiszűrhetők, mert a Wass név használata a 14. század elejétől fogva általánosnak mondható a rokonság tagjai között, tehát a megkülönböztető név átöröklése a megjelenésétől fogva úgyszólván hiánytalanul megtörtént a családon belül. Eredetét, a névadás indítékát nem ismerjük.⁴¹⁶ Valószínű, hogy átvitt értelemben testalkatra ('kemény, erős') utal, mert a középkori nemes férfi a harcban való részvétel miatt erős fizikumú kellett hogy legyen,⁴¹⁷ de az is lehet, hogy jellemvonásra ('szilárd, haj-

⁴⁰⁷ Fügedi Erik: *Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez*. Etnographia XCI(1980). 369.

⁴⁰⁸ KmJkv I. 319. sz. (1441. V. 20.); KmJkv I. 340. sz. (1441. VII. 20.) Entz Géza számításai szerint a Wass családnak a 15–16. század fordulóján öt faluban összesen hat udvarháza volt. Vö. Entz Géza: *Középkori udvarházak Erdélyben*. Korunk. Harmadik folyam III(1992). 4. sz. 110. és Entz Géza: *Erdély építészete a 14–16. században*. Kvár 1996. 261 (Cege), 470 (Szentegyed, Szentgothárd).

⁴⁰⁹ KmJkv I. 937. sz. (1451? II. 28.) II. 3426. sz. (1507. VII. 26.); Wass cs lt, 1513. IV. 28. (DF 255381).

⁴¹⁰ HOKI 323–324 (1394. X. 30.); Wass cs lt, 1430. VII. 18. (DF 252941); Wass cs lt, 1482. II. 17. (DF 252980); Wass cs lt, 1496. I. 29. (DF 252984); KmJkv II. 2854. sz. (1493. IV. 1.). II. 3244. sz. (1502. IV. 29.); Wass cs lt, 1503. VI. 3. (DF 252991); 3328. sz. (1505. I. 24.), 3333. sz. (1505. I. 28. u.); Wass cs lt, 1516. III. 7. (DF 255360); Wass cs lt, 1521. I. 31. (DF 255395).

⁴¹¹ DIR C. veacul XIV. vol. III. 606–608. (1340. VII. 20.); Wass cs lt, 1496. I. 29. (DF 252984); KmJkv II. 3334. sz. (1505. I. 28.)

⁴¹² Wass cs lt, 1508. I. 29. (DF 255344).

⁴¹³ Engel: *Ung* 23–24.

⁴¹⁴ *Vasakzethyuana* [!]: Wass cs lt, 1451. X. 5. (DF 252960); *WasagZenthIwan* és *WasagZylwas*: Wass cs lt, 1496. I. 29. (DF 252984); *Wasakzylwas*: KmJkv I. 938. sz. (1451. III. 12.)

⁴¹⁵ Szentegyed és Szentgothárd nevében nem fordul elő a Vasas előtag, nyilván azért, mert Erdélyben nem volt más hasonló nevű település, amelytől meg kellett volna különböztetni (Suciú, Coriolan: *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*. I–II. Buc. 1966–1967. II. 134, 150; Kádár–Tagányi VI. 326, 342; FNESz II. 740).

⁴¹⁶ Fehértói Katalin: *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. Bp. 1969. (Nyelvtudományi értekezések 68. sz.) 34.

⁴¹⁷ Fügedi Erik: *Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése*. Bp. 1986. 6.

líthatatlan') utal. Azt, hogy a vásáros, vasfazakas, vasverő foglalkozásnév valamelyikének a rövidülése lenne,⁴¹⁸ ebben az esetben kétségbevonhatatlanul cáfolja az a tény, hogy a családtagok – a név első viselőitől kezdve – katonáskodó nemesek, birtokosok voltak, így a társadalmi háttér eldőnti a kérdést. A század folyamán a családban még előfordul Acél,⁴¹⁹ illetve Veres,⁴²⁰ mindkettő igen elterjedt volt a középkorban, az első névvonatközzetéssel jött létre, a másodikat viselőjének hihetőleg vörös haj- vagy bőrszíne magyarázza. A 14. század végén élt Lökös gyermekei keresztnévük mellett olykor – apjuk után – Lökösinek nevezték magukat.⁴²¹

The Family Wass de Cege in the Middle Ages. The origins of the family Wass de Cege are unknown, however it is very likely that they came to Transylvania from Western Hungary. According to a diploma of doubtful authenticity the first two ancestors known by name under king Béla III (1172–1176) took part in the king's campaign led against the Byzantine Empire. As a reward for that the two of them were donated nine villages in the County Doboka. The exact lineage of the family can be traced continuously only beginning with the XIVth century. By that time Miklós Wass Sr castellan of Csicsó (Ciceu), was *familiaris* of the Transylvanian voivode Ladislaus Kán who rose up against king Charles I. (1310–1342), but afterwards, the family members succeeding him excelled in their loyalty to the king. Throughout several decades in the XIVth century Transylvania was ruled by voievodes from the Lackfi family, who besides of this held many other important offices in the government. Being their *familiares* the Wass came into offices as *castellan* (Höltövény, Csicsó, Küküllővár, Kóhalom, Cserög), *comes* (Doboka, Kolozs) or *vicecomes* (Ugocsa). They took part in Louis the Great's (1342–1382) campaigns led against Croatia, Bosnia, Bulgaria, Italy and Walachia. For their services the king donated them smaller estates, in 1363 they acquired *ius gladii* (which meant absolute power in trialing their serfs) and right to hold weekly fairs in Cege. From the end of the XIVth century they ceased getting other offices or other estates, and relapsed into the world of the well-off country nobility. Only after the fall of the Medieval Hungary (1541) did they get political roles within the Transylvanian Principality. In the middle ages the Wass had their main estates in Cege (Țaga), Szentegyed (Sântejude), Szentgothárd (Sucutard), Mohaly (Máhal), Szentiván (Sântioana), Pulyon (Puini) and Boncnyíres (Bont), which were neighbouring villages in county Doboka and remained the property of the family. Beginning with the first decades of the XIVth century they had smaller estates in Western Hungary, as well in counties Vas, Veszprém and Győr, however these were alienated to other families. A family tree is annexed to the study, which informs about the family lineage from the beginnings until the end of the XVIth century.

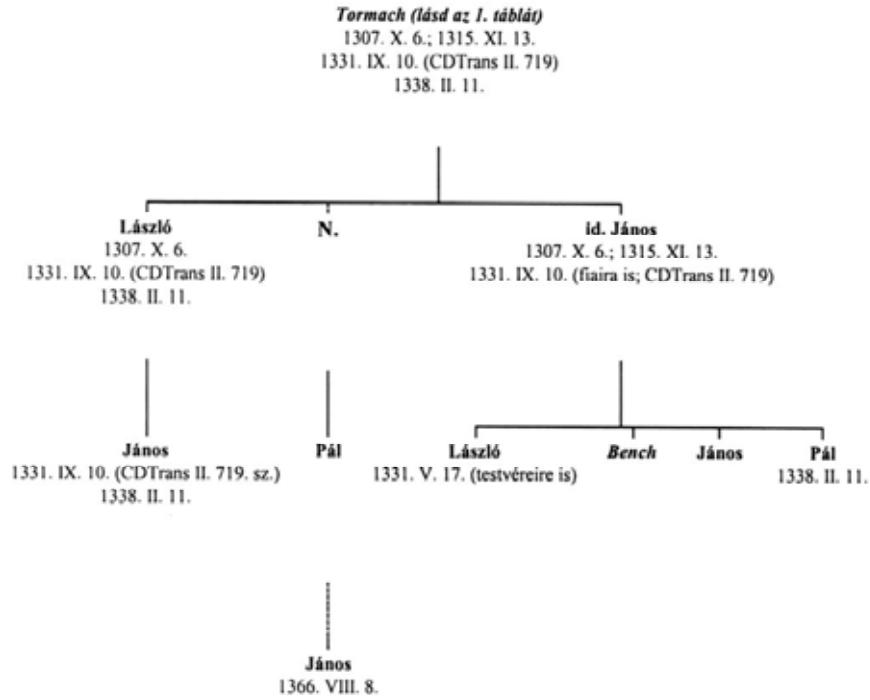
⁴¹⁸ Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. sz.* Bp. 1993. 1126.

⁴¹⁹ *Iohannes dictus Achyl*: HOKl 207–208. (1335. XII. 28.); *Iohannes dictus Acheel*: HOKl 223–225. (1340. V. 1.); *Iohannes dictus Ochel*: AOKm V. 137. (1347. VIII. 5.); *Iohannes dictus Acyl*: HOKl 259–260. (1354. I. 25.)

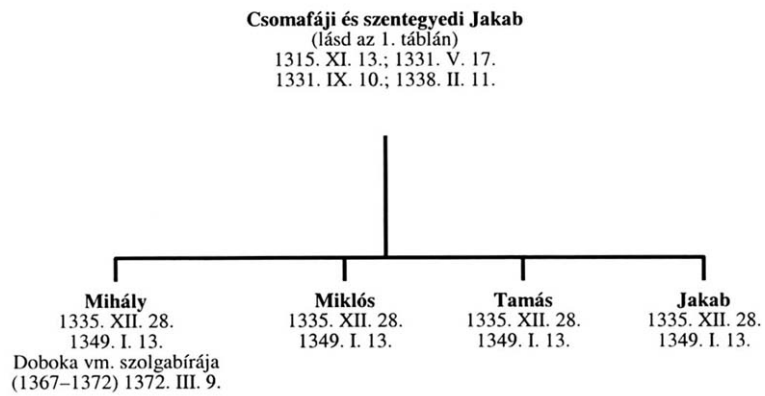
⁴²⁰ *Verres*: HOKl 259–260. (1354. I. 25.); *Weres*: DRH C. XI. 399–400. (1359. VII. 4.)

⁴²¹ Wass cs lt, 1430. VIII. 26. (DF 253083).

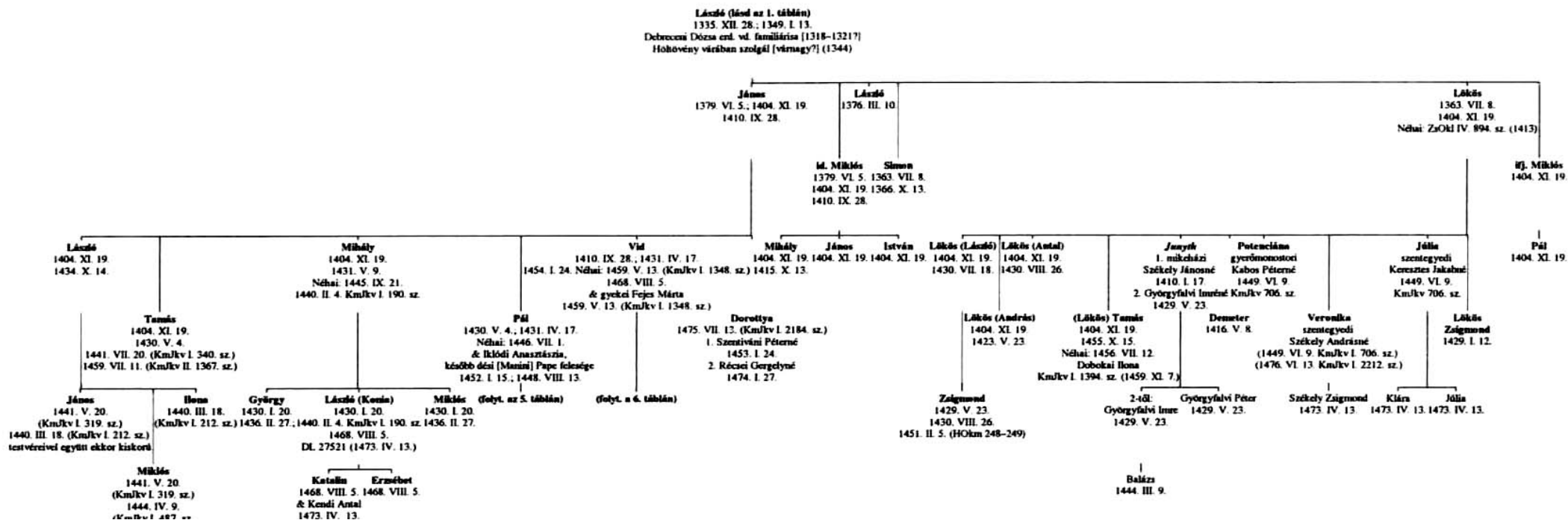
A cegei Wass család középkori leszármazása (2)

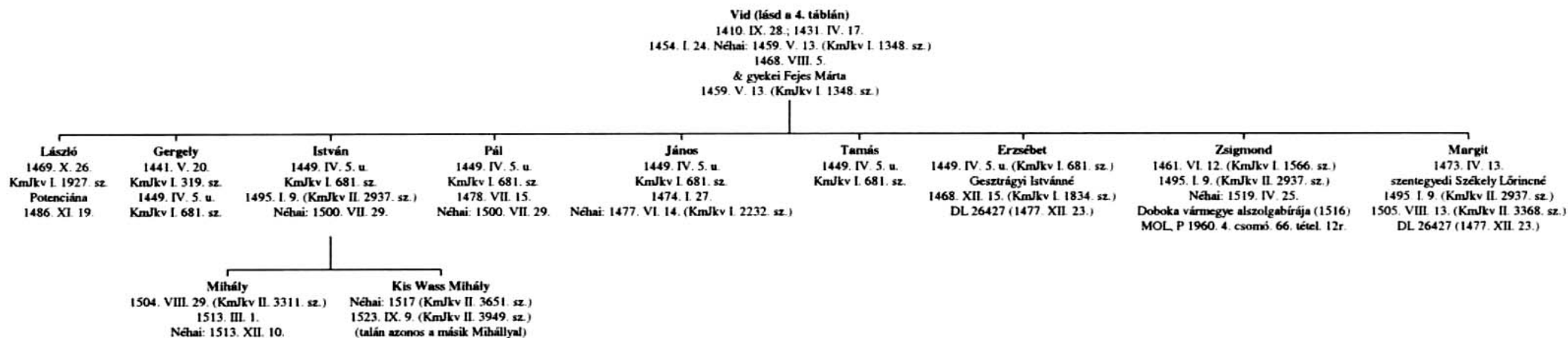
A cegei Wass család középkori leszármazása (3)

A cegei Wass család középkori leszármazása (4)

A cegei Wass család középkori leszármazása (6)

A cegei Wass család középkori leszármazása (5)

